

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग

टंगाल, काठमाडौं, नेपाल

नेपालमा भ्रष्टाचार र सुशासनको
अवस्थासम्बन्धी अध्ययन

२०७५

प्राक्कथन

सार्वजनिक सेवा प्रवाह, खरिद, विकास निर्माण तथा समग्रमा सुशासन प्रवर्द्धनमा गम्भीर चुनौतीको रूपमा रहेको भ्रष्टाचार र यसको नकारात्मक प्रभावले न्यून आर्थिक वृद्धि, गरिबी र असमानता जस्ता समस्या भयावह रूपमा उब्जिएका छन्। यस्ता समस्या समाधानका लागि भ्रष्टाचार नियन्त्रण अपरिहार्य छ। भ्रष्टाचार नियन्त्रण गरी सुशासन प्रवर्द्धन गर्न संवैधानिक निकायका रूपमा स्थापित अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग आफ्नो उद्देश्य प्राप्तिका लागि दण्डात्मक, निरोधात्मक र प्रवर्द्धनात्मक रणनीति अनुरूप क्रियाशील रहदै आएको छ।

आयोगको प्रवर्द्धनात्मक रणनीति अनुसारका विभिन्न कार्यक्रमहरू मध्ये आर्थिक वर्ष २०७४।७५ मा भ्रष्टाचार र सुशासनको अवस्थासम्बन्धी अध्ययन/सर्वेक्षण गर्ने कार्यक्रम रहे अनुरूप अध्ययन सर्वेक्षण गर्न छनौट भएको संस्था प्रोजेक्ट रिसर्च एण्ड इन्जिनियरिङ एसोसिएट्स, ललितपुरले सेवाग्राहीहरूको अभिमत सर्वेक्षण तथा विश्लेषणका आधारमा तयार गरिएको प्रस्तुत प्रतिवेदन सम्पूर्ण सरोकारवालाका लागि सान्दर्भिक र उपयोगी हुने विश्वास लिई सार्वजनिक गरिएको छ। यस अध्ययन प्रतिवेदनमा नेपालमा सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सुशासनको अवस्था के कस्तो छ र सार्वजनिक सेवाको अवस्थामा आयोगको काम र प्रभाव कस्तो छ भनी सर्वेक्षणका आधारमा तथ्यांकको प्रस्तुतीकरण तथा विश्लेषण गरिएको छ।

अध्ययनका सिलसिलामा हिमाल, पहाड, तराई, उपत्यका र हरेक प्रदेशको प्रतिनिधित्व रहने गरी नेपालका १७ वटा जिल्ला छनौट गरिएको थियो । नमूनाका रूपमा उक्त जिल्लाका १६ वटा सेवाप्रवाह गर्ने कार्यालयहरू छनौट गरी कार्यालयहरूमा सार्वजनिक सेवाप्रवाहको अवस्था, भ्रष्टाचारका सम्भाव्य क्षेत्रहरू र भ्रष्टाचारजन्य कार्यका प्रवृत्तिहरूका बारेमा ३४०० जना सेवाग्राहीहरूको अभिमत संकलन गरिएको थियो। यो अध्ययन प्रतिवेदन सेवा प्राप्त गरी फर्केका तिनै सेवाग्राहीहरूसंग गरिएको अभिमत सर्वेक्षणमा आधारित रहेको छ। अभिमत सर्वेक्षणका लागि तयार गरिएको प्रश्नावली भराइएकोमा प्रश्नावली मार्फत प्राप्त जानकारीहरूलाई यस प्रतिवेदनमा तथ्यांकगत प्रस्तुतीकरण, अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ। यसरी यस प्रतिवेदनमा रहेका जानकारीहरू विशुद्ध रूपमा सेवाग्राहीहरूको अभिमतको प्रस्तुतीकरण मात्रै हो, आयोगका आधिकारिक धारणा र विचार होइनन् ।

यस अध्ययनले मुलुकमा भ्रष्टाचारको अवस्था, सेवाप्रवाहको क्रममा बढी भ्रष्टाचार हुने क्षेत्रहरू र आयोगको कार्यसम्पादनको प्रभावकारिता लगायतका विषयमा सेवाग्राहीहरूको अभिमत विश्लेषण गरी प्राप्त तथ्यका आधारमा सुधारका सुझावहरू समेत प्रस्तुत गरिएको छ। यस अध्ययन प्रतिवेदनबाट सम्बन्धित निकायहरू लाभान्वित हुनेछन् र देखिएका समस्या र चुनौतीको समाधानका उपायहरू पहिल्याउनेछन् भन्ने आयोगले अपेक्षा लिएको छ। साथै यस प्रतिवेदनबाट भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा क्रियाशील व्यक्ति र निकायका साथै अध्येता, अभियन्ता, सरोकारवाला र आम पाठक लाभान्वित हुनेछन् भन्ने विश्वास आयोगले लिएको छ। यो अध्ययन सम्पन्न गर्ने संस्था, प्रोजेक्ट रिसर्च एण्ड इन्जिनियरिङ एसोसिएट्स तथा यस अध्ययनमा सहभागी हुने सबै महानुभावहरूप्रति आयोग धन्यवाद व्यक्त गर्दछ।

विषय सूची

क्र.सं.	विषय सूची	पेज नं.
१	परिचय	१
१.१	पृष्ठभूमि	१
१.२	अध्ययनको उद्देश्य	४
१.३	अध्ययनको कार्यक्षेत्र	५
१.४	अध्ययन विधि	६
१.५	अध्ययनका सीमाहरू	१८
२	सेवा प्रवाह र सुशासन	१९
२.१	पृष्ठभूमि	१९
२.२	सामाजिक तथा जनसांख्यिक विवरण	१९
२.३	कार्यालयबाट हुने सेवा प्रवाह	२२
२.४	सुशासन	३२
२.५	सेवा प्रवाह र सुशासनप्रति सन्तुष्टि	३९
३	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको सुशासन र भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा भूमिका	४०
३.१	पृष्ठभूमि	४०
३.२	आयोगको रणनीति	४१
३.३	आयोगले संचालन गरेका प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम	४२
३.४	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबारे अवधारणा	४५
३.५	प्रभावकारी कार्य हुनुका कारणहरू	५६
३.६	जनचाहना अनुसार आयोगको काम कारबाही	५७
३.७	आयोगको क्रियाकलाप र प्रभाव	५८
३.८	आयोगको कार्यहरूका सन्तुष्टि	६०
४	भ्रष्टाचारका संवेदनशील क्षेत्र	६२
४.१	पृष्ठभूमि	६२
४.२	अतिरिक्त दस्तुरको भुक्तानी	६४
४.३	भ्रष्टाचार हुने कार्यालयहरू	६५
४.४	भ्रष्टाचारका सम्बन्धमा जनधारणा	७१
४.५	सार्वजनिक सेवामा भ्रष्टाचारको सघनता	७३
५	अध्ययनका निष्कर्ष र सुझावहरू	७८
५.१	सुशासन र सेवा प्रवाह	७८
५.२	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको सुशासन र भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा भूमिका	८१
५.३	भ्रष्टाचार हुने निकाय र मात्रा	८४
५.४	अध्ययनका निचोडहरू	८६
५.५	सुझाव र सिफारिसहरू	८७
५.६	भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा अ.दु.अ.आयोगको भूमिका र जिम्मेवारी	८९
५.७	दीर्घकालीन सुझाव	८९
५.८	दण्डात्मक रणनीति अनुगमन गर्नुपर्ने सुझाव	८९
५.९	भ्रष्टाचारको मात्रा वृद्धि हुने क्षेत्रसम्बन्धी सुझाव	९०
५.१०	अध्ययन र अनुसन्धान गर्नुपर्ने क्षेत्रबारे सुझाव	९०

तालिका सूची

तालिका नं.	तालिका सूची	पेज नं.
तालिका नं. १.१	सार्क मुलुकहरूको सि.पि.आई. अंक र श्रेणी	२
तालिका नं. १.२	प्रदेश १ का जिल्लामा उजुरी दर्ता र साक्षरता	८
तालिका नं. १.३	प्रदेश नं. २ मा उजुरी दर्ता र साक्षरता विवरण	९
तालिका नं. १.४	प्रदेश नं. ३ को उजुरी तथा साक्षरता विवरण	१०
तालिका नं. १.५	प्रदेश नं. ४ को उजुरी तथा साक्षरता विवरण	११
तालिका नं. १.६	प्रदेश नं. ५ को उजुरी तथा साक्षरता विवरण	१२
तालिका नं. १.७	प्रदेश नं. ६ को उजुरी तथा साक्षरता विवरण	१३
तालिका नं. १.८	प्रदेश नं. ७ को उजुरी तथा साक्षरता विवरण	१३
तालिका नं. १.९	नमुना जिल्ला र नमुना संख्या	१४
तालिका नं. १.१०	प्रदेश तथा कार्यालयगत नमुना संख्या	१६
तालिका नं. २.१	कार्यालयको कामका बारे जानकारी	२२
तालिका नं. २.२	प्रदेश स्तरमा कार्यालयमा कामको अवस्था	२३
तालिका नं. २.३	काम सम्पन्न तथा सम्पन्न नभएका तरिकाहरू	२४
तालिका नं. २.४	काम सम्पन्न गर्न लागेको अतिरिक्त दस्तुर	२५
तालिका नं. २.५	प्रदेशका आधारमा अतिरिक्त दस्तुर लिने दिने विवरण	२६
तालिका नं. २.६	सेवाग्राही बढी सम्पर्कमा रहने कार्यालयहरू	३१
तालिका नं. २.७	प्रदेश स्तरमा सुशासनको जानकारीको अवस्था	३३
तालिका नं. ३.१	आयोगले गर्ने कार्यहरू बारे जानकारी	४५
तालिका नं. ३.२	आयोग सम्बन्धमा संचार माध्यमको भूमिका	४७
तालिका नं. ३.३	उजुरी नगर्नुका कारणहरू	४८
तालिका नं. ३.४	उजुरी गर्ने निकाय तथा सम्बन्धित कार्यालयहरू	४९
तालिका नं. ३.५	आयोगको रणनीतिबारे ज्ञान	५१
तालिका नं. ३.६	निरोधात्मक रणनीतिबारे जानकारी	५२
तालिका नं. ३.७	प्रबर्द्धनात्मक रणनीतिबारे जानकारी	५२
तालिका नं. ३.८	दण्डात्मक रणनीतिको जानकारी	५३
तालिका नं. ३.९	आयोगका अन्य कार्यबारे जानकारी	५४
तालिका नं. ३.१०	आयोगमा उजुरी गर्नुका कारणहरू	५५
तालिका नं. ३.११	आयोगका कार्यहरूको प्रभावकारिता	५६
तालिका नं. ३.१२	आयोगका कार्य प्रभावकारी हुनुका कारणहरू	५७
तालिका नं. ३.१३	आयोगका कार्य प्रभावकारी नहुनुका कारणहरू	५८
तालिका नं. ३.१४	जनअपेक्षा अनुसार हुन नसक्नुका कारण	५८
तालिका नं. ३.१५	आयोगको क्रियाकलाप र प्रभाव	५९
तालिका नं. ३.१६	आयोगको कामप्रति सर्वसाधारणको धारणा	५९
तालिका नं. ३.१७	टि टेस्ट	६१
तालिका नं. ४.१	नेपालमा भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा क्रियाशील संस्थाहरू	६३
तालिका नं. ४.२	प्रदेश अनुसार अतिरिक्त दस्तुर भुक्तानी गर्नुपर्ने कार्यालय	६४
तालिका नं. ४.३	भ्रष्टाचार संवेदनशील क्षेत्र र सम्बन्धित काम	६६

तालिका नं. ४.४	भ्रष्टाचार संवेदनशील क्षेत्रहरू	६७
तालिका नं. ४.५	उच्च तहमा हुने भ्रष्टाचारका लागि जिम्मेवार पक्षहरू	६९
तालिका नं. ४.६	भ्रष्टाचार बढ्दै जानुमा जिम्मेवार पक्षहरू	७०
तालिका नं. ४.७	भ्रष्टाचारका मुख्य कारणहरू	७१
तालिका नं. ४.८	सार्वजनिक सेवामा भ्रष्टाचारको सघनता	७३
तालिका नं. ४.९	भ्रष्टाचारको बढ्दो तथा घट्दोक्रम	७४
तालिका नं. ४.१०	भ्रष्टाचार नियन्त्रणका उपायहरू	७६

चित्र सूची

चित्र नं.	चित्र सूची	पेज नं.
चित्र नं. १	लैंगिक विवरण	२०
चित्र नं. २	शैक्षिक विवरण	२०
चित्र नं. ३	उत्तरदाताहरूको मुख्य पेसा	२१
चित्र नं. ४	काम सम्पन्न गर्न लाग्ने दिन र पटक	२५
चित्र नं. ५	अतिरिक्त दस्तुर तिर्नुपर्ने कार्यालयहरू	२७
चित्र नं. ६	अधिक मात्रामा दस्तुर लिने कार्यालयहरू	२८
चित्र नं. ७	कर्मचारीको व्यवहार	२९
चित्र नं. ८	कार्यालयको काममा ढिलाइ	२९
चित्र नं. ९	काममा ढिलासुस्तीका कारणहरू	३०
चित्र नं. १०	कार्यालयमा सुशासनको अवस्था	३४
चित्र नं. ११	सहायता कक्षको प्रयोग	३४
चित्र नं. १२	नागरिक बडापत्रको जानकारी र उपयोग	३५
चित्र नं. १३	टोकन प्रणाली	३५
चित्र नं. १४	सूचना अधिकारी	३६
चित्र नं. १५	उजुरी व्यवस्थापन	३६
चित्र नं. १६	विद्युतीय सूचना प्रणाली	३७
चित्र नं. १७	वैकिड प्रणाली	३७
चित्र नं. १८	सुशासनका साधनहरूको प्रभावकारिता	३८
चित्र नं. १९	सुशासन सुधारका अन्य विधिहरू	३९
चित्र नं. २०	सेवा प्रवाह र सुशासनप्रति सन्तुष्टि	३९
चित्र नं. २१	आयोग र अन्तरगतका कार्यालयबारे जानकारी	४६
चित्र नं. २२	उजुरी गर्नेबारे जानकारी	४८
चित्र नं. २३	उजुरीका संचार माध्यमहरू	५०
चित्र नं. २४	जनचाहना अनुसार आयोगको काम कारवाही	५७
चित्र नं. २५	आयोगका कार्यहरूमा सन्तुष्टि	६०
चित्र नं. २६	भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा आयोगको भूमिका	६१
चित्र नं. २७	भ्रष्टाचारका कारणहरूको जानकारी	६८
चित्र नं. २८	भ्रष्टाचारमा संचार माध्यमको प्रभावकारिता	७२
चित्र नं. २९	भ्रष्टाचार वारे बुझाई	७२
चित्र नं. ३०	भ्रष्टाचार घट्नुका कारणहरू	७५
चित्र नं. ३१	भ्रष्टाचार बढ्नुका कारणहरू	७५

अध्याय १

परिचय

१.१. पृष्ठभूमि

भ्रष्टाचार सार्वजनिक सेवा प्रवाह र सुशासनमा गम्भीर चुनौतीको रूपमा रहेको छ । यसको नकारात्मक प्रभावले गर्दा न्यून आर्थिक वृद्धि दर, राजनैतिक अस्थिरता, कुशासन, गरिबी, असमानता र बेरोजगारीको चक्रवाट मुलुकलाई ग्रसित बनाएको छ । यसरी भ्रष्टाचारले देशको सुशासन, सार्वजनिक सेवा प्रवाह र आर्थिक विकासमा प्रभाव पर्ने गर्दछ ।

भ्रष्टाचारको वृद्धि हुनुका मुख्य कारणमा कुनै व्यक्तिको पद तथा अधिकारको प्रयोगले गर्दा व्यक्तिगत फाइदाका लागि गरिने बेइमानी तथा दुराचारलाई नै मान्न सकिन्छ । त्यस अन्तर्गत गैरकानूनी क्रियाकलापहरू वा सामाजिक अपराधहरू जस्तै घुस लिने र पदको दुरुपयोग गर्ने कार्यहरू पर्दछन् । ब्याक्स ल डिक्सनरी (Black's Law Dictionary) अनुसार भ्रष्टाचार भन्नाले कुनै जिम्मेवार पदाधिकारी र सरकारी संयन्त्रमा बस्ने कर्मचारीहरूले आफ्नो पदको गलत प्रयोग गरी आफू वा अरूका लागि गरिने लाभलाई जनाउने कुरा उल्लेख गरिएको छ । विश्व बैकले भने भ्रष्टाचारलाई एउटा सार्वजनिक संस्थाको निजी लाभको लागि गरिने दुरुपयोग हो भनेको छ । जर्जियो, ग्रेको, मार्को (२०१७) का अनुसार भ्रष्टाचारको प्रभावले पूर्वाधार निर्माणमा लागत र समयावधिसमेत बढ्ने र गुणस्तरमा कमी हुन गई लाभग्राहीले अपेक्षा गरेका लाभहरू समयमा प्राप्त गर्न नसक्ने अवस्था रहन्छ ।

नेपालमा भ्रष्टाचार अनियन्त्रित रूपमा बढ्दै गएको छ । नेपालमा भ्रष्टाचारको विभिन्न स्वरूप रहेको र यसैले गर्दा सेवा प्रवाहको स्थितिमा असन्तोष बढाएको छ । साथै सुशासन, सार्वजनिक सेवा प्रवाह र देश विकास प्रक्रियामा नकारात्मक असर पर्दै गएको छ ।

नेपालमा भ्रष्टाचार विरुद्ध धेरै पहिलेदेखि नै आवश्यक कदम चालिंदै आएको छ । मुलुकी ऐनमा भ्रष्टाचारसँग सम्बन्धित प्रावधानहरू प्रथम पटक उल्लिखित गरिएको थियो । भ्रष्टाचारसम्बन्धी पहिलो कानून भ्रष्टाचार निवारण ऐन २००९ थियो । सो को नियमावली २०१० बाट कार्यान्वयन सुरु गरिएको थियो । भ्रष्टाचार निवारण ऐन जारी भएको चार दशकपछि नयाँ भ्रष्टाचार निवारण ऐन २०५९ जारी गरिएको थियो । त्यसपछि सरकारले भ्रष्टाचार निवारणसम्बन्धी थप कानूनी व्यवस्थाहरू भ्रष्टाचारसम्बन्धी मुद्दा हेर्ने विशेष अदालतको व्यवस्था र सँगठनसम्बन्धी ऐन तथा राजनैतिक दलको नियमावली र अन्य ऐनहरूमा समावेश गरिएको छ । सरकारद्वारा गरिएको पछिल्लो प्रयास स्वरूप भ्रष्टाचार विरुद्धको रणनीति र कार्य योजना २०६५ तयार गरिएको छ । सरकारले यस रणनीति तथा कार्ययोजनाको कार्यान्वयन गरेर जनताको अपेक्षा अनुरूप सबै तह

तथा पदबाट हुने सबै प्रकारका भ्रष्टाचार तथा अनियमितताहरू नियन्त्रण गर्ने लक्ष्य राखेको पाइन्छ ।

ट्रान्सपरेन्सी इन्टरनेसनलको प्रतिवेदन २०१६ अनुसार सार्क मुलुकहरूको सि.पि.आई. अंक र स्थान निम्न अनुसार रहेको छ ।

तालिका नं. १.१: सार्क मुलुकहरूको सि.पि.आई. अंक र स्थान

सि.नं.	देश	अंक	स्थान
१	अफगानिस्तान	१५	१६९
२	बंगलादेश	२६	१४५
३	भुटान	६५	२७
४	भारत	४०	७९
५	मालदिभ्स	३६	९५
६	नेपाल	२९	१३१
७	पाकिस्तान	३२	११६
८	श्रीलंका	३६	९५

स्रोत : ट्रान्सपरेन्सी इन्टरनेसनल प्रतिवेदन, २०१६

माथि उल्लिखित तालिका अनुसार सार्क मुलुकहरूको सि.पि.आईमा नेपाल १३१ औं स्थानमा रहेको छ भने पाकिस्तान ११६ औं स्थानमा, भारत ७९ स्थानमा रहेको छ ।

नेपालमा सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सुशासन तथा सदाचार कायम गर्न र भ्रष्टाचार निवारण गर्न विभिन्न जिम्मेवार निकायहरू रहेका छन् । ती निकायहरूमध्ये अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग (अ.दु.अ.आ.) एउटा मुख्य संवैधानिक निकाय हो ।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको वार्षिक प्रतिवेदन २०७२/७३ मा सार्वजनिक सेवामा भ्रष्टाचारजन्य क्षेत्रहरू उल्लेख गरिएको छ । ती सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्ने कार्यालयहरूमा बढी मात्रामा जनताले सेवा लिन जाने हुँदा भ्रष्टाचार हुने गरेको कुरा औल्याइएको छ । आयोगको प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएका भ्रष्टाचारजन्य कार्यालयहरू निम्न रहेका छन् ।

१. शिक्षा
  - जिल्ला शिक्षा कार्यालय
२. स्थानीय तह
  - जिल्ला विकास समिति (हाल जिल्ला समन्वय समिति)
  - महानगरपालिका र नगरपालिका कार्यालय
  - गाउँपालिका कार्यालय
३. भूमि प्रशासन
  - मालपोत कार्यालय
  - नापी कार्यालय
४. स्वास्थ्य
  - जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय
  - अस्पताल
  - प्राथमिक स्वास्थ्य
  - स्वास्थ्य चौकी
  - उप स्वास्थ्य चौकी
५. राजस्व कार्यालय
  - अन्तरिक राजस्व कार्यालय
६. गृह प्रशासन
  - जिल्ला प्रशासन कार्यालय
  - जिल्ला प्रहरी कार्यालय
७. सार्वजनिक निर्माण खरिद
  - सडक कार्यालय र सिंचाइ कार्यालय
८. अध्यागमन र वैदेशिक रोजगार
  - वैदेशिक रोजगार विभाग
  - श्रम विभाग
९. जलस्रोत
  - नेपाल विद्युत प्राधिकरण
  - खानेपानी कार्यालय
१०. वन तथा खानी
  - जिल्ला वन कार्यालय
११. गुणस्तर नियन्त्रण तथा मापदण्ड
  - जिल्ला गुणस्तर नियन्त्रण कार्यालय
१२. न्यायक्षेत्र

- जिल्ला अदालत

जनतासँग सिधा सम्पर्क रहने र सेवाग्राहीलाई दैनिक सेवा प्रवाह गर्ने यी माथि उल्लिखित कार्यालयहरूले प्रभावकारी तथा चुस्त सेवा प्रदान गरी सुशासन कायम गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग भ्रष्टाचार निवारण गरी सुशासन कायम गर्ने जिम्मेवार संवैधानिक निकाय हो । आयोगको वार्षिक प्रतिवेदन २०७२/७३ अनुसार २४६९१ वटा भ्रष्टाचारसम्बन्धी उजुरी दर्ता भएको देखिन्छ । वार्षिक रूपमा यस प्रकारका उजुरी दर्ता वृद्धि हुँदै गएको छ भने उजुरीमाथि अनुसन्धान र छानबिन गरी मुद्दा विशेष अदालतमा पेस गर्ने र सम्बन्धित कार्यालयलाई नै विभागीय कारबाही गर्न लेखी पठाउने कार्य पनि सुदृढरूपमा हुँदै गएको छ ।

१.२ अध्ययनको उद्देश्य

यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य भ्रष्टाचार प्रभावित क्षेत्रहरूको अवस्था विश्लेषण गरी सार्वजनिक सेवा प्रवाह र सुशासनमा आयोगको कामको प्रभाव आंकलन गर्नु रहेको छ ।

अध्ययनका विशिष्ट उद्देश्यहरू निम्न रहेका छन् :

- क) सेवाग्राहीहरूको सेवा प्रवाहमा भएको अनुभवको आधारमा अवधारणासम्बन्धी तथ्यांक संकलन तथा विश्लेषण गर्नु,
- ख) भ्रष्टाचारबाट प्रभावित क्षेत्रको पहिचान गर्नु,
- ग) भ्रष्टाचार विरुद्ध कार्य गर्ने निकाय र आयोगको काम कारबाहीबारेमा सेवाग्राहीहरूको अवधारणासम्बन्धी सूचना संकलन र विश्लेषण गर्नु,
- घ) सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सेवाग्राहीहरूको सन्तुष्टिको अवस्थाबारे अध्ययन गर्नु,
- ङ) सार्वजनिक सेवामा भ्रष्टाचारको मात्रा मापन गर्नु,
- च) आयोगबाट गरिएका भ्रष्टाचार निवारणसम्बन्धी कार्यहरूबारे सूचना संकलन र विश्लेषण गरी यसको प्रभाव अध्ययन गर्नु,
- छ) अध्ययनका निष्कर्ष, सुझाव र भविष्यमा अपनाउनुपर्ने रणनीतिहरू सिफारिस गर्नु ।

१.३ अध्ययनका कार्य क्षेत्र

यस अध्ययनको कार्यगत शर्तमा उल्लेख भए बमोजिम सेवाग्राहीहरूसँग अन्तर्वार्ता गरी सेवा प्रवाहको अवस्था, भ्रष्टाचारजन्य क्षेत्रहरू (वार्षिक प्रतिवेदन २०७२/७३ मा उल्लेख भएका) कार्यालयहरूमा सर्वसाधारण सेवाग्राहीको धारणा संकलन गर्नु रहेको छ । यस अध्ययनका क्षेत्रहरूका बारेमा तल उल्लेख गरिएको छ ।

क) जिल्लाहरू:

अध्ययन कार्यका लागि १७ जिल्ला छनौट गरिएको थियो । जिल्लाको छनौट गर्दा भौगोलिक विभाजन तथा प्रदेशलाई आधार मानिएको थियो । यसलाई प्रत्येक प्रदेशबाट कम्तीमा २ जिल्ला, भौगोलिकताका आधारमा पहाड, तराई र हिमालका कम्तीमा २ जिल्ला र काठमाडौं उपत्यकाका ३ वटै जिल्ला समावेश गरिएको थियो ।

ख) सर्वेक्षण सामग्री

- ✓ सर्वेक्षणको लागि प्रश्नावली, चेकलिष्टको प्रयोग गरिएको थियो ।
- ✓ तथ्यांक प्रवृष्ट गर्ने SPSS प्रोग्राममा फर्मेट बनाइएको थियो ।
- ✓ मुख्य सूचनादातासँग अन्तर्वार्ता गरिएको थियो ।

ग) मानवीय संसाधन

- ✓ सर्वे कार्यको लागि सर्वेक्षक र सुपरभाइजरको व्यवस्था गरिएको थियो ।
- ✓ तथ्यांक प्रवृष्ट गर्ने व्यक्तिहरूलाई नियुक्ति र तालिम दिए पश्चात कार्यस्थलमा खटाइएको थियो ।

घ) सर्वेक्षण कार्य

- ✓ छनौट भएका जिल्लाका निर्धारित कार्यालयहरूमा सेवाग्राहीहरूसँग अन्तर्वार्ता गरिएको थियो ।

ङ) तथ्यांक व्यवस्थापन र प्रतिवेदन तयारी

- ✓ SPSS मा तथ्यांक प्रवृष्ट गरिएको,
- ✓ अन्तरिम रूपको तथ्यांक उपलब्ध गराइएको,
- ✓ तथ्यांक प्रशोधन तथा विश्लेषण गरिएको,
- ✓ तथ्यांकको विश्वसनीयता र गोपनीयता कायम गरिएको,
- ✓ मस्यौदा प्रतिवेदन तयार गरिएको,
- ✓ अन्तिम प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुत गरिएको ।

१.४ अध्ययन विधि

यस सर्वेक्षणको अध्ययन विधिलाई कार्यगत शर्त (TOR) मा उल्लेख गरिएका अध्ययनका उद्देश्यहरू पूरा हुने गरी उपयुक्त विधि अवलम्बन गरिएको थियो । अध्ययन कार्य गर्दा कार्यगत शर्तलाई आधार मानी मिश्रित विधि अनुरूप गुणात्मक तथा परिमाणात्मक दुबैको प्रयोग गरिएको थियो । परिमाणात्मक विधिमा प्राथमिक सूचना संकलन सर्वेक्षण र त्यसका आधारमा तथ्यांक विश्लेषण गरिएको थियो भने सरोकारवालाहरूसँगको छलफलका आधारमा गुणात्मक

सूचना संकलन र विश्लेषण गरिएको थियो । साथै द्वितीय सूचना संकलन आयोगबाट प्रकाशित प्रतिवेदनहरू, केन्द्रीय तथ्यांक विभागका प्रकाशनहरू र ट्रान्सपरेन्सी इन्टरनेसनलबाट प्रकाशित सूचनाहरूका आधारमा विश्लेषण गरिएको थियो ।

१.४.१ द्वितीय सूचना संकलन र विश्लेषण

अध्ययनको सिलसिलामा भ्रष्टाचारसँग सम्बन्धित विभिन्न निकायबाट प्रकाशित प्रतिवेदन, तथ्यांक तथा अन्य जानकारी एवं सूचनाहरू मध्ये उपयुक्त सूचनाको प्रयोग गरिएको थियो यस्ता सूचना निम्न बमोजिमको निकायबाट संकलन गरिएको थियो ।

- अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको ऐन तथा नियमावलीहरू
- अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगका वार्षिक प्रतिवेदनहरू
- ट्रान्सपरेन्सी इन्टरनेशनल नेपालको प्रतिवेदनहरू
- नेपाल सरकारको भ्रष्टाचार निवारण सम्बन्धी नीति तथा योजना
- अन्य भ्रष्टाचार सम्बन्धित प्रतिवेदनहरू

१.४.२ सर्वेक्षण सामग्री (प्रश्नावली र चेकलिष्ट)

अध्ययनका लागि सूचना संकलन गर्न प्रश्नावली तथा चेकलिष्ट नेपाली भाषामा तयार गरिएको थियो । उक्त सर्वे सामग्रीहरू आयोगबाट स्वीकृति पाएपछि सर्वेक्षण कार्यमा प्रयोग गरिएको थियो ।

१.४.३ प्रश्नावलीको पूर्व परीक्षण

सर्वेक्षणको लागि तयार गरिएको प्रश्नावलीको पूर्व परीक्षण ललितपुर जिल्लामा गरिएको थियो । पूर्व परीक्षणमा प्रश्नावलीमा समावेश गरिएका प्रश्नहरू उत्तरदाताहरूलाई सोधिएको र त्यसमा आएका सुझावहरूलाई भुल सुधार गरी अन्तिम प्रश्नावली तयार गरिएको थियो ।

१.४.४ सर्वेक्षक तथा सुपरभाइजरको छनौट तथा तालिम

स्थलगत सर्वेक्षण कार्यका लागि अनुभवी सर्वेक्षक तथा सुपरभाइजरको छनौट गरिएको थियो । उक्त कार्यको लागि १५ जना सर्वेक्षक छनौट गरिएको थियो । छनौट भएका सर्वेक्षकहरूलाई परामर्शदाताका तर्फबाट टोली नेता तथा विशेषज्ञहरूद्वारा २ दिनको तालिम दिइएको थियो । उक्त तालिममा सर्वेक्षण विधि, प्रश्नावलीको जानकारी र तथ्याङ्क संकलन तरिका आदिका विषयमा अभिमुखीकरण गरिएको थियो ।

१.४.५ सेवा प्रवाह कार्यालयमा सर्वेक्षण

सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्ने विभिन्न कार्यालयहरूमा कामको लागि आउने सेवाग्राहीहरूसँग कार्यालयबाट बाहिरिँदा अन्तर्वार्ता लिइएको र सर्वेक्षणको लागि छनौट गरिएका कार्यालयहरू निम्न अनुसार रहेका छन् ।

१. जिल्ला शिक्षा कार्यालय
२. यातायात व्यवस्था कार्यालय
३. महानगरपालिका, उपमहानगरपालिका, नगरपालिका र गाउँपालिका कार्यालय
४. मालपोत कार्यालय
५. नापी कार्यालय
६. अस्पताल
७. आन्तरिक राजस्व कार्यालय
८. जिल्ला प्रशासन कार्यालय
९. प्रहरी कार्यालय
१०. घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालय
११. नेपाल विद्युत प्राधिकरण
१२. खानेपानी कार्यालय
१३. जिल्ला वन कार्यालय
१४. जिल्ला कृषि विकास कार्यालय
१५. नेपाल दूरसंचार कार्यालय
१६. नेपाल खाद्य संस्थान

१.४.६ अध्ययनमा छनौट नमुना जिल्लाहरू

यस अध्ययन कार्यका लागि नेपालका १७ नमुना जिल्लाहरू छनौटमा निम्न आधार लिइएको थियो ।

- जिल्लाका उजुरीको संख्याका आधारमा
- भौगोलिक क्षेत्र (तराई, पहाड र हिमाल)
- प्रदेश क्षेत्र
- प्रत्येक प्रदेशको न्यूनतम २ जिल्ला
- जिल्लाको साक्षरता दर

प्रदेशमा रहेका जिल्लाहरूको उजुरी दर्ता र साक्षरता प्रतिशतका विवरण तल दिइएको छ ।

तालिका नं. १.२ : प्रदेश १ का जिल्लामा उजुरी दर्ता र साक्षरता

जिल्ला	उजुरी संख्या		जम्मा	प्रतिशत	साक्षरता दर प्रतिशत
	२०७२/७३	२०७३/७४			
ताप्लेजुङ	५४	२०	७४	०.३	७१.२
पाँचथर	४८	२७	७५	०.३	७२.५
इलाम	५८	४२	१००	०.४	७७.९
भापा	१६५	१२९	२९४	१.१	७५.०
मोरङ	२८९	१७०	४५९	१.८	७०.६
सुनसरी	३६२	३०५	६६७	२.७	६८.५
धनुषा	१०६	४२	१४८	०.६	७४.३
तेह्रथुम	३०	२१	५१	०.२	७४.६
संखुवासभा	९७	४५	१४२	०.५	६९.३
भोजपुर	३८	३२	७०	०.२	६९.५
सोलुखुम्बु	२८	२३	५१	०.२	६४.२
ओखलढुंगा	१२४	३५	१५९	०.६	६४.४
खोटाङ	५८	३३	९१	०.३	६८.८
उदयपुर	९५	७८	१७३	०.७	६९.५
जम्मा	१५५२	१००२	२५५४	१०.७	

स्रोत : अ.दु.अ.आ. वार्षिक प्रतिवेदन २०७२/२०७३

माथि उल्लिखित तालिका अनुसार सबैभन्दा बढी ६६७ उजुरी सुनसरी जिल्लामा परेको छ भने मोरङ जिल्लामा ४५९ उजुरी परेको देखिन्छ ।

तालिका १.३ : प्रदेश नं. २ मा उजुरी दर्ता र साक्षरता विवरण

जिल्ला	उजुरी संख्या		जम्मा	प्रतिशत	साक्षरता दर प्रतिशत
	२०७२/७३	२०७३/७४			
सप्तरी	१५५	१८८	३४३	१.३९१	५४.३
सिराहा	१९४	२३३	४२७	१.७३१	५०.२
धनुषा	१९९	२२९	४२८	१.७३५	५०.४
महोत्तरी	८३	१३४	२१७	०.८८	४६.४
सर्लाही	१२२	१७१	२९३	१.१८८	४६.३
रौतहट	२०९	३१६	५२५	२.१२९	४१.६
बारा	२६४	२६१	५२५	२.१२९	५१.८
पर्सा	२४८	२६९	५१७	२.०९६	५५.९
जम्मा	१४७४	१८०१	३२७५	१३.२८	

स्रोत : अ.दु.अ.आ. वार्षिक प्रतिवेदन २०७२/२०७३

माथि तालिकामा दिइएको आँकडा अनुसार रौतहट र बारा जिल्लामा सबैभन्दा बढी ५२५ उजुरी दर्ता भएको छ भने सबैभन्दा कम महोत्तरीमा २१७ उजुरी परेको छ ।

तालिका १.४ : प्रदेश नं ३ को उजुरी तथा साक्षरता विवरण

जिल्ला	उजुरी संख्या		जम्मा	प्रतिशत	साक्षरता दर प्रतिशत
	२०७२/७३	२०७३/७४			
सिन्धुली	४९	२६	७५	०.३०४	६०.३
रामेछाप	७६	३५	१११	०.४५	६२.३
दोलखा	६०	५०	११०	०.४४६	६२.९
सिन्धुपाल्चोक	९०	५९	१४९	०.६०४	५९.५
काभ्रेपलान्चोक	१२५	९७	२२२	०.९	६९.९
ललितपुर	२८२	२२२	५०४	२.०४३	८२.४
भक्तपुर	२२०	१४७	३६७	१.४८८	८१.६
काठमाडौं	४७११	३०१७	७७२८	३१.३३	८६.३
नुवाकोट	९०	६३	१५३	०.६२	५९.६
रसुवा	१३	२३	३६	०.१४६	५३.८
धादिङ	८९	८८	१७७	०.७१८	६२.९
मकवानपुर	२९९	१६२	४६१	१.८६९	६७.८
चितवन	२०५	११२	३१७	१.२८५	७६.९
जम्मा	६३०९	४१०१	१०४१०	४२.२१	

स्रोत : अ.दु.अ.आ. वार्षिक प्रतिवेदन २०७२/२०७३

प्रदेश नं. ३ मा उजुरीको अवस्था हेर्दा सबैभन्दा बढी काठमाडौं जिल्लामा ७७२८ उजुरी परेको देखिन्छ। त्यसैगरी यस प्रदेशमा १०४१० उजुरी परेको हुँदा अन्य प्रदेशको तुलनामा ४२.२१ उजुरी यस प्रदेशमा परेको छ।

तालिका नं १.५ : प्रदेश नं. ४ को उजुरी तथा साक्षरता विवरण

जिल्ला	उजुरी संख्या		जम्मा	प्रतिशत	साक्षरता दर प्रतिशत
	२०७२/७३	२०७३/७४			
गोरखा	६०	३८	९८	०.४०	६६.३
लमजुङ	६८	४२	११०	०.४५	७१.२
तनहुँ	१४१	७३	२१४	०.८७	७४.९
स्याङ्जा	६५	५२	११७	०.४७	७६.६
कास्की	४६१	२८८	७४९	३.०४	८२.३
मनाङ	४	३	७	०.०३	७५.४
मुस्ताङ	७	४	११	०.०४	६६.२
म्याग्दी	५७	२८	८५	०.३४	७१.८
पर्वत	८०	४४	१२४	०.५०	७३.८
बाग्लुङ	८३	४८	१३१	०.५३	७१.७
नवलपरासी	१९३	२२२	४१५	१.६८	७०.८
जम्मा	१२१९	८४२	२०६१	८.३६	

स्रोत : अ.दु.अ.आ. वार्षिक प्रतिवेदन २०७२/२०७३

माथि तालिकामा उल्लिखित प्रदेश नं. ४ अन्तर्गत सबभन्दा बढी उजुरी कास्की जिल्लामा ७४९ हुनका साथै नवलपरासीमा ४१५ र सबैभन्दा कम मनाङमा ७ तथा मुस्ताङमा ११ वटा उजुरी परेको पाइएको छ ।

तालिका नं. १.५ प्रदेश नं. ५ को उजुरी तथा साक्षरता विवरण

जिल्ला	उजुरी संख्या		जम्मा	प्रतिशत	साक्षरता दर प्रतिशत
	२०७२/७३	२०७३/७४			
गुल्मी	३९	४६	८५	०.३४	७२.२
पाल्पा	३८	८०	११८	०.४८	७५.९
रूपन्देही	२५९	४२१	६८०	२.७६	६९.७
कपिलवस्तु	१३२	१५१	२८३	१.१५	५४.९
अर्घाखाँची	६५	९२	१५७	०.६४	७२.७
प्यूठान	१४	१५	२९	०.१२	६७.२
रोल्पा	५२	४५	९७	०.३९	६०
रुकुम	६९	५९	१२८	०.५२	६२
सल्यान	५६	६०	११६	०.४७	६४
दाङ	२८६	१८६	४७२	१.९१	७०.१
बाँके	३०९	२१५	५२४	२.१२	६२.४
बर्दिया	१५६	१३४	२९०	१.१८	६५.४
जम्मा	१४७५	१५०४	२९७९	१२.०८	

स्रोत : अ.दु.अ.आ. वार्षिक प्रतिवेदन २०७२/२०७३

माथि तालिका नं. १.५ मा प्रदेश नं. ५ मा भएको उजुरी दर्ताको आँकडा अनुसार सबैभन्दा बढी रूपन्देही जिल्लामा ६८० उजुरी परेको र सबैभन्दा कम प्यूठानमा २९ उजुरी परेको थियो । यस प्रदेशमा जम्मा २९७९ (१२.०८ प्रतिशत) उजुरी परेको छ ।

तालिका १.६ प्रदेश नं. ६ उजुरी र साक्षरता विवरण

जिल्ला	उजुरी संख्या		जम्मा	प्रतिशत	साक्षरता दर प्रतिशत
	२०७२/७३	२०७३/७४			
सुर्खेत	२१६	१२	३३८	१.३७	७२.९
दैलेख	८४	८०	१६४	०.६६	६२.३
जाजरकोट	१४१	६३	२०४	०.८३	५७.३
डोल्पा	३०	१७	४७	०.१९	५४.१
जुम्ला	८१	४८	१२९	०.५२	५४.६
कालिकोट	१०३	६८	१७१	०.६९	५६.८
मुगु	४०	३१	७१	०.२९	५१.२
हुम्ला	५०	५५	१०५	०.४३	४७.८
जम्मा	७४५	४८४	१२२९	४.९८	

स्रोत : अ.दु.अ.आ. वार्षिक प्रतिवेदन २०७२/२०७३

माथि उल्लिखित तालिकामा आयोगमा उजुरी दर्ता गर्ने सबैभन्दा बढी सुर्खेत जिल्लामा ३३८ र जाजरकोटमा २०४ छ भने सबभन्दा कम डोल्पामा ४७ र मुगुमा ७१ वटा उजुरी रहेको छ ।

तालिका नं. १.७ प्रदेश नं. ७ को उजुरी र साक्षरता

जिल्ला	उजुरी संख्या		जम्मा	प्रतिशत	साक्षरता दर प्रतिशत
	२०७२/७३	२०७३/७४			
बाजुरा	५४	३५	८९	०.३६	५५.६
बझाङ	९९	६४	१६३	०.६६	५५.५
अछाम	५७	२१	७८	०.३२	५५.६

डोटी	१२१	७६	१९७	०.८०	५६.३
कैलाली	३७४	२११	५८५	२.३७	६६.३
कन्चनपुर	२७३	१७२	४४५	१.८०	७०.५
डडेलधुरा	११६	१०४	२२०	०.८९	६५.३
बैतडी	१५८	११६	२७४	१.११	६२.८
दार्चुला	६५	४०	१०५	०.४३	६५.४
जम्मा	१३१७	८३९	२१५६	८.७४	

स्रोत : अ.दु.अ.आ. वार्षिक प्रतिवेदन २०७२/२०७३

माथि उल्लिखित तालिकामा प्रदेश ७ मा जम्मा २१५६ उजुरी दर्ता भएको देखिन्छ भने जिल्लागत रूपमा सबैभन्दा बढी कैलालीमा ५८५ कन्चनपुरमा ४४५ र सबैभन्दा कम अछाममा ७८ वटा उजुरी परेको छ ।

माथि उल्लेख भएका ७ वटा प्रदेशको उजुरी संख्याको आधारमा तुलना गर्दा प्रदेश नं. १ देखि ७ सम्म क्रमशः १०.७%, १३.२८%, ४२.२१%, ८.३६%, १२.०८%, ४.९% र ८.७४% देखिएको छ । जस अनुसार सबभन्दा बढी प्रदेश नं. ३ मा उजुरी परेको छ भने सबभन्दा कम प्रदेश नं. ६ मा रहेको छ ।

१.४.७ सर्वेक्षण नमुना संख्या

सर्वेक्षण गर्नका लागि जम्मा नमुना संख्या ३४०० कायम गरिएको थियो । नमुना संख्यालाई छनौट भएका १७ जिल्लाहरूमा जिल्लाको जनसंख्याको समानुपातिक आधारमा वितरण गरिएको थियो । जिल्लाको नमुना संख्या निम्नानुसार निर्धारण गरिएको छ ।

तालिका १.९. नमुना जिल्ला र नमुना संख्या

सि.नं.	जिल्ला	जम्मा घरधुरी	अनुपात	घरधुरी	घरधुरी नमूना संख्या
१	धनकुटा	३७३६७	०.०१८	६१.८	१००
२	झापा	१८४५५२	०.०९०	३०५	३०२

३	धनुषा	१३६२४९	०.०६६	२२५	२००
४	सप्तरी	१२१०९८	०.०५९	२००	२००
५	काठमाडौं	४३६३४४	०.२१२	७२१	७२०
६	ललितपुर	१०९७९७	०.०५३	१८२	१७८
७	भक्तपुर	६८६३६	०.०३३	११३	१००
८	मकवानपुर	८६१२७	०.०४२	१४२	१००
९	कास्की	१२५६७३	०.०६१	२०८	२००
१०	बाग्लुङ्ग	६१५२२	०.०३०	१०२	१००
११	नवलपरासी	१२८७९३	०.०६३	२१३	२००
१२	दाङ्ग	११६४१५	०.०५७	१९२	२००
१३	रुपन्देही	१६३९१६	०.०८०	२७१	२७१
१४	सुर्खेत	७२८६३	०.०३५	१२०	१००
१५	कालिकोट	२३०१३	०.०११	३८	१००
१६	डोटी	४१४४०	०.०२०	६८.५	१००
१७	कैलाली	१४२४८०	०.०६९	२३६	२२९
	जम्मा	२०५६२८५	१	३४००	३४००

उक्त निर्धारित गरिएको नमुना संख्यालाई १६ वटा कार्यालयहरूमा र ७ प्रदेशमा सर्वेक्षण गरिएको आधारमा कार्यालयगत र प्रदेशमा विभाजन निम्न अनुसार गरिएको छ ।

तालिका नं. १.१० : प्रदेश तथा कार्यालयगत नमुना संख्या

कार्यालय	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७			
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
मालपोत कार्यालय	८५	२१.१	८७	२१.८	२०२	१८.४	५९	१९.७	१३१	१९.५	३७	१८.५	७६	२३.१	६७७	१९.९
नापी कार्यालय	३२	८.०	३८	९.५	६८	६.२	१५	५.०	४५	६.७	१६	८.०	३२	९.७	२४६	७.२
जिल्ला अस्पताल	२०	५.०	२०	५.०	५३	४.८	१४	४.७	३३	४.९	८	४.०	१५	४.६	१६३	४.८
जिल्ला प्रशासन कार्यालय	२०	५.०	२२	५.५	५१	४.६	१४	४.७	५४	८.०	१०	५.०	१९	५.८	१९०	५.६
महानगर/नगरपालिका	५४	१३.४	३७	९.३	१२०	१०.९	३०	१०.०	६८	१०.१	२५	१२.५	३२	९.७	३६६	१०.८
जिल्ला प्रहरी कार्यालय	२०	५.०	२०	५.०	२३	२.१	१४	४.७	३३	४.९	१०	५.०	१४	४.३	१४	३.९
जिल्ला शिक्षा कार्यालय	२१	५.२	१९	४.८	५३	४.८	१५	५.०	३२	४.८	९	४.५	१५	४.६	२१४	४.८
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय	१७	४.२	२०	५.०	४९	४.५	१४	४.७	२१	३.१	१०	५.०	१०	३.०	१४१	४.१
जिल्ला वन कार्यालय	२३	५.७	५	१.३	४७	४.३	१७	५.७	३६	५.४	१०	५.०	१४	४.३	१५२	४.५
यातायात व्यवस्था कार्यालय			४०	१०.०	१२७	११.६	२९	९.७	४६	६.९	८	४.०	२०	६.१	२७०	७.९
जिल्ला खानेपानी कार्यालय	२०	५.०	२०	५.०	५५	५.०	१५	५.०	३५	५.२	११	५.५	२७	५.२	१७३	५.१
आन्तरिक राजस्व कार्यालय	२०	५.०	१५	३.८	५३	४.८	१६	५.३	१३	१.९	५	२.५	१०	३.०	१३२	३.९
घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालय	२०	५.०	१७	४.३	८४	७.७	१६	५.३	३२	४.८	११	५.५	१५	४.६	१९५	५.७
दूर संचार कार्यालय	२०	५.०	२०	५.०	५७	५.२	१७	५.७	३६	५.४	१३	६.५	१५	४.६	१७८	५.२
नेपाल विद्युत प्राधिकरण	२०	५.०	२०	५.०	५६	५.१	१५	५.०	३४	५.१	९	४.५	१५	४.६	१६९	५.०
खाद्य संस्थान	१०	२.५							२२	३.३	८	४.०	१०	३.०	५०	१.५

१.४.८ नमुना छनौट विधि

सर्वेक्षणको लागि सेवाग्राही छनौट गर्दा साधारण अनियमित नमुना विधि (Simple Random Sampling) विधि अपनाई गरिएको थियो । यस विधि अनुसार उत्तरदाताको छनौट निम्न चरणमा गरिएको थियो ।

पहिलो चरण : उल्लिखित कार्यालयहरूमा सेवा लिन आएका सेवाग्राहीहरूमध्ये कार्यालयको ढोका बाहिर भेटिएका सेवाग्राहीहरूलाई छनौट गरिएको थियो ।

दोस्रो चरण : पहिलो चरणमा छनौट गरिएका सेवाग्राहीलाई उक्त कार्यालयमा तोकिएको संख्याका आधारमा छनौट गरी अन्तर्वार्ता गरिएको थियो ।

१.४.९ प्रमुख सूचनादातासँग अन्तर्वार्ता

अध्ययन टोलीले जिल्लास्थित विभिन्न कार्यालय तथा केन्द्रीय निकायहरूका पदाधिकारी, नागरिक समाजका प्रतिनिधि आदिलाई प्रमुख सूचनादाताहरू छनौट गरी चेकलिष्टको आधारमा आवश्यक सूचना तथा जानकारीहरू संकलन गरिएको थियो ।

१.४.१०. अवलोकन

अध्ययन टोलीले सेवा प्रदान गर्ने कार्यालयहरूको स्थलगत अवलोकन गरेको थियो । जसमा कार्यालयमा नागरिक बडापत्रको अवस्था, सूचनापाटी, सहायताकक्ष, प्रतीक्षालय, विद्युतीय सूचना प्रणाली आदिको स्थितिबारे अवलोकन गरिएको थियो ।

१.४.११. तथ्यांक संकलन

छनौट गरिएका जिल्लामा रहेका नमुना लिइएका कार्यालयहरूमा भ्रमण गरी सेवा प्राप्त गर्न आउने सेवाग्राहीहरूसँग आवश्यक पर्ने तथ्यांक संकलन गरिएको थियो । उक्त तथ्यांक संकलन कार्य तालिम प्राप्त सर्वेक्षकद्वारा गरिएको थियो भने अध्ययन टोलीका सदस्यहरूले तथ्यांक संकलन कार्यको अनुगमन गरी गुणस्तर कायम गरिएको थियो ।

१.४.१२. तथ्यांक प्रविष्ट तथा विश्लेषण

संकलित तथ्यांक फारामहरूको चेकजाँच तथा कोडिङ गरी कम्प्युटर प्रोग्राममा तथ्यांक प्रविष्ट गरिएको थियो । गुणात्मक तथा परिमाणात्मक तथ्यांकलाई अन्य प्रकाशित तथ्यांकसँग मिलान गरी जाँच गरिएको थियो । कम्प्युटरमा तथ्यांक प्रविष्ट गरेपछि ती सूचनाहरूलाई कम्प्युटर विधि अनुसार त्रुटिहरू सच्याइएको थियो ।

प्राप्त तथ्यांकहरूलाई विश्लेषण गरे पश्चात त्यसबाट आउने अपेक्षित नतिजा आउन सके नसकेको अवस्था आंकलन गरिसकेपछि तथ्यांक विश्लेषणमा परिमाणात्मक विधि अनुसार नतिजाको तालिकाहरू बनाई विश्लेषण गरिएको थियो ।

यस प्रकार तथ्यांकहरूको विश्लेषण गर्दा तथ्यांककीय शास्त्र अनुसार विभिन्न तथ्यांक विधाहरू जस्तै Mean, Standard Deviation, Independent t-test आदि औजारहरूद्वारा विश्लेषण गरिएको थियो ।

१.५ अध्ययनका सीमाहरू

- यस अध्ययनको स्थलगत सर्वेक्षण कार्य गर्दा वर्षायाम भएकोले अध्ययन कार्यमा असाध्य समय लागेको थियो ।
- कतिपय उत्तरदाताहरू भ्रष्टाचारको सम्बन्धमा उत्तर दिन हिचकिचाउने र स्पष्ट उत्तर नदिने प्रवृत्ति देखिएको थियो ।

अध्याय २

सेवा प्रवाह र सुशासन

२.१ पृष्ठभूमि

सुशासनका मूलभूत पक्षहरूमा समावेशी, पारदर्शिता, इमान्दारिता र पक्ष विपक्षका मतान्तरमा कमी, राष्ट्रिय, प्रदेश तथा स्थानीय सरकारका बारेमा जानकारीमा अभिवृद्धि, सरकारका संयन्त्रहरूको सक्षमता, कार्यहरूमा दृढता र विश्वासको वातावरण आदि पर्न आउँछ।

सेवा प्रवाह एउटा यस्तो प्रणाली हो जसले जनतालाई उनीहरूको आवश्यकता अनुसारको सेवालाई कार्यविधि, नियम र कानूनी प्रावधानका अधीनमा रही अख्तियार प्राप्त अधिकारीहरूले सहज सरल सेवा प्रवाह गरिन्छ। सेवाग्राहीहरू विभिन्न प्रकारका काम सम्पन्न गर्नका लागि सम्बन्धित कार्यालयमा जाने हुँदा सरकारले सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई चुस्त र प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ। यस प्रकारका सेवा प्रवाहमा सरकारी संयन्त्रहरूबाट सरल प्रक्रिया र सेवाको गुणस्तर कायम गरी सुशासन प्रणाली कायम गर्नुपर्ने छ। सेवा प्रवाह गर्ने निकायका कर्मचारीहरूले आफ्नो जिम्मेवारी तथा कर्तव्य सेवाको भावना अनुसार निभाउनु सामाजिक जिम्मेवारी पनि भएकोले यसमा इमान्दारिता कायम गर्नु आवश्यक छ। यस अध्ययनले सेवा प्रवाहको स्थिति विश्लेषण गर्दै सुशासन सम्बन्धमा जनताका धारणाहरू प्रस्तुत गरिएको छ।

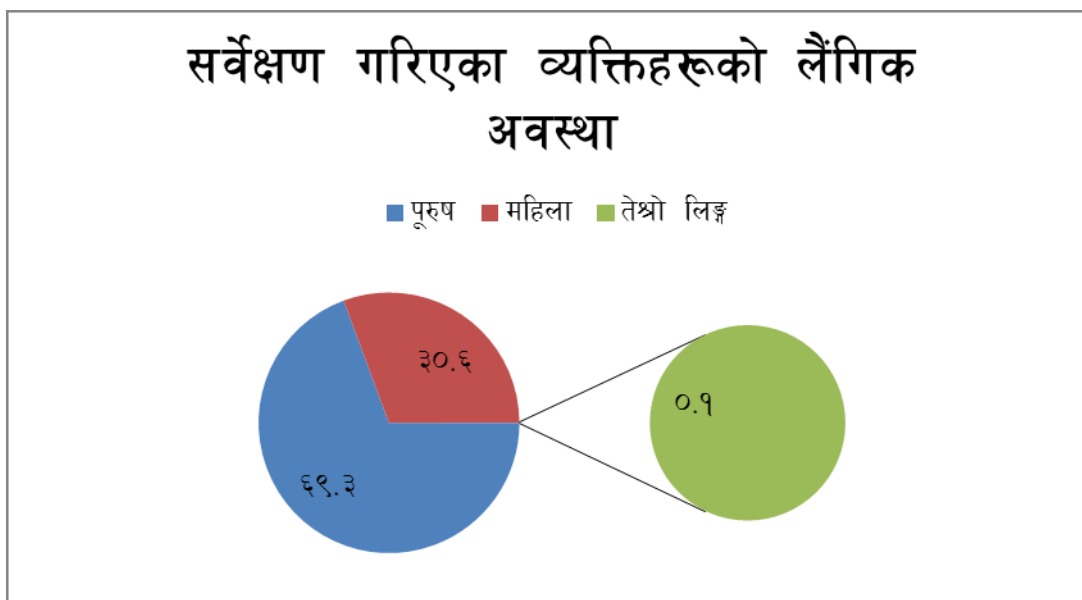
२.२ सामाजिक तथा जनसांख्यिक विवरण

छनौट गरिएका जिल्लाहरूमा सर्वेक्षणमा सहभागी भएका सेवाग्राहीहरूको संख्याको आधारमा लिइएको आँकडाबाट सामाजिक तथा जनसंख्याको अवस्थाबारे निम्न अनुसार विश्लेषण गरिएको छ।

२.२.१ लैंगिक वितरण

सर्वेक्षणमा सहभागी भएका उत्तरदाताहरूको लैंगिक वितरणसम्बन्धी प्राप्त तथ्यांकका आधारमा महिला, पुरुष तथा तेस्रो लिंगीको विवरण तल चित्रमा देखाइएको छ।

चित्र नं. १ : लैंगिक विवरण

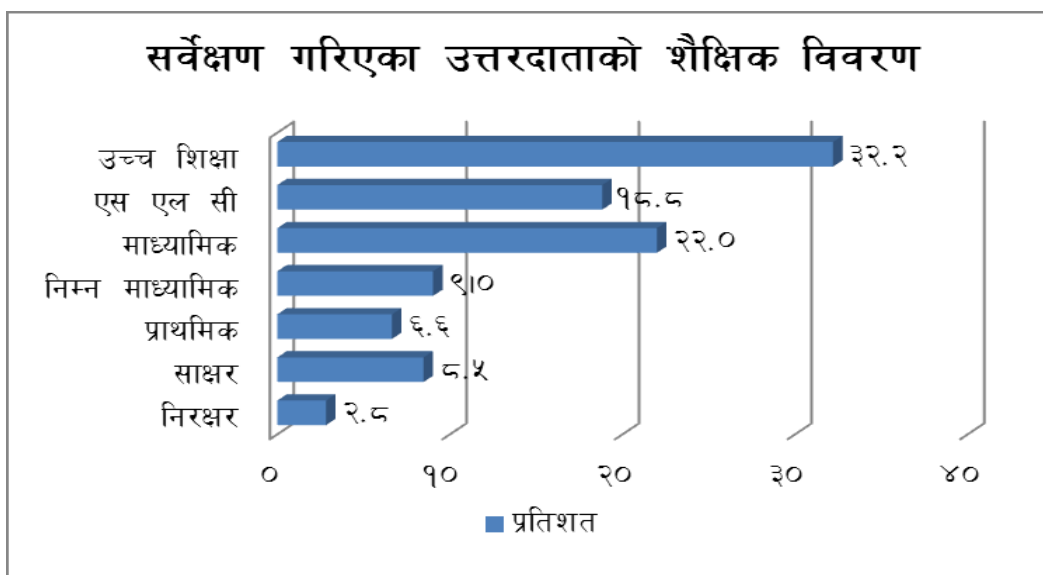

माथि उल्लिखित चित्रमा देखाइए अनुसार पुरुष ६९.३ प्रतिशत, महिला ३०.६ प्रतिशत र तेश्रो लिंग ०.१ प्रतिशत रहेको छ ।

२.२.२ शैक्षिक विवरण

सर्वेक्षणमा सहभागी उत्तरदाताहरूको शैक्षिक अवस्था हेर्दा उनीहरूको विभिन्न शैक्षिक स्तरका बारेमा तल चित्रमा देखाइएको छ ।

चित्र नं. २ : शैक्षिक विवरण

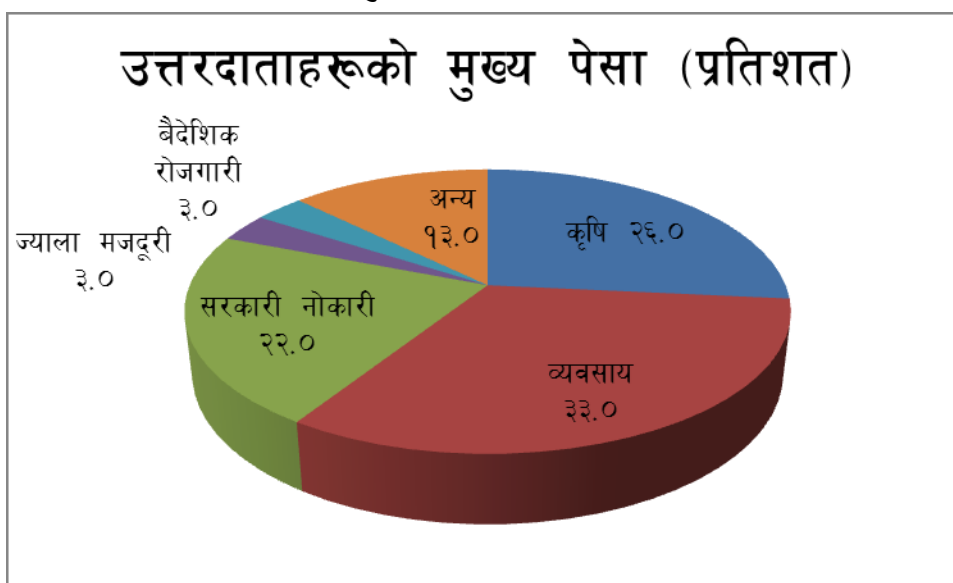

सर्वेक्षणमा सहभागी उत्तरदाताहरूको शैक्षिक अवस्थाको सम्बन्धमा माथि उल्लिखित चित्रमा अंकित गरिएकोमा ३२.२ उच्चशिक्षा हासिल गरेका, १२.० प्रतिशत माध्यमिक स्तर, १८.८ एसएलसी पास गरेका र २.८ मात्र अशिक्षित रहेका छन् ।

२.२.३ मुख्य व्यवसाय

उत्तरदाताहरूको मुख्य पेसाहरूमा कृषि व्यवसाय, सरकारी, निजी, नोकरी, ज्याला मजदुरी, वैदेशिक रोजगारी आदिको अवस्थाबारेमा प्राप्त नतिजा तल चित्रमा देखाइएको छ :-

चित्र नं. ३: उत्तरदाताहरूको मुख्य पेसा

माथि चित्रमा देखाइए अनुसार उत्तरदातामध्ये ३३ प्रतिशत व्यवसाय/व्यापार पेसामा संलग्न भएको देखिन्छ । कृषि पेसामा २६ प्रतिशत, सरकारी/निजी सेवामा २२ प्रतिशत, ज्याला मजदुरीमा ३ प्रतिशत र वैदेशिक रोजगारीमा ३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । उल्लिखित पेसामध्ये मालपोत कार्यालय, नापी कार्यालय, जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा व्यवसायीहरूले बढी मात्रामा सेवा लिने र कारोबार गर्ने गरेको देखिन्छ । कृषि पेसामा संलग्न मानिसहरूमध्ये ३ प्रतिशतको संख्यामा मात्र कार्यालयहरूमा सेवा लिन आउने गरेको देखिन्छ ।

२.३ कार्यालयबाट हुने सेवा प्रवाह

२.३.१ कार्यालयको कामको बारेमा जानकारी

कार्यालयहरूले आफ्नो कार्यालयबाट हुने कामको बारेमा सर्वसाधारणलाई जानकारी गराएको र जनताले पनि कार्यालयको सेवासम्बन्धी ज्ञानको स्थिति सम्बन्धमा उत्तरदाताहरूबाट प्राप्त धारणाबारेको अवस्था तल तालिकामा दिइएको छ ।

तालिका नं. २.१: कार्यालयको कामबारे जानकारी

कार्यालय	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७			
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
फाँटवाला कर्मचारी	२	०.५	६१	१५.३	१७७	१६.१	४	१.३	४२	६.३	६	३.०	२७	८.२	३१९	९.४
कानून तथा लेखापढी व्यवसायी	११९	२९.६	५१	१२.८	१५६	१४.२	२	०.७४	४	०.६	१०	५.०	२०	६.१	३६२	१०.६
साथीभाइ आफन्त	१६७	४१.५	९२	२३.०	२७८	२५.३	१३३	४४.३	२५७	३८.३	१०६	५३.०	१३०	३९.५	११६३	३४.२
मध्यस्थकर्ता	२३	५.७	१७	४.३	३०	२.७	९	३.०	१०	१.५	२५	१२.५	१३	४.०	१२७	३.७
नागरिक बडापत्र	६	१.५	१६	४.०	५७	४.३	१३	४.३	१५	२.२	९	४.५	१२	३.६	१२८	३.८
माथिको कुनै पनि होइन			१८	४.५	३६३	३३.१	१३९	४६.३	३४३	५१.१	३	१.५	४	१.२	८७०	२५.६
अन्य	८६	२१.४	१४८	३७.०	१३२	१२.०	१	०.३	१	०.१	४१	२०.५	१२४	३७.७	५३३	१५.७

माथिका तालिकामा भएका आँकडाहरूले ३४.२ प्रतिशत उत्तरदाताहरूले कार्यालयको कामको प्रक्रियाबारेमा साथीभाइ आफन्तबाट जानकारी प्राप्त गरेका छन् भने कानून तथा लेखापढी व्यवसायीबाट १०.६ प्रतिशत, सम्बन्धित कर्मचारीबाट ९.४ प्रतिशत जानकारी पाएका छन् । उल्लिखित विवरण विश्लेषण गर्दा सरकारी कार्यालयहरूले कामको सम्बन्धमा सर्वसाधारणलाई जानकारी प्रदान गर्ने हालको विधि तथा प्रणाली कमजोर रहको देखिन्छ ।

२.३.२ कार्यालयमा कामको अवस्था

सार्वजनिक कार्यालयले सेवा प्रदान गर्दा विभिन्न प्रक्रियागत कार्यहरू अपनाउनुपर्ने हुन्छ । सेवाग्राहीले सेवा लिने क्रममा कार्यालयमा काम सुरु गरेदेखि काम सम्पन्न हुँदाको अवस्था विद्यमान रहेको छ । सर्वेक्षणमा सहभागी उत्तरदाताहरूको कार्यालयमा रहेको कामको अवस्था तल तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. २.२: प्रदेश स्तरमा कार्यालयमा कामको अवस्था

कार्यालय	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७			
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
कागज प्रमाण संकलनको अवस्था	२०	५.०	२८	७.०	२२९	२०.९	३४	११.३	५७	८.५	२४	१२.०	८८	२६.७	४८०	१४.१
कागजात पेस भइसकेको	७९	१९.७	१६४	४१.०	२५४	२३.१	३४	११.३	१७७	२६.४	२७	१३.५	६७	२०.४	८०२	२३.६
लामो समयसम्म काम नभएको	२६	६.५	३१	७.८	९५	८.७	४४	१४.७	५७	८.५	९३	४६.५	१०४	३१.६	४५०	१३.२
काम सम्पन्न भएको	२७७	६८.९	१७७	४४.३	५२०	४७.४	१८८	६२.७	३८०	५६.६	५६	२८.०	७०	२१.३	१६६८	४९.१

सेवाग्राहीले कार्यालयबाट प्राप्त गर्ने कामको अवस्था माथि तालिकामा उल्लेख भए अनुसार ४९.१ प्रतिशतको काम सम्पन्न भएको पाइएको छ । १३.२ प्रतिशतले लामो समयसम्म काम सम्पन्न नभएको जनाएका छन् भने २३.६ प्रतिशतले कागजात पेस गरेको र १४.१ प्रतिशत आवश्यक कागजात संकलनको प्रक्रियामा रहेको देखिएको छ । यसबाट बढी समय लगाएर सेवाग्राहीहरूबाट घुस लिने वा घुस दिन बाध्य बनाउने गरेको भन्ने सेवाग्राहीले बताएका छन् । प्रदेश अनुसार कामको अवस्था हेर्दा प्रदेश नं. १, २, ३, ४, ५, ६, ७ मा क्रमशः ६८.९, ४४.३, ४७.४, ९२.७, ५६.६, २८.० र २१.३ प्रतिशत काम सम्पन्न भएको देखिन आएको छ । यस आँकडाले प्रदेश नं. ६ र ७ मा कम प्रतिशत काम सम्पन्न भएकोले समयमा काम सम्पन्न हुन नसकेको र लामो समयसम्म काम नभएको अवस्था छ । यसबाट यी प्रदेशहरूमा सार्वजनिक सेवा प्रवाहको अवस्था कमजोर रहेको देखिएको छ ।

२.३.३ काम सम्पन्न गर्न अपनाइने तरिका

सेवाग्राहीको चाहना सेवा लिँदा बिना भ्रन्धक कानूनी सरलता र सहज तरिकाले काम सम्पन्न होस् भन्ने रहेको हुन्छ । साथै सेवा प्रवाह गर्ने कार्यालयले पनि समयमै र प्रभावकारी रूपमा सेवाग्राहीको काम पूरा गर्नुपर्ने भए तापनि यसको अवस्था सन्तोषजनक रहेको पाइएको छैन ।

समयमा नै काम नभएकोले सेवाग्राहीहरूले आफ्नो कार्य समयमा नै सम्पन्न गर्न अपनाइने गरेको तरिकामा आवश्यक कागजात जुटाएर, चिनजानको आधारमा, कसैबाट भनसुन गरेर, अतिरिक्त दस्तुर दिने, मध्यस्थकर्ताको उपयोग गर्ने आदि रहेको पाइन्छ । यसरी काम सम्पन्न गर्न अपनाएका उपायहरू तल तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २.३ : कामको अवस्था र कार्य सम्पन्न गर्ने तरिका

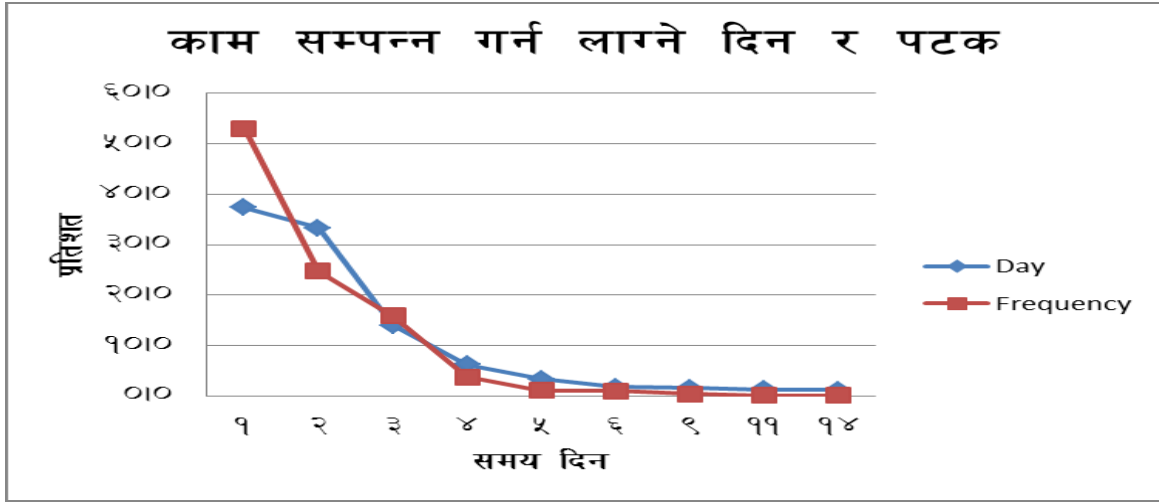
काम सम्पन्न गर्ने तरिका	कामको अवस्था								जम्मा	
	कागजात संकलन		निवेदन दिएको		लामो समयसम्म काम नभएको		काम सम्पन्न भएको			
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
आवश्यक कागजात र विधि अनुसार	४२०	८७.५	६१६	७६.८	२३३	५१.८	९१९	५५.१	२१८८	६४.४
कार्यालयका कर्मचारी चिनजान	२०	४.२	५९	७.४	२६	५.८	६४	३.८	१६९	५.०
कसैले भनसुन गरेर	१०	२.१	५४	६.७	१५३	३४.०	३६	२.२	२५३	७.४
अतिरिक्त दस्तुर तिरेको	०	०.०	०	०.०	०	०.०	५२२	३१.३	५२२	१५.४
मध्यस्थकर्ता मार्फत	२१	४.४	४९	६.१	६	१.३	९५	५.७	१७१	५.०
अन्य	९	१.९	२४	३.०	३२	७.१	३२	१.९	९७	२.९
जम्मा	४८०	१००	८०२	१००	४५०	१००	१६६८	००	३४००	१००

माथि तालिकामा उल्लेख भए अनुसार ६४.४% ले आवश्यक कागजात जुटाएर विधि अनुसार काम सम्पन्न गर्ने गरेको, १५.४% ले अतिरिक्त दस्तुर तिरी काम सम्पन्न गरेको, ७.४% ले भनसुन गरी काम गरेको, ५.०% ले कर्मचारीको चिनजानबाट र २.९% ले अन्य तरिका अपनाई काम सम्पन्न गरेको पाइन्छ । अतिरिक्त दस्तुर तिर्ने सेवाग्राहीले सम्बन्धित मध्यस्थकर्ता वा कर्मचारीलाई सरकारी दस्तुरभन्दा बढी रकम घुस दिएर काम सम्पन्न गर्ने गरेको स्पष्ट हुन आएको छ ।

२.३.४ काम सम्पन्न गर्न लाग्ने समयावधि

सेवाग्राहीले सकभर आफ्नो काम कार्यालयमा गएकै दिन सम्पन्न गर्ने इच्छा राखेको हुन्छ । यस्तो इच्छा राख्नु स्वाभाविक भए पनि कतिपय अवस्थामा काम सम्पन्न गर्न अन्तर कार्यालयसँग समन्वय, आधारभूत कागजातको संकलन गर्नुपर्ने अवस्थामा केही बढी समय लाग्ने हुन सक्छ । सामान्यतया कार्यालयमा काम सम्पन्न गराउन लाग्ने दिनहरूको बारेमा सेवाग्राहीको भनाइ अनुसार समय लाग्ने देखिन आएको छ ।

चाई नं. ॡ : काम सम्पन्न गर्न लाग्ने दिन र पटक

माथि चित्रमा उल्लेख भए अनुसार काम सम्पन्न गर्न १-१ॡ दिनसम्मको समय लाग्ने देखिएको छ । यसरी सेवाग्राहीले १ दिनदेखि १ॡ दिनसम्म कामको लागि समय खर्च गर्नुपर्ने हुँदा कतिपय सेवाग्राहीहरूलाई आर्थिक भार तथा समय बढी लागेको छ । काम सम्पन्न गर्न १ दिनमात्र लाग्ने ३७.ॡ% रहेका, २ दिनमा सम्पन्न हुने ३३.३% र १ॡ दिनसम्म लाग्ने १.२% को भनाइ रहेको छ ।

२.३.५ अतिरिक्त दस्तुर

सर्वेक्षण गरिएका १६६८ उत्तरदाताहरूमध्ये ५५२ ले काम सम्पन्न गर्न अतिरिक्त दस्तुर बुझाएको भन्ने भनाइ रहेको छ । अतिरिक्त दस्तुरको रकम कलमको फरक सम्बन्धमा प्रदेश स्तरको अवस्थाबारे तल तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. २.ॡ : काम सम्पन्न गर्न लागेको अतिरिक्त दस्तुर

कार्यालय	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ॡ		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७			
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
जम्मा	७०	१००	६८	१००	१६७	१००	६२	१००	१०६	१००	२६	१००	२३	१००	५२२	१००
रु ५००	१	१.ॡ	३०	ॡॡ.१	२१	१२.६	९	१ॡ.५	११	१०.ॡ	३	११.५	१	ॡ.३	७६	१ॡ.६
रु ५०१-२०००	ॡ५	६ॡ.३	२९	ॡ२.६	८१	ॡ८.५	२९	ॡ६.८	ॡॡ	ॡ१.५	१६	६१.५	१ॡ	६०.९	२५८	ॡ९.ॡ
रु २००१-५०००	२०	२८.६	८	११.८	ॡ९	२९.३	१८	२९.०	ॡ५	ॡ२.५	७	२६.९	८	३ॡ.८	१ॡ५	२९.७
रु ५००१-१००००	२	२.९	०	०	१३	७.८	३	ॡ.८	५	ॡ.७	०	०	०	०	२३	ॡ.ॡ
१०००० भन्दा माथि	२	२.९	१	१.५	३	१.८	३	ॡ.८	१	०.९	०	०	०	०	१०	१.९

माथि तालिकामा उल्लेख भएअनुसार ४९.४% ले अतिरिक्त दस्तुर रु. ५०१-२००० सम्म बुझाएको र २९.७% ले रु. २००१-५००० सम्म बुझाएको भन्ने भनाइ रहेको छ । १.९ प्रतिशतले रु. १०००० भन्दा बढी रकम अतिरिक्त दस्तुर बुझाएको देखिन्छ ।

प्रदेश अनुसार हेर्दा रु. ५००-२००० सम्म प्रदेश नं. १ मा ६४.३%, प्रदेश नं. ६ मा ६१.५%, प्रदेश नं. ७ मा ६०.९% रहेको र सबैभन्दा कम प्रदेश नं. ५ मा ४१.५% रहेको देखिन आएको छ । त्यसैगरी रु. २००१-५००० सम्म सबैभन्दा बढी प्रदेश नं. ५ मा ४२.५% र कम प्रदेश नं. २ मा ११.८% रहेको देखिन्छ ।

यसरी काम सम्पन्न गर्न गराउन अतिरिक्त दस्तुरको रूपमा घुस लिने दिने प्रचलनले सेवाग्राहीहरू आर्थिक मारमा पर्न बाध्य भएका छन् । यसरी दिइने अतिरिक्त दस्तुर रकम सम्बन्धित फाँटवाला कर्मचारी, कानून व्यवसायी र मध्यस्थकर्ताबाट लिने दिने गरेको र यसको विवरण तल तालिकामा उल्लेख गरिएको छ :-

तालिका २.५ : प्रदेशका आधारमा अतिरिक्त दस्तुर लिने दिने विवरण

कार्यालय	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७			
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
जम्मा	७०	१००	६८	१००	१६७	१००	६२	१००	१०६	१००	२६	१००	२३	१००	५२२	१००
फाँटवाला कर्मचारीलाई	३२	४५.७	१४	२०.६	८४	५०.३	१४	२२.६	४२	३९.६	१०	३८.५	१५	६५.२	२११	४०.४
लेखापढी व्यवसायीलाई	३८	५४.३	३८	५५.९	५४	३२.३	२८	४५.२	४४	४१.५	१०	३८.५	६	२६.१	२१८	४१.८
मध्यस्थकर्तालाई			१६	२३.५	२९	१७.४	२०	३२.३	२०	१८.९	६	२३.१	२	८.७	९३	१७.८

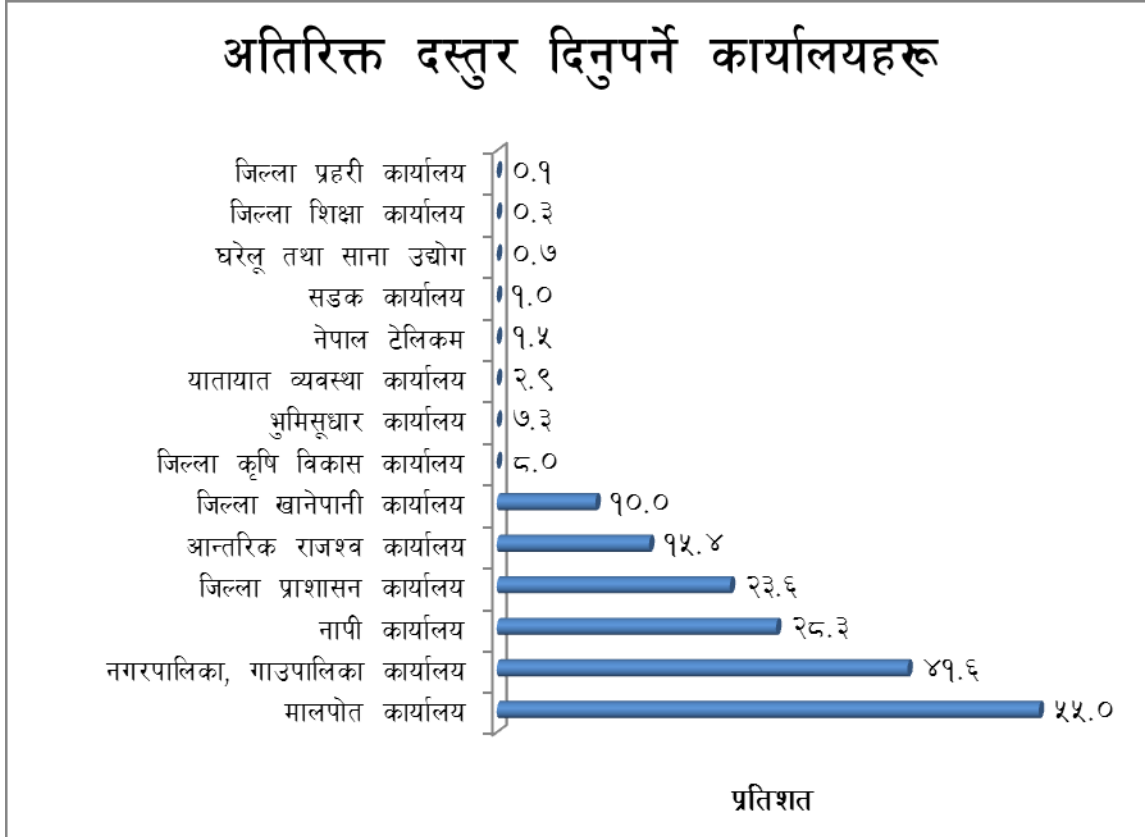
माथि तालिका अनुसार ४१.८% सेवाग्राहीहरूले अतिरिक्त दस्तुर लेखापढी व्यवसायी मार्फत दिने गरेका छन् भने ४०.४% सम्बन्धित फाँटवाला कर्मचारीलाई दिने गरेको र १७.८% ले मध्यस्थकर्ता मार्फत अतिरिक्त दस्तुर दिने गरेको देखिएको छ । प्रदेश अनुसार हेर्दा प्रदेश नं. १ मा ५४.३ प्रतिशतले लेखापढी व्यवसायी मार्फत दिने, प्रदेश नं. २ मा ५५.९ प्रतिशतले लेखापढी व्यवसायी मार्फत नै दिने गरेको देखिन्छ । तर प्रदेश नं. ३ मा भने ५०.३ प्रतिशतले फाँटवाला कर्मचारीमार्फत दिने र प्रदेश नं. ४ मा पनि ४५.२ प्रतिशतले लेखापढी व्यवसायीलाई प्रयोग गर्ने गरेको देखिएको छ । त्यसैगरी प्रदेश ५ र ६ मा पनि लेखापढी व्यवसायी मार्फत ४१.५ प्रतिशत र ३८.५ प्रतिशतले रकम दिने गरे पनि प्रदेश नं. ७ मा ६५ प्रतिशतले फाँटवाला कर्मचारीलाई नै बुझाउने गरेको भनाइ रहेको छ ।

२.३.६ अतिरिक्त दस्तुर तिर्नुपर्ने कार्यालय

काम सम्पन्न गर्न अतिरिक्त दस्तुर तिर्नुपर्ने विभिन्न कार्यालयहरूको विवरण तल चित्रमा उल्लेख गरिएको छ ।

चित्र ५: अतिरिक्त दस्तुर तिर्नुपर्ने कार्यालयहरू

उल्लिखित १६ वटा कार्यालयहरूमध्ये अत्यधिक मात्रामा अतिरिक्त दस्तुर दिनुपर्ने १४ वटा कार्यालयहरूको अवस्था हेर्दा बढी रकम तिर्नुपर्ने कार्यालयका सम्बन्धमा ५५.० ले मालपोत कार्यालय, ४१.६ प्रतिशतले नगरपालिका तथा गाउँपालिका कार्यालय, २८.३ प्रतिशतले नापी कार्यालय, २३.६ प्रतिशतले जिल्ला प्रशासन कार्यालय, १५.४ प्रतिशतले आन्तरिक राजस्व कार्यालय, १०.० प्रतिशतले खानेपानी कार्यालय, ८.० प्रतिशतले जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, ७.३ प्रतिशतले भूमिसूधार कार्यालय रहेका छन् ।

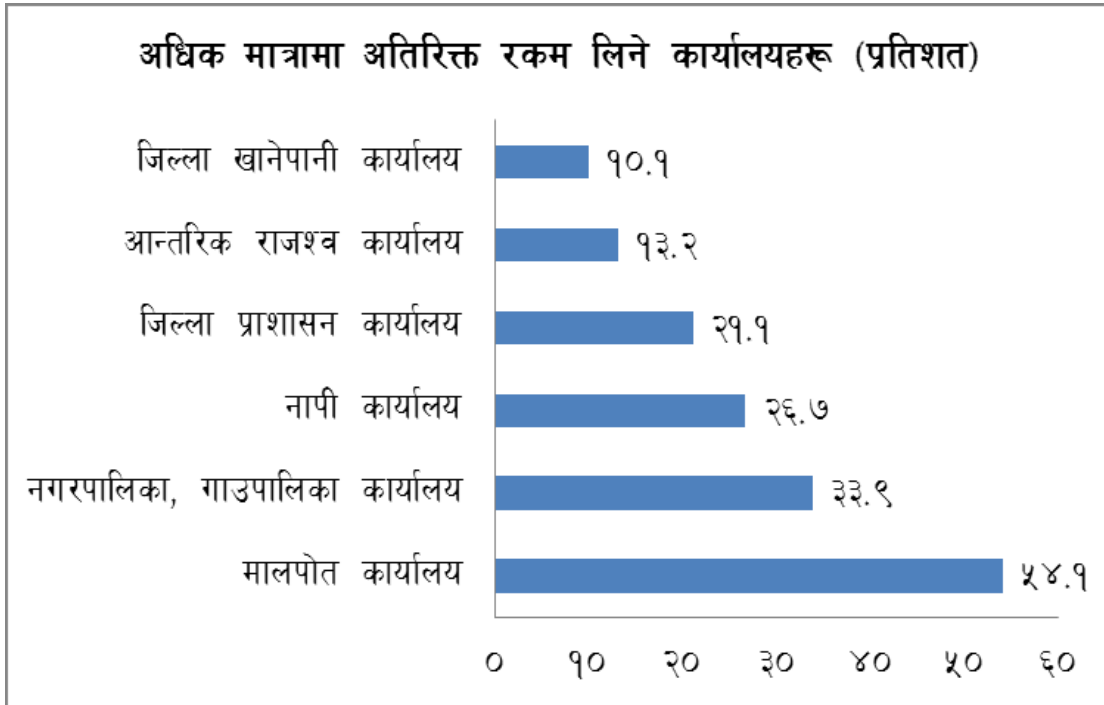
उल्लिखित कार्यालयहरूमा बढी संख्यामा जनसम्पर्क र सेवाग्राहीहरू अतिरिक्त दस्तुर बढी तिर्नुको मूल कारण कतिपय सेवाग्राहीहरूसँग समय नभएकोले तुरुन्त र छिटो काम गर्न गराउन बढी रकम तिर्ने गरेको हुन सक्छ । अर्को कारण कतिपय सेवाग्राहीहरू सेवा लिन जानुपर्ने भएकोले पनि बढी मात्रामा अतिरिक्त दस्तुर बढी भएको हुन सक्दछ भने कामको

प्रक्रिया कागजात जुटाउने भन्झट, समय बढी लगाउने प्रवृत्ति आदि कारणले पनि बढी अतिरिक्त दस्तुर तिरेर काम सम्पन्न गर्ने गराउने गरेका छन् ।

अधिक मात्रामा अतिरिक्त रकम तिर्नुपर्ने कार्यालय

अतिरिक्त रकम तिर्नुपर्ने कार्यालयहरूमध्ये पनि काम सम्पन्न गर्नका लागि अधिक मात्रामा दस्तुर लिने कार्यालयहरूको बारे तल चित्रमा उल्लेख गरिएको छ :-

चित्र नं. ६: अधिक मात्रामा अतिरिक्त रकम दिनुपर्ने कार्यालयहरू

उल्लिखित चित्रमा अधिक मात्रामा अतिरिक्त रकम तिर्नुपर्ने सम्बन्धमा उत्तरदाताहरूको भनाइ अनुसार मालपोत कार्यालयमा ५४.९ प्रतिशत, नगरपालिका र गाउँपालिका कार्यालयमा ३३.९ प्रतिशत, नापी कार्यालयमा २६.७ प्रतिशत, जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा २९.९ प्रतिशत र आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा ९३.२ प्रतिशत रहेको छ । यसबाट सबैभन्दा बढी अतिरिक्त रकम लाग्ने (घुस लिने र दिने) कार्यालयमा मालपोत कार्यालय, नगरपालिका तथा गाउँपालिका कार्यालय, नापी कार्यालय, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, आन्तरिक राजस्व कार्यालय रहेका छन् । यी कार्यालयहरू भ्रष्टाचारको संवेदनशील क्षेत्रमा पर्दछन् ।

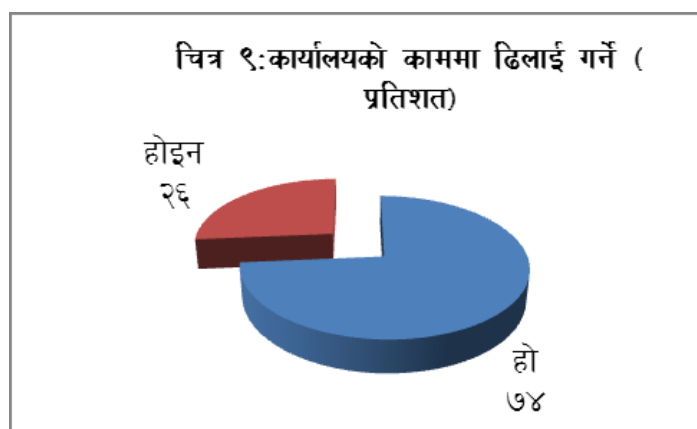
२.३.७ सेवा प्रवाहमा कर्मचारीको व्यवहार

सार्वजनिक सेवा प्रवाहको प्रभावकारिता सम्बन्धित कार्यालयमा काम गर्ने कर्मचारीहरूको काम प्रति जिम्मेवारी, इमान्दारिता तथा व्यवहारमा निर्भर गर्दछ । कर्मचारीहरूले कानून र विधि तथा नियम अनुसार निश्चित समयमा काम सम्पन्न गर्न सकेमा गुनासोहरू कम हुनुका साथै सुशासनको अवस्थामा सुधार हुने गर्दछ । सेवा प्रवाहमा कर्मचारीहरूको कामप्रतिको जिम्मेवारी तथा व्यवहारको अवस्थाका विषयमा तालिकामा उल्लेख दिइएको छ ।

चित्र नं. ७: कर्मचारीको व्यवहार		
सेवा लिने कार्यालयका कर्मचारीको व्यवहार	जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत
जम्मा	३४००	१०.०
असल र दक्ष कर्मचारी	५०३	१४.८
नियम प्रक्रियाको पालना गर्ने	६१८	१८.२
कानूनको पालना गर्ने	४२२	१२.४
नियम विपरीत कार्य गर्ने	३३१	९.७
प्रक्रियालाई झन्झटिलो र जटिल बनाइ समयमा सम्पन्न नगर्ने	८२४	२४.२
काम पन्छाउने र जिम्मेवारी पूरा नगर्ने	६११	१८.०
सबैको व्यवहार सहयोगी रहेको	३६३	१०.७
अन्य	९	०.३

सेवाग्राहीहरूको धारणामा २४.२ प्रतिशत कर्मचारीहरूले कार्य प्रक्रियालाई जटिल बनाउने र समयमा काम सम्पन्न नगर्ने प्रवृत्ति रहेको देखिएको पाइन्छ भने १८.२ प्रतिशत कर्मचारीहरू नियम, कानून र विधिको पालना गरी काम सम्पन्न गर्न गराउन लागिपरेको देखिन्छ । साथै १८.० प्रतिशत कर्मचारीहरूले काम पन्छाउने र जिम्मेवारी पालना नगर्ने खालका व्यवहारहरू देखाउने गरेको अध्ययनबाट देखिएको छ । यसका अतिरिक्त १४.८ प्रतिशत कर्मचारीहरूको व्यवहार असल र जिम्मेवारी वहन गर्ने खालको रहेको पाइयो । यस अध्ययनबाट केही कर्मचारीहरूले कामप्रति जिम्मेवारी नलिई ढिलासुस्ती र कार्य सम्पन्न गर्न समय लगाई अल्मलाउने प्रवृत्ति देखाई घुस लिने अवस्था सिर्जना गर्ने गरेको र केही कर्मचारीहरू भने इमान्दार तथा असल र नियम कानून विधि अनुसार काम समयमा सम्पन्न गरी दिने अध्ययनले देखाएको छ ।

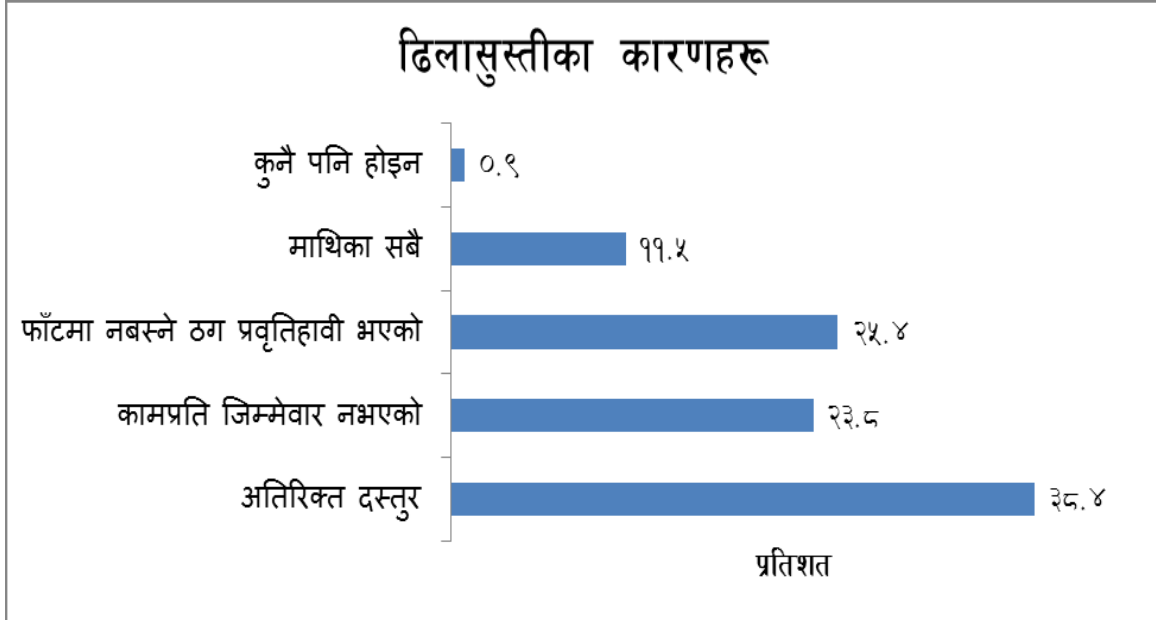
२.३.८ काममा ढिलासुस्ती

सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा कार्य सम्पन्न गर्न ढिलासुस्ती र बढी समय लगाउने प्रवृत्ति विद्यमान रूपमा देखिएको छ । यसरी ढिलासुस्ती गर्ने कार्यको उद्देश्य सेवाग्राहीलाई बाध्यता बनाई अतिरिक्त

दस्तुर (घुस) लिने आशय रहेको छ । सर्वेक्षण गरिएका उत्तरदातामध्ये ७४ प्रतिशतले सार्वजनिक सेवामा रहेका कर्मचारीहरूले ढिलासुस्ती गर्ने र २६ प्रतिशत कर्मचारीहरूले ढिलासुस्ती नगरी समयमै काम सम्पन्न गरी दिने भन्ने रहेको छ ।

चित्र नं. ९: काममा ढिलासुस्तीका कारणहरू

माथि चित्रमा देखाए अनुसार काम ढिलासुस्ती गर्नुको प्रमुख कारणमध्ये ३७.४ प्रतिशतले अतिरिक्त दस्तुर (घुस) लिनका लागि काममा ढिलाइ गर्ने गरेका छन् भने २५.४ प्रतिशत कर्मचारीले कार्यालयमा पूरा समय आफ्नो कार्यक्षमता र सिटमा नबसी सेवाग्राहीबाट सम्पर्कमा नरहने राय दिएका छन् । तर २३.६ प्रतिशतले भने कर्मचारीहरूले कामप्रति जिम्मेवारी वहन नगर्ने गरेकोले ढिलासुस्ती हुने गरेको देखिएको छ । यस प्रकार विभिन्न कारणले गर्दा सेवा प्रवाहमा ढिलासुस्ती गरी एकातर्फ सुशासन कायम गर्न प्रत्यक्ष असर परेको छ भने अर्कोतर्फ अतिरिक्त दस्तुर घुस लिने मनशायबाट काममा ढिलाइ गरिएको छ ।

२.३.९ सेवाग्राहीहरू बढी सम्पर्कमा रहने कार्यालय

सबै साधारण जनता आ-आफ्नो कामका लागि विभिन्न कार्यालयहरूमा गई आवश्यक सेवा लिने गर्दछन् । यसरी सर्वसाधारण व्यक्तिहरू बढी मात्रामा सेवाका लागि जाने कार्यालयको विवरण तल तालिकामा दिइएको छ ।

तालिका २.६ : सेवाग्राही बढी सम्पर्कमा रहने कार्यालयहरू

कार्यालय	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७			
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
मालपोत कार्यालय	५८	१४.४	२६७	६६.९	५१८	४७.२	१७९	५९.७	५५३	८२.४	८०	४०.०	१६४	५०.०	१८१९	५३.५
नापी कार्यालय	६४	१५.९	१४८	३७.१	४६८	४२.६	१०४	३४.७	३३३	४९.६	३२	१६.०	३	१.०	११८२	३४.८
आन्तरिक राजस्व कार्यालय	१	०.२	३३	८.३	३०२	२७.५	७३	२४.३	१९७	२९.४	०	०	९	२.७	६१५	१८.१
नगरपालिका/गाउँपालिका	१०६	२६.४	२८४	७१.२	४३८	३९.९	२५०	८३.३	६१३	९१.४	५३	२६.५	१०४	३१.७	१८४८	५४.४
खानेपानी कार्यालय	१६	४.०	१०	२.५	२३७	२१.६	१२०	४०.०	४४४	६६.२	१५	७.५	४२	१२.८	८८४	२६.०
जिल्ला प्रशासन कार्यालय	९६	२३.९	२१७	५४.४	२६५	२४.१	१९३	६४.३	४९८	७४.२	४९	२४.५	५४	१६.५	१३७२	४०.४
जिल्ला शिक्षा कार्यालय	०	०	०	०	९	०.८	०	०	११	१.६	०	०	२	०.६	२२	०.६
यातायात व्यवस्था कार्यालय	०	०	२	०.५	१९	१.७	१	०.३	९७	१४.५	०	०	०	०	११९	३.५
जिल्ला प्रहरी कार्यालय	०	०	०	०	२	०.२	१	०.३	०	०	०	०	०	०	३	०.१
नेपाल विद्युत प्राधिकरण	०	०	०	०	२०	१.८	४	१.३	८६	१२.८	०	०	०	०	११०	३.२
भूमिसुधार कार्यालय	१५१	३७.६	२८	७.०	७९	७.२	२०	६.७	१२	१.८	५	२.५	१९	५.८	३१४	९.२

माथि उल्लिखित तालिका अनुसार सबैभन्दा बढी नगरपालिका तथा गाउँपालिका कार्यालयमा ५४.४ प्रतिशत जनता सेवा लिन जाने गरेको देखिन्छ । यस्ता स्थानीय तहका सरकारी कार्यालयबाट जन्म दर्ता, मृत्यु दर्ता, जग्गाको कर तिर्ने, घरको नक्सा पास गर्ने, सिफारिस लिने आदि कामका लागि बारम्बार जानुपर्ने हुन्छ । मालपोत कार्यालयमा ५३.५ प्रतिशत जनता जग्गा दर्ता, जग्गा पास, जग्गासम्बन्धी सबै काम गर्नका लागि जाने गरेको देखिन्छ । त्यस्तै नागरिकता, राहदानी, स्थानीय प्रशासनका लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा पनि ४०.४ प्रतिशत जनता जाने गरेको देखिएको छ । खानेपानीसम्बन्धी कार्यका लागि २६.० प्रतिशत जनता कार्यालय जाने गरेको देखिएको छ ।

प्रदेश अनुसारको अवस्थामा ७१.२ प्रतिशत हेर्दा प्रदेश नं. १ मा नगरपालिका तथा गाउँपालिकामा जाने २६.४ प्रतिशत, प्रदेश नं. २ मा ७१.२ प्रतिशत, प्रदेश नं. ३ मा ३९.९ प्रतिशत, प्रदेश नं. ४ मा ८३.३ प्रतिशत, प्रदेश नं. ५ मा ९१.४ प्रतिशत, प्रदेश नं. ६ मा २६.५ प्रतिशत र प्रदेश नं. ७ मा ३१.७ प्रतिशत रहेको छ । त्यसैगरी मालपोत कार्यालयमा जाने प्रदेश नं. १ मा १४.४ प्रतिशत, प्रदेश नं. २ मा ६६.९ प्रतिशत, प्रदेश नं. ३ मा ४७.२ प्रतिशत, प्रदेश नं. ४ मा ५९.७ प्रतिशत, प्रदेश नं. ५ मा ८२.४ प्रतिशत, प्रदेश नं. ६ मा ४० प्रतिशत र प्रदेश नं. ७ मा ५० प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यसरी बढी संख्यामा सेवाग्राहीको आवत जावत मालपोत कार्यालय र स्थानीय तहमा हुने गरेको देखिन्छ ।

२.४ सुशासन

सुशासन भन्नाले प्रभावकारी, नियमनकारी, असल शासन विधिबाट सेवा प्रवाह गरी जनतालाई सरल, सुलभ र नियमित सेवा प्रदान गर्नु रहेको छ । यसलाई अझ विस्तारित रूपमा सार्वजनिक सेवा प्रदायक संस्थाहरूले सार्वजनिक विषयहरू र सार्वजनिक स्रोतहरूको व्यवस्थापन, परिचालन गर्नु पनि हो । सुशासन मानवीय स्रोत, साधन र आर्थिक स्रोतहरूको परिचालन र उपयोग गर्ने एउटा प्रमुख विधि हो । यसबाट जनताका आवश्यकतालाई आन्तरिक स्रोत परिचालन र भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न सकिने माध्यमको रूपमा पनि लिन सकिन्छ । नेपालमा सुशासन कायम गर्न जनताका आवश्यकताहरू परिपूर्ति गर्ने, राष्ट्रिय आयको समानुपातिक वितरण, भ्रष्टाचार नियन्त्रण तथा सार्वजनिक सेवा प्रदान गर्ने निकायहरूमा जनताको विश्वसनीयता हासिल गर्नुलाई नै मान्न सकिन्छ । सुशासनका मूलभूत आधार भनेको विधिको शासन, पारदर्शिता, उत्तरदायित्व वहन, जिम्मेवारी वहन, समावेशीकरण तथा काममा दक्षता र प्रभावकारिता हो ।

नेपाल सरकारले कार्यपालिकाको रूपमा प्रधानमन्त्रीको नेतृत्वमा मन्त्रपरिषदबाट विभिन्न आवश्यक ऐन, कानून तथा नियमावली बनाई सरकारी सेवा प्रवाह गरिरहेको छ । सरकारले सार्वजनिक सेवा प्रवाहको कार्यमा सुशासन कायम गर्न विभिन्न सुशासनका माध्यमहरू अपनाई आएको देखिन्छ जस्तै:

- नागरिक बडापत्र
- सूचना अधिकारी
- सहायता कक्ष
- उजुरी दिने व्यवस्था
- उजुरी अधिकृत
- टोकन प्रणाली
- बैकिङ प्रणाली
- विद्युतीय सूचना प्रणाली आदि

२.४.१ सुशासनको जानकारी

भ्रष्टाचार र सुशासनसम्बन्धी गरिएको यस सर्वेक्षण अध्ययनमा उत्तरदाता सेवाग्राहीहरूको सुशासनका अवस्थाको बारेमा अवधारणा संकलन गरिएको थियो । उक्त अवधारणाका आधारमा सुशासनको जानकारीबारे तल उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका २.७ : प्रदेश स्तरमा सुशासनको जानकारीको अवस्था

सुशासनको जानकारीको अवस्था	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७		संख्या	%
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%		
कानूनको पालना	३०	७.५	२४३	६०.८	४६९	४२.८	११९	३९.७	३८४	५७.२	४१	२०.५	४६	१४.०	१३३२	३९.२
समयमा कार्य सम्पन्न	७६	१८.९	१६१	४०.३	३४८	३१.७	३८	१२.७	१९९	२९.७	१९	९.५	३३	१०.०	८७४	२५.७
सदाचारी प्रवृत्ति	६०	१४.९	२२	५.५	२३७	२१.६	९२	३०.७	१२५	१८.६	१२	६.०	२५	७.६	५७३	१६.९
उत्तरदायित्व वहन	१७४	४३.३	१०६	२६.५	२७७	२५.३	३६	१२.०	१५३	२२.८	३०	१५.०	४३	१३.१	८१९	२४.१
सहभागीतामूलक व्यवहार	५६	१३.९	३४	८.५	९९	९.०	१३	४.३	१२०	१७.९	५५	२७.५	५७	१७.३	४३४	१२.८
माथिका सबै	६	१.५	८	२.०	११८	१०.८	३	१.०	५९	८.८	४३	२१.५	१२५	३८.०	३६२	१०.७
जम्मा	४०२	१००.०	४००	१००.०	१०९८	१००.०	३००	१००.०	६७१	१००.०	२००	१००.०	३२९	१००.०	३४००	१००.०

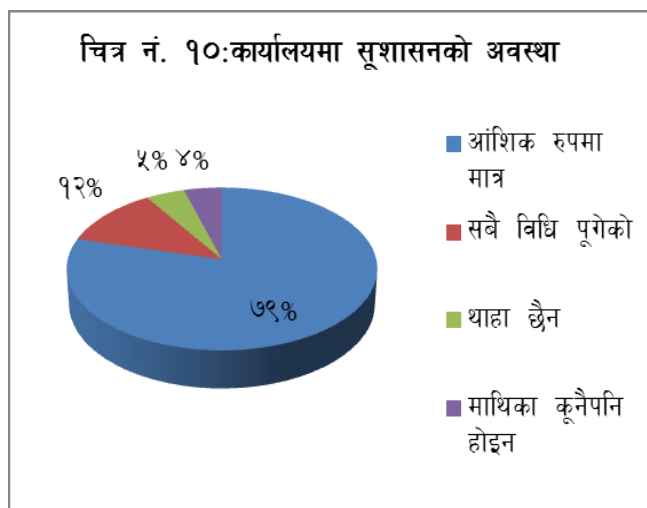
माथि तालिकामा उल्लेख गरे अनुसार सुशासनको बारेमा कानूनको पालनामा ३९.२ प्रतिशत, समयमा कार्य सम्पन्न गर्नेमा २५.७ प्रतिशत, सदाचारी प्रवृत्तिमा १६.९ प्रतिशत, उत्तरदायित्व वहन गर्नेमा २४.१ प्रतिशत, सहभागीतामूलक व्यवहारमा १२.८ प्रतिशत र माथिका सबैमा १०.७ प्रतिशत रहेको छ । यसबाट सुशासनको सम्बन्धमा उत्तरदाताहरूको धारणा सबैभन्दा बढी कानूनी अनुसार सेवा प्रवाह गर्ने भन्ने भनाइ रहेको छ । समयमा कार्य सम्पन्न गर्ने र निश्चित अवधिमा काम हुन सक्ने अवस्था नै सुशासन भन्ने बुझाइ रहेको छ ।

प्रदेश अनुसार कानूनको पालनामा प्रदेश नं. १ मा ७.५ प्रतिशत, प्रदेश नं. २ मा ६०.८ प्रतिशत, प्रदेश नं. ३ मा ४२.८ प्रतिशत, प्रदेश नं. ४ मा ३९.७ प्रतिशत, प्रदेश नं. ५ मा ५७.२ प्रतिशत, प्रदेश नं. ६ मा २०.५ प्रतिशत र प्रदेश नं. ७ मा १४.० प्रतिशत रहेको छ ।

यस प्रकार, समयमा कार्य सम्पन्न गर्नेबारे जानकारीको अवस्था हेर्दा प्रदेश नं. १ मा १८.९ प्रतिशत, प्रदेश नं. २ मा ४०.३ प्रतिशत, प्रदेश नं. ३ मा ३१.७ प्रतिशत, प्रदेश नं. ४ मा १२.७ प्रतिशत, प्रदेश नं. ५ मा २९.७ प्रतिशत, प्रदेश नं. ६ मा ९.५ प्रतिशत र प्रदेश नं. ७ मा १०.० प्रतिशत रहेको छ ।

२.४.२ सुशासनको अवस्था

उत्तरदाताहरूले कार्यालयमा भएको सुशासनको अवस्थाबारे आफ्नो धारणा राखेका छन् । जसमा कार्यालयमा आंशिक रूपमा मात्र सुशासन कायम गरिएकोमा ७९ प्रतिशतले आफ्नो मत व्यक्त गरेका छन् भने १२ प्रतिशतले सुशासन कायम गर्न समयमा काम सम्पन्न गर्ने, कानूनबमोजिम काम गर्ने, सदाचार कायम गर्ने, जिम्मेवारी वहन गर्ने आदि गर्नुपर्ने भनाइ रहेको छ ।

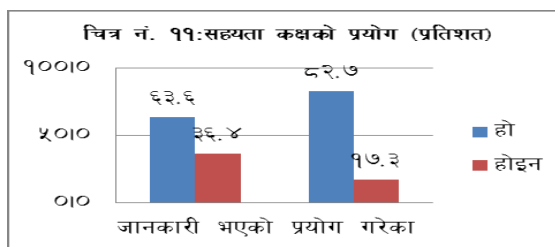

२.४.३ सुशासनको व्यवस्था र प्रयोग

सुशासन कायम गर्न सेवा प्रवाहका केही विधिहरू अवलम्बन गरी सहज, सरल र जानकारीमूलक सूचना दिई सेवाग्राहीहरूलाई सेवा लिन उपयुक्त वातावरण बनाउनुपर्दछ । कार्यालयमा व्यवस्था गरिएका नागरिक बडापत्र, सहायता कक्ष, टोकन प्रणाली, सूचना अधिकारी, उजुरी सुन्ने व्यवस्था आदि बारेमा जानकारी र प्रयोगको सम्बन्धमा उत्तरदाताहरूबाट आएका अवधारणा निम्न रहेका छन् ।

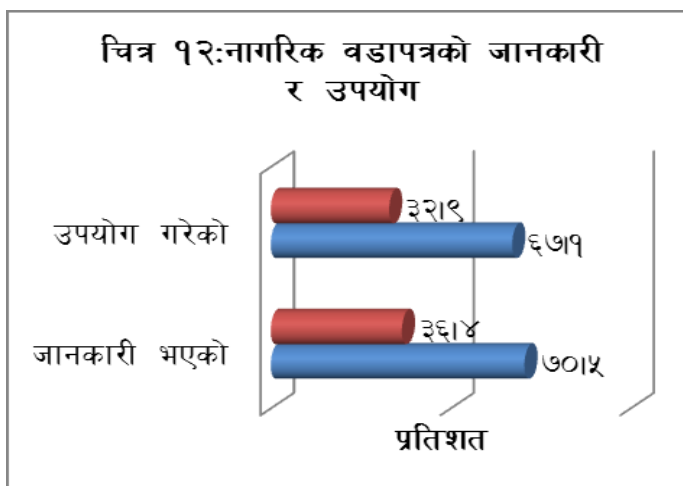
सहायता कक्ष

कार्यालयमा सहायता कक्ष राख्ने प्रावधान छ र त्यसबाट सर्वसाधारण जनतालाई कामको सिलसिलामा पर्न गएको असुविधा हटाउन र सहयोग गर्न सम्बन्धित अधिकारी रहने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा ६३.६ प्रतिशतलाई यसबारे जानकारी भएको बताएका छन् भने त्यसमध्ये ८२.७ प्रतिशतले यसलाई उपयोग गरेका छन् ।

नागरिक बडापत्र

नागरिक बडापत्र सबै कार्यालयमा सेवाग्राहीहरूलाई कार्यालयबाट गरिने सेवासम्बन्धी पूर्ण जानकारी दिन राखिएको

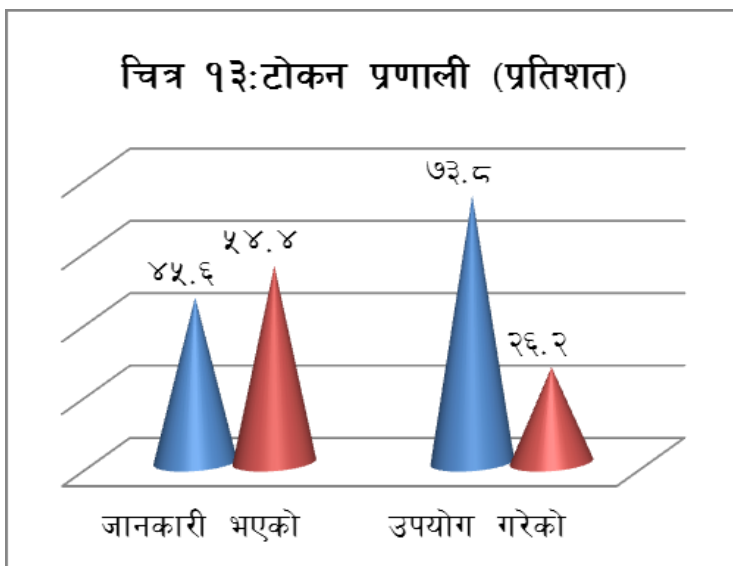

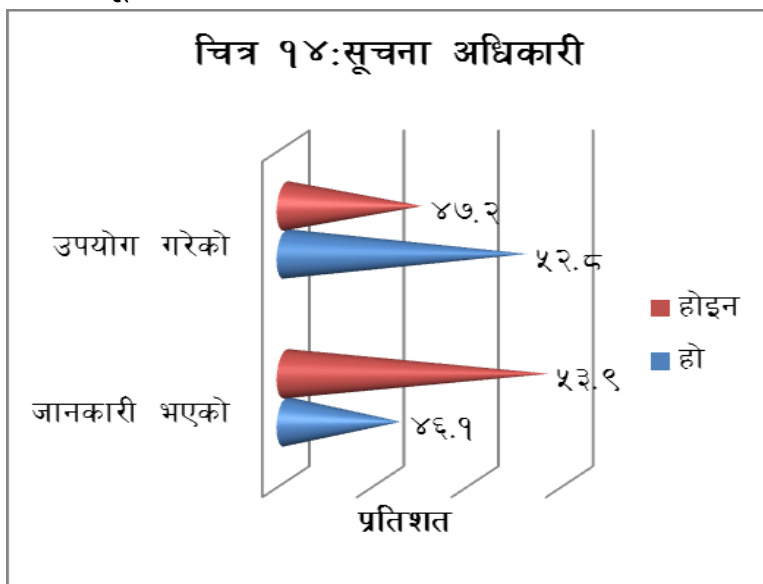
छ । यसरी सबै कार्यालयले राखेका नागरिक बडापत्रबाट सेवाग्राहीहरूलाई जानकारी तथा त्यसको उपयोगका सम्बन्धमा उत्तरदाताहरूको धारणा हेर्दा ७०.५ प्रतिशतलाई यसबारे जानकारी भएको र त्यसमध्ये ६७.१ प्रतिशतले उपयोग गरेको बताएका छन् । यस आँकडाबाट नागरिक बडापत्र राखिए तापनि ३० प्रतिशत जनताले यसबारे जानकारी प्राप्त नगरेकोले यसको प्रभावकारिता नभएको र करिब ३३ प्रतिशतले उपयोग नगरेको हुँदा सुशासनका लागि गरिएको व्यवस्था अझै सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

टोकन प्रणाली

टोकन प्रणाली पनि सुशासन कायम गर्ने एउटा माध्यम हो । सर्वेक्षण गरिएका कार्यालयहरूमध्ये सीमित कार्यालयहरूमा मात्र टोकन प्रणाली लागू गरिएको र सेवा प्रवाहमा पहिला आउनेले पहिले सेवा पाउने गरेको छ । यस सम्बन्धमा जानकार उत्तरदाताहरू ४५.६ प्रतिशत रहेका छन् भने त्यसमध्ये उपयोग गर्ने ७३.८ प्रतिशत रहेको देखिएको छ । यस आँकडाबाट यो प्रणाली सबै कार्यालयमा राखिएको नपाइएकोले यसको जानकारी पनि कम भएको छ ।

सूचना अधिकारी

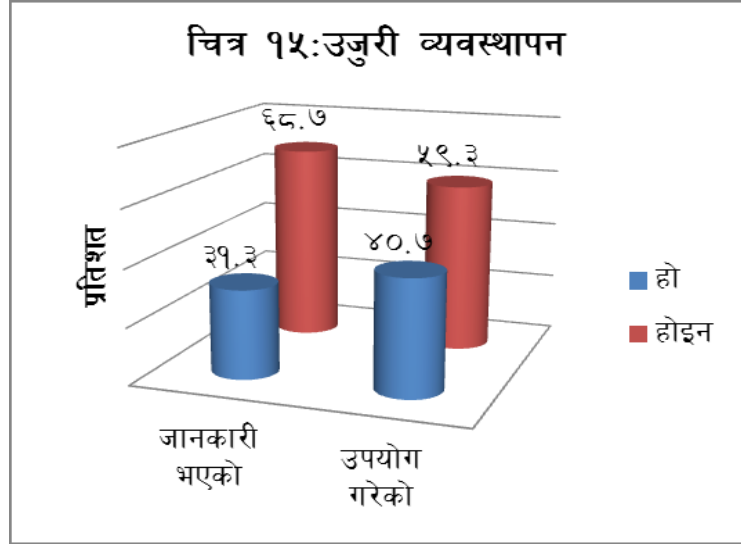

सबै कार्यालयहरूमा सूचना अधिकारीको व्यवस्था गरी सेवा प्रवाहमा आवश्यक पर्ने जानकारी तथा कार्यालयबाट गरिने सेवासम्बन्धी विषयमा सेवाग्राहीलाई सहजीकरण गर्नुपर्ने छ । यस सम्बन्धमा कार्यालयमा सूचना अधिकारीको जानकारी तथा उपयोगको अवस्था हेर्दा, ४६.९ प्रतिशतलाई मात्र जानकारी भएको छ भने त्यसमध्ये ५२.८ प्रतिशतले यस व्यवस्थाको उपयोग गरेको पाइन्छ । यसरी सूचना

अधिकारीको व्यवस्था भए तापनि सेवाग्राहीहरूलाई कम जानकारी हुनु र प्रयोग कम भएबाट प्रभावकारी हुन नसकेको देखिन्छ।

उजुरी व्यवस्थापन

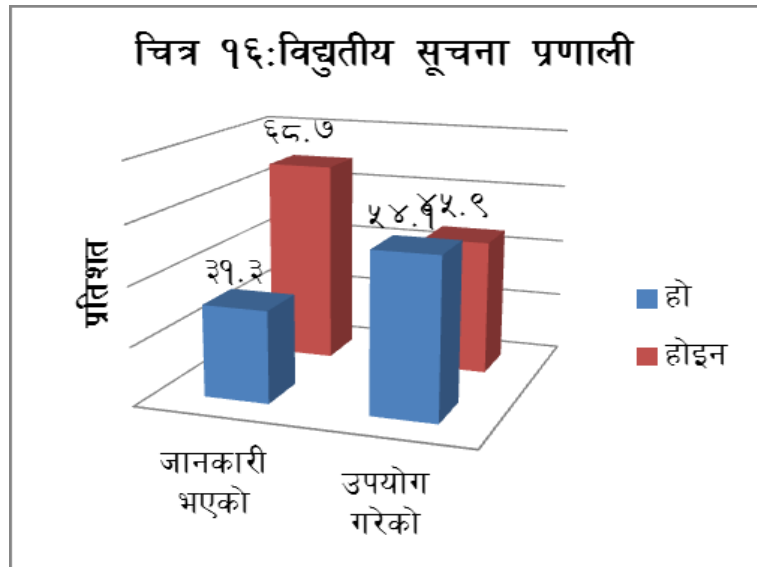
उजुरीको संकलन, व्यवस्थापन र कारवाही सुशासनको एउटा अभिन्न माध्यम हो जसबाट सेवा प्रवाहमा आवश्यक सुधार र प्रभावकारी बनाउन सकिने छ। यस प्रणालीबाट सेवा प्रभावमा विश्वसनीयता कायम गर्न मद्दत पुग्दछ। उजुरी संकलनसम्बन्धी जानकारी ३१.३ प्रतिशत उत्तरदातालाई मात्र भएको भनाइ देखिएको छ भने त्यसमध्ये ४०.७ प्रतिशतले यसको उपयोग गरेको पाइन्छ। यस आँकडाले

उजुरी गर्ने व्यवस्था ज्यादै कम भएको संकेत गरेको छ। उजुरी गरे पनि कारवाही नहुने र उजुरी गर्दा काममा समेत बाधा पर्न जाने कारणले गर्दा पनि उजुरी कम भएको देखिन्छ (मुख्य सूचनादातासँग छलफल, २०७४)।

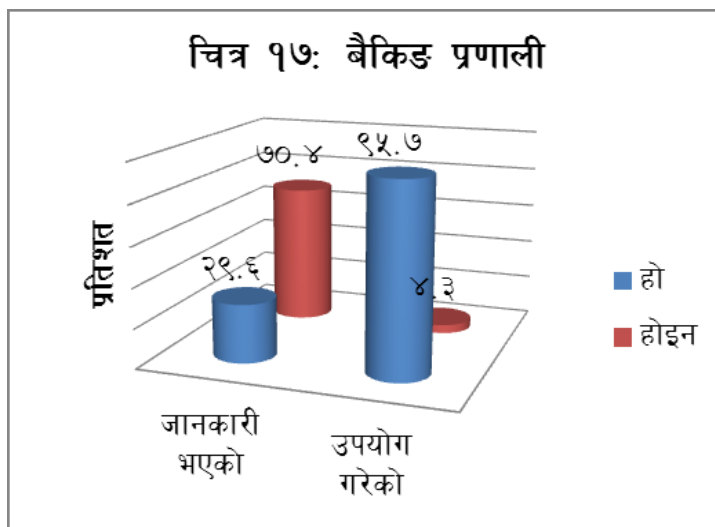
विद्युतीय सूचना प्रणाली

सेवा प्रवाहलाई सहजीकरण गर्न विद्युतीय सूचना प्रणाली र यसबाट प्रसारण गरिने सूचनाहरू बढी प्रभावकारी हुने हुँदा यसको प्रयोग गरिने गरिएको छ। यस प्रणालीको प्रयोग ज्यादै सीमित कार्यालयमा मात्र प्रयोगमा ल्याइएको छ। सर्वेक्षण गरिएका कार्यालयहरूमध्ये यस प्रणालीबारे जानकारी ३१.३ प्रतिशत उत्तरदातालाई भएको भनाइ रहेको छ भने त्यसमध्ये उक्त प्रणालीको उपयोग ५४.१ प्रतिशतले गरेको पाइएको छ। यो प्रणाली नयाँ भएको हुँदा उपयोग कम भएको हुन सक्छ। हाल बैंकहरू, टेलिकम तथा मालपोत कार्यालयमा यसको प्रयोग गरिएको पाइन्छ।

बैंकिङ प्रणाली

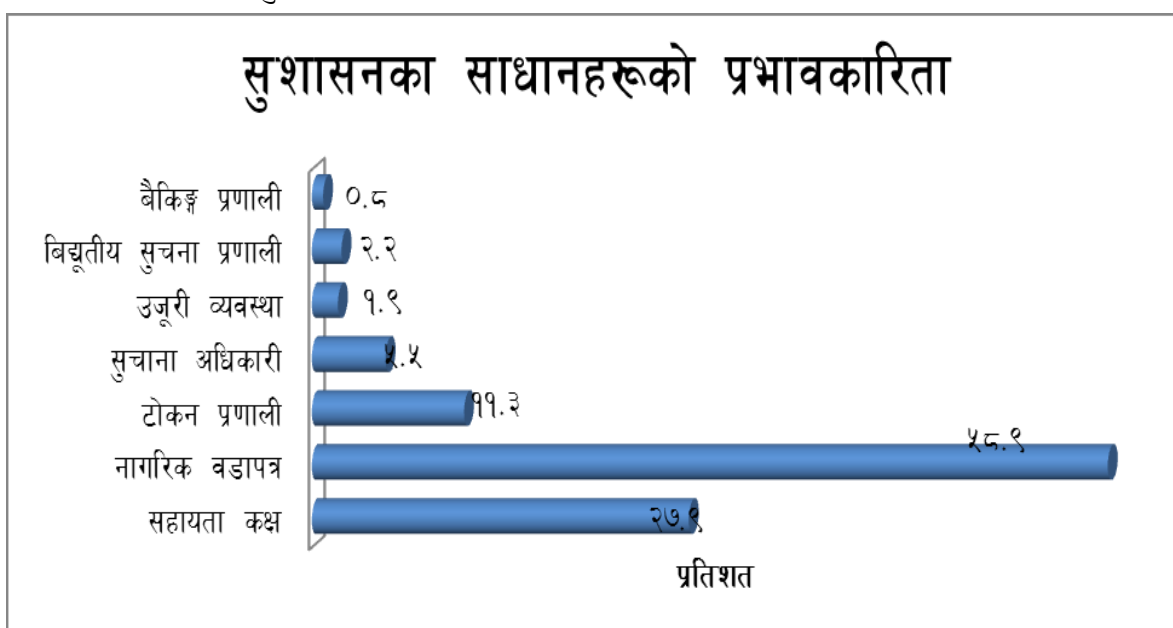
कार्यालयमा भुक्तानी गर्नुपर्ने राजस्व, दस्तुर आदिको बैंक मार्फत तिर्ने व्यवस्थाबाट रकम कलमको कारोबार कम हुने र यस व्यवस्थाबाट रकमको लेनदेन कम हुने गर्दछ। यस प्रणालीको माध्यमबाट कार्यालयमा रकम लिने र भ्रष्टाचार गरिने प्रचलनमा समेत कमी हुन जाने छ। सर्वेक्षण गरिएका कार्यालयहरूमा २९.६ प्रतिशतलाई मात्र बैंकिङ प्रणालीको बारेमा जानकारी भएको र त्यसमध्ये यसको प्रयोग ९५.७ प्रतिशतले गरेको बताइएको छ। यस आँकडाबाट सीमित कार्यालयमा मात्र बैंकिङ प्रणालीको व्यवस्था गरिएको स्पष्ट हुन्छ भने जुन कार्यालयमा यो प्रणाली लागू गरिएको छ त्यहाँ सबैजसोले उपयोग गरेको देखिन्छ। यसका आधारमा बैंकिङ प्रणाली लागू गरिएका कार्यालयहरूमा प्रभावकारी रूपमा उपयोग गरिएको देखिन्छ।

२.४.४ सुशासनका साधनहरूको प्रभावकारिता

सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी र सेवामुखी बनाउन सुशासनका साधनहरूको व्यवस्थापन, प्रयोग र उपयोग गरिनुपर्दछ। सुशासनका साधनहरूको उपयोग र प्रभावकारिताको विवरण तल उल्लेख गरिएको छ।

चित्र नं. १८ : सुशासनका साधनहरूको प्रभावकारिता

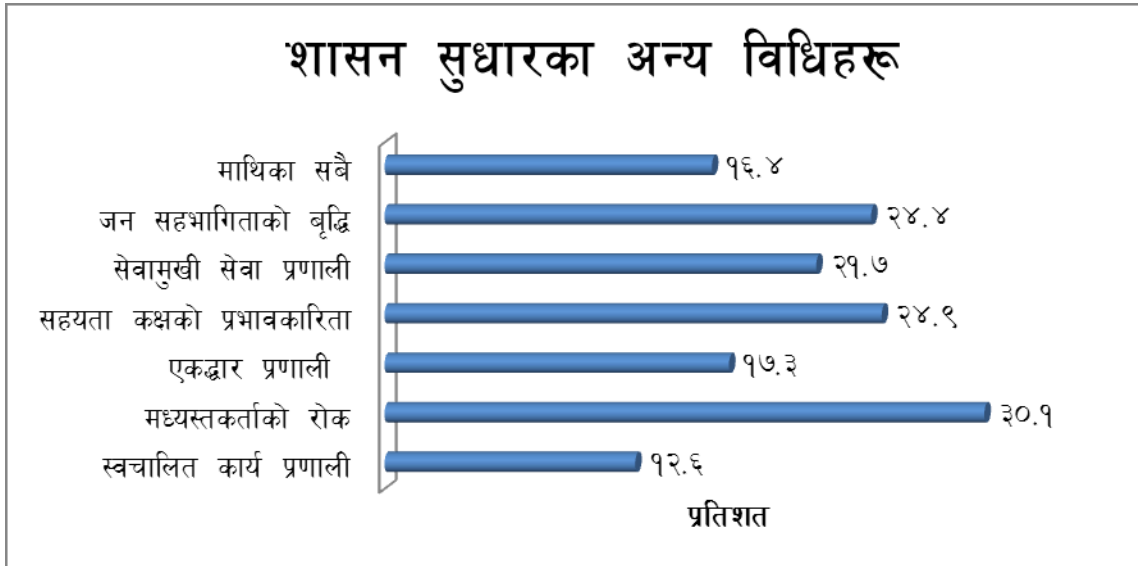

माथिको चित्रमा उल्लेख भए अनुसार नागरिक बडापत्रको प्रभावकारितामा ५८.९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ भने सहायता कक्षको प्रभावकारिता २७.९ प्रतिशत रहेको छ । त्यसैगरी टोकन प्रणालीमा ११.३ प्रतिशत, सूचना अधिकारीको ५.५ प्रतिशत प्रभावकारी रहेको बताइएको छ । नागरिक बडापत्र सबै कार्यालयमा राखिएको हुँदा अन्य सुशासनका साधनहरू भन्दा जनतामा जानकारी भएकोले प्रभावकारी हुन गएको भए तापनि यसलाई पढेर र बुझेर सेवा लिने कम मात्रामा रहेका छन् (मुख्य सूचनादाताहरूसँग छलफल, २०७४)।

२.४.५ शासन प्रणालीमा सुधार

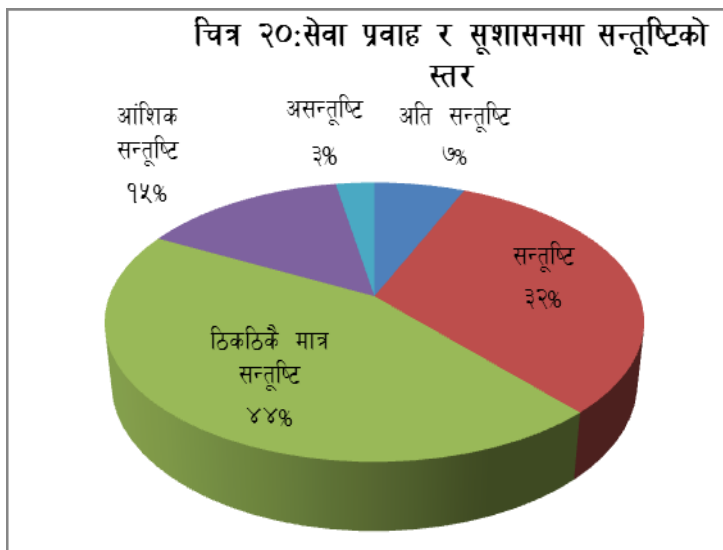
माथि उल्लेख भएका सुशासनका साधनहरूको अतिरिक्त अन्य विधिको समेत प्रयोग गरी शासन प्रणालीमा प्रभावकारिता ल्याउन सकिन्छ । यस अध्ययन अनुसार ३०.१ प्रतिशतले मध्यस्थकर्तालाई हटाउन जोड दिएका छन् भने २४.९ प्रतिशतले सहयोग कक्षलाई अझ बढी प्रभावकारी बनाउनुपर्ने राय दिएका छन् । त्यसैगरी २४.४ प्रतिशतले सेवा प्रवाहमा जनताको सहभागिता बढाउनु आवश्यक रहेको बताएका छन् साथै १७.३ प्रतिशतले सेवा प्रवाहमा एकद्वार प्रणाली अपनाई एकीकृत सेवा प्रवाहका लागि जोड दिएका छन् । यससम्बन्धी आँकडा तल चित्रमा देखाइएको छ ।

चित्र १९: शासन सुधारका अन्य विधिहरू

२.५ सेवा प्रवाह र सुशासनप्रति सन्तुष्टि

सार्वजनिक सेवा प्रदान गर्ने कार्यालयहरूले गरिरहेका सेवा प्रवाह र

सुशासनका बारेमा सेवाग्राहीहरूको सन्तुष्टिको स्तर बारे सर्वेक्षण अनुसार ४४ प्रतिशत सामान्य सन्तुष्टिको अवस्था रहेको छ । त्यसैगरी सेवा प्रवाह र सुशासनमा ३२ प्रतिशत सन्तुष्टि भएको जनाइएको छ भने १५ प्रतिशत आंशिक रूपमा सन्तुष्टि र ६ प्रतिशत उच्च रूपमा सन्तुष्टि रहेको देखिएको छ । यसबाट हाल सार्वजनिक सेवा प्रवाहको अवस्था ठीकठीकै अवस्था रहेको पाइन्छ । सार्वजनिक सेवालार्ई अधिक मात्रामा सन्तुष्टि गराउन र सुशासन कायम गर्न यसमा निकै सुधार गर्नुपर्ने हुन्छ भने भ्रष्टाचार कम गराउन सरकारी पहल आवश्यक देखिन्छ (मुख्य सूचनादातासँग छलफल, २०७४) ।

अध्याय ३

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको सुशासन र भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा भूमिका

३.१ पृष्ठभूमि

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न गठित एक संवैधानिक निकाय हो । नेपालको संविधान २०४७ अनुसार यो आयोग २०४७ माघ २८ गते स्थापना भएको थियो । यसरी संवैधानिक व्यवस्था अनुसार भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन २०४८, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग नियमावली २०५९, भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ लगायतका कानूनले दिएको अधिकार क्षेत्रभित्र रही सार्वजनिक क्षेत्रमा हुने गरेका भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने कार्य गरिरहेको छ । आयोगले स्थापनाकालदेखि नै भ्रष्टाचार नियन्त्रण र सुशासन कायम गर्न निरोधात्मक, प्रबर्द्धनात्मक तथा दण्डात्मक रणनीति अनुसार विभिन्न क्रियाकलापहरू संचालन गरिरहेको छ । आयोगले पहिलो पञ्चवर्षीय योजना (२०५९–२०६४) मा रणनीतिको योजना बनाएको र त्यसपछि २०६५ मा दोस्रो रणनीतिक योजना बनाएको थियो । त्यसपछि २०७१ मा ६ वर्षे (२०७१–२०७७) रणनीतिक योजना तयार गरी लागू गरिएको थियो

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले भ्रष्टाचार नियन्त्रण गरी राज्यको सुशासनलाई प्रोत्साहन गर्नका लागि सोच, लक्ष्य र उद्देश्य राखेको छ ।

सोच

नेपाललाई भ्रष्टाचार मुक्त बनाउने कार्यमा सहयोग गर्ने ।

लक्ष्य

सार्वजनिक क्षेत्रमा भएका भ्रष्टाचार तथा अनुचित कार्यको नियन्त्रणबाट विधिको शासनमा अभिवृद्धि गर्ने ।

उद्देश्य

सन् २०१९ सम्म सार्वजनिक क्षेत्रमा हुने भ्रष्टाचार तथा अनुचित कार्यसम्बन्धी क्रियाकलापमा उल्लेख्य कमी आएको अनुभूत हुनेछ ।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले रणनीतिक योजना (२०१४-२०१९) तयारी गरेको छ । यसको उद्देश्य भ्रष्टाचारको न्यूनीकरण गर्न अभि सक्षम र सेवा प्रवाहमा सुधार र सुशासन कायम गर्नु रहको छ । यू.एन.को भ्रष्टाचार निवारण कमिसन (२०१२) मा भ्रष्टाचार नियन्त्रणसम्बन्धी गरिएका प्रावधानहरू लागू गर्न राष्ट्रिय रणनीतिका आधारमा सरकारले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई जिम्मेवार संस्था बनाएको छ । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको सोच, लक्ष्य, उद्देश्य प्राप्त गर्नका लागि यो रणनीति अपनाइएको छ । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको संस्थागत रणनीतिमा सामान्यतया तीन प्रकारका रणनीतिक पक्षहरू कायम गरिएको छ । त्यसमा दण्डात्मक, प्रबर्द्धनात्मक र निरोधात्मक रणनीतिक पक्षहरू रहेका छन् ।

३.२ आयोगको रणनीति

३.२.१ दण्डात्मक रणनीति :

- भ्रष्टाचार विरोधी कानूनहरूको सुधार ।
- गुनासो सुन्ने प्रणालीमा सुधार ।
- मुद्दाको व्यवस्थापन गर्ने प्रणालीमा सुधार ।
- भ्रष्टाचारविरुद्धको कानून कार्यान्वयन गर्ने ।
- अन्य भ्रष्टाचार निवारण गर्ने संस्थाहरूसँग समन्वय गर्ने ।
- भ्रष्टाचार विरोधी नीति बारेमा अनुसन्धान र विश्लेषण गर्ने ।

३.२.२ निरोधात्मक रणनीति

- भ्रष्टाचार भएका क्षेत्रहरू पहिचान र भ्रष्टाचारका कारणबारे निर्णयमा पुग्ने ।
- भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न सरकारलाई सुझाव र सल्लाह दिने ।
- भ्रष्टाचार विरोधी क्रियाकलाप गर्ने विभिन्न संस्थाहरूको प्रयास र कार्यहरूको अनुगमन र मूल्यांकन गर्ने ।

३.२.३ प्रबर्द्धनात्मक रणनीति

- भ्रष्टाचारसँग लड्ने राजनीतिक इच्छा शक्तिमा अभिवृद्धि गर्ने ।
- सुशासन र भ्रष्टाचार निवारणका क्षेत्रमा कार्यरत नागरिक समाज र अन्य संघ संस्थालाई सुशासन र भ्रष्टाचार निवारणसम्बन्धी सचेतना र शिक्षा प्रदान गर्ने कार्यमा आवश्यक सहयोग गर्ने ।

माथि उल्लिखित कार्य सम्पादन गर्नका लागि तीनवटा सहयोगी रणनीतिहरू राखिएका छन्

१. आयोगको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
२. भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा संलग्न संस्थाहरूबीच समन्वय र सहयोगको विकास गर्ने ।
३. अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध बढाउने ।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले निर्धारण गरेको रणनीति अनुसार भविष्यमा कार्यहरू संचालन गरी भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने कार्यमा प्रबर्द्धनात्मक र निरोधात्मकसम्बन्धी क्रियाकलापहरूलाई अझ अगाडि बढाउँदै लैजाने अवधारणा राखिएको छ । यसका अतिरिक्त अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा पनि साभेदारी तथा सहकार्य गर्दै विभिन्न क्रियाकलापमा सहभागी हुँदै आएको छ ।

३.३ आयोगले संचालन गरेका प्रबर्द्धनात्मक कार्यक्रम

आयोगले प्रबर्द्धनात्मक क्रियाकलाप संचालन गरी सचेतना बढाउने, भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न नागरिक समाज, भ्रष्टाचारसम्बन्धी कार्य गर्ने संघसंस्थासँग सहकार्य गर्ने कार्यहरू गर्दै आएको छ । आयोगले आ.व. २०७३/७४ मा संचालन गरेको प्रबर्द्धनात्मक कार्यक्रम निम्न प्रकारका छन् ।

प्रबर्द्धनात्मक कार्यक्रमहरू :

सि नं.	कार्यक्रमहरू	प्रगति आ.व. २०७३/७४
१.	भ्रष्टाचारसम्बन्धी कार्यशाला र सेमिनार	आयोग र मातहत कार्यालयहरूले ५१ वटा प्रशिक्षण कार्यशाला भएको छ ।
२.	सामुदायिक शिक्षण प्रशिक्षण	आयोगले ३५ वटा प्रशिक्षण संचालन गरेको छ
३.	आयोगको भ्रष्टाचार नियन्त्रणसम्बन्धी वृत्तचित्रको तयारी	वृत्तचित्रको तयारी भइरहेको छ ।
४.	पत्रपत्रिका र एफ.एम.रेडियो मार्फत भ्रष्टाचारसम्बन्धी जानकारीमूलक कार्यक्रम/सन्देश/प्रकाशन र प्रसारण	जानकारीमूलक कार्यक्रम संचालन भएको
५.	पम्पलेट प्रकाशन र वितरण	पम्पलेटहरूको प्रकाशन र वितरण भइरहेको

निरोधात्मक कार्यक्रम

सि.नं.	कार्यक्रम	आ.व. २०७३/७४ को प्रगति
१.	केन्द्रीय निकायसँग समन्वय बैठक	केन्द्रीय संस्था र मन्त्रालयका प्रमुखसँग समन्वय बैठक
२.	भ्रष्टाचार नियन्त्रणसम्बन्धी कानूनको मस्यौदा	अ.दु.अ.आयोग ऐन २०४८ र

	तयारी	भ्रष्टाचार निवारण ऐन २०५९ को मस्यौदा भइरहेको
३.	भ्रष्टाचारका क्षेत्रहरूका बारेमा अध्ययन/अनुसन्धानको कार्य गर्ने	यस प्रकारको अध्ययन कार्य भइरहेको

३.३.१ भावी कार्यक्रम

आयोगले भविष्यका लागि रणनीतिक योजना अनुसार सुशासन अभिवृद्धि र भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने कार्यक्रमको योजना निम्न रूपमा प्रस्ताव गरेको छ ।

३.३.१.१ प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम

१. सुशासनका लागि भ्रष्टाचार विरोधी जानकारीमूलक विवरणहरू प्रकाशन/प्रसारण कार्यक्रम निम्न अनुसार रहेका छन् :-

- सुशासन अभिवृद्धिका लागि भ्रष्टाचार विरोधी नारा/सूचना अंकित टि-सर्ट आदि वितरण गर्ने ।
- भ्रष्टाचारसम्बन्धी लेख रचना, सरकारी र अन्य पत्रपत्रिकामा प्रकाशन गर्ने ।
- सरकारी र निजी रेडियो/टि.भी. च्यानलमा भ्रष्टाचार विरोधी कार्यक्रम चलाइने ।
- भ्रष्टाचार संवेदनशील कार्यालयहरूमा डिजिटल बोर्ड र भ्रष्टाचार विरोधी होर्डिङ बोर्ड राख्न लगाउने ।
- सुशासनसम्बन्धी विवरण मोबाइल एप्सको प्रयोग गरी जानकारी दिने ।
- हलहरूमा फिल्म सुरु भन्दा अगाडि भ्रष्टाचार निवारणसम्बन्धी विज्ञापन गर्ने ।
- सार्वजनिक यातायात सेवाहरूमा भ्रष्टाचार विरोधी सूचनाहरू डिसप्ले गर्ने ।

२. भ्रष्टाचार नियन्त्रणसम्बन्धी प्रशिक्षण र अन्तरक्रिया कार्यक्रम

- नागरिक समाज र सेवाग्राहीलाई समावेश गरी भ्रष्टाचार नियन्त्रणसम्बन्धी कार्यशाला, सेमिनार र अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- स्थानीय र प्रदेश तहमा राजनैतिक दलहरूलाई सहभागी गराई कार्यशाला, सेमिनार र अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- समुदाय, नागरिकहरू र सेवाग्राहीहरूलाई आफ्नो जिम्मेवारी र सुशासनसम्बन्धी सचेतनाका कार्यक्रम संचालन गर्ने
- आयोगका कर्मचारीहरूलाई प्रवर्द्धनात्मक विषयसम्बन्धी गहन रूपमा प्रशिक्षण प्रदान गर्ने

३. शैक्षिक संघ संस्थाहरूमा भ्रष्टाचार नियन्त्रणसम्बन्धी कार्यक्रम

- शैक्षिक पाठ्यक्रममा भ्रष्टाचार निवारणसम्बन्धी विषयहरू समावेश गरी अध्ययन अध्यापन गराउने ।

- विद्यालय र कलेजका विद्यार्थीहरूका लागि भ्रष्टाचार नियन्त्रणबारेमा कला, निबन्ध, कविता र वादविवाद जस्ता विषयवस्तुमा प्रतिस्पर्धा गराउने ।
- विद्यालयका विद्यार्थीहरूलाई इमान्दार, निष्पक्ष र असल काममा प्रेरित गर्न सदाचार क्लब खोल्न प्रोत्साहन गर्ने ।

४. सुशासनका लागि भ्रष्टाचार नियन्त्रण कार्यक्रम

- गैरसरकारी संस्था र सरकारले संचालन गर्ने तालिमको विषयवस्तुमा नैतिकता, इमान्दारिता, सदाचार आदि भ्रष्टाचार नियन्त्रणका विषयवस्तु समावेश गर्ने ।
- सुशासन र भ्रष्टाचार निवारणमा योगदान पुऱ्याउने महानुभावहरूलाई सद्भावना राजदूतका रूपमा सम्मानित गर्ने ।
- भ्रष्टाचार नियन्त्रण क्रियाकलापमा योगदान पुऱ्याउने पत्रकारहरूलाई पुरस्कार दिने,

३.३.१. रनिरोधात्मक कार्यक्रमहरू

१. भ्रष्टाचार नियन्त्रण र सदाचार प्रवर्द्धन गर्न नीतिगत व्यवस्था गर्ने

- भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न आयोगले प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालयसँग समन्वय गरी राष्ट्रिय सदाचार नीति तयारी गर्ने ।
- सदाचारसम्बन्धी ऐन तर्जुमा गर्न सहयोगी भूमिका खेल्ने र सदाचार नीतिको कार्यान्वयन गर्ने ।
- भ्रष्टाचारका संवेदनशील र बढी जोखिम भएका क्षेत्रमा अनुसन्धान गर्ने ।
- भ्रष्टाचार नियन्त्रण निर्देशिकाहरू तयार गरी संवेदनशील क्षेत्रहरूमा लागू गरी सदाचारको प्रवर्द्धन गर्ने ।
- सरकारी र सार्वजनिक संस्थाहरूलाई प्रभावकारी रूपमा संचालन गर्न नियन्त्रणमुखी आन्तरिक नियन्त्रण मार्गदर्शन तयार गर्ने ।
- आयोगको निर्देशन अनुसार भ्रष्टाचार नियन्त्रणका कार्यहरूको अनुगमन गर्ने ।

२. सुशासन र सदाचार प्रवर्द्धनका लागि संस्थागत संरचना

- मन्त्रालय तथा विभागहरूमा सदाचार इकाई गठन गरी सदाचार अधिकृतको व्यवस्था गर्ने ।
- मन्त्रालय तथा सरकारी निकायका सार्वजनिक खरिद इकाईको अनुगमन गर्ने ।
- भ्रष्टाचारका जोखिमयुक्त कार्यालयहरूमा अनुगमन बढाउने ।
- कार्यालयहरूमा भ्रष्टाचार जोखिम अध्ययन र भ्रष्टाचार परीक्षण कार्य गर्ने/गराउने ।
- जनता बढी मात्रामा सम्पर्क गर्ने कार्यालयमा डिजिटल फ्ल्यास बोर्ड राख्ने ।
- जनताको सम्पर्क बढी हुने कार्यालयमा क्या मेसिन राख्ने ।
- भ्रष्टाचारका क्षेत्रमा सिटिजन जुरी गठन गर्ने र भ्रष्टाचारको अनुगमन गर्ने ।

- अत्यधिक जनसम्पर्क भएका सरकारी निकायहरूमा सदाचार मूल्यांकन अध्ययन गर्ने ।

३.४ अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबारे अवधारणा

३.४.१ आयोगका बारे जानकारी

भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा आयोगको प्रभावकारिता, यसको क्षेत्राधिकार र पहलहरू, आयोगका रणनीति, नीति र कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनका सम्बन्धमा जवाफदाताहरूका विचार निम्न छन् :-

तालिका नं. ३.१: आयोगले गर्ने कार्यहरूबारे जानकारी

आयोगबारे बुझाइ	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७		संख्या	%
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%		
जम्मा	४०२	१००.०	४००	१००.०	१०९८	१००.०	३००	१००.०	६७	१००.०	२००	१००.०	३२९	१००.०	३४००	१००.०
उजुरी सुन्ने	७०	१७.४	१४८	३७.०	५३०	४८.३	१०९	३६.३	३९०	५८.१	२८	१४.०	६२	१८.८	१३३७	३९.३
दण्ड सजाय गर्ने	४१	१०.२	८६	२१.५	३१२	२८.४	९५	३१.७	२०१	३०.०	१२	६.०	२५	७.६	७७२	२२.७
कारबाही गर्ने	९७	२४.१	१०९	२७.३	३४१	३१.१	६१	२०.३	१३७	२०.४	३२	१६.०	५६	१७.०	८३३	२४.५
अनुसन्धान र मुद्दा दायर गर्ने	१६४	४०.८	१९०	४७.५	२६२	२३.९	२१	७.०	१६७	२४.९	१०४	५२.०	१२०	३६.५	१०२८	३०.२
माथिका सबै	३१	७.७	१५	३.८	९६	८.७	२१	७.०	९६	१४.३	२४	१२.०	६६	२०.१	३४९	१०.३

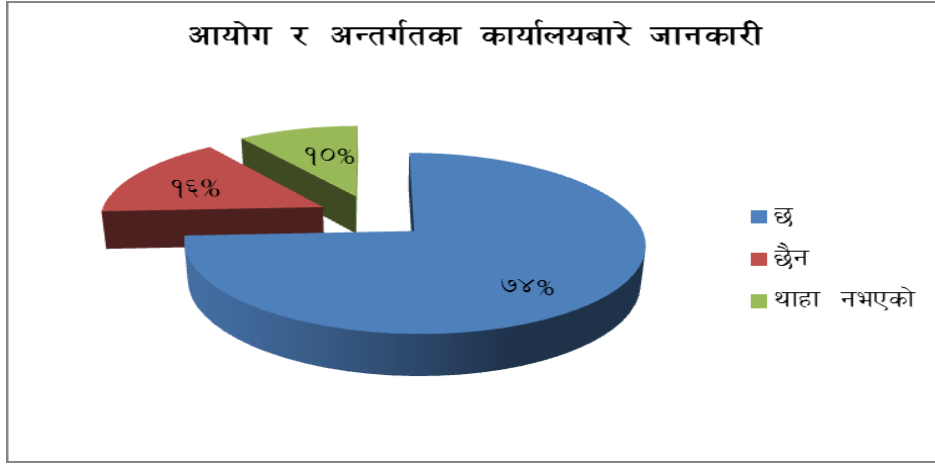
माथि तालिकामा उल्लेख गरिए अनुसार उत्तरदाताहरूको धारणामा आयोग गुनासो सुन्ने, उजुरी दर्ता गर्ने, भ्रष्टाचारी विरुद्ध कारबाही गर्ने, भ्रष्टाचारका मुद्दा दर्ता गर्ने र अनुसन्धान गर्ने निकाय रहेको मिश्रित प्रतिक्रिया दिएका छन् । जस अनुसार आयोगको गुनासो तथा उजुरी सुन्ने र लिने भन्ने ३९.३ प्रतिशतले औल्याएका छन् भने ३०.२% ले भ्रष्टाचारसम्बन्धी अनुसन्धान र न्यायालयमा मुद्दा दर्ता गर्ने, २४.५% ले भ्रष्टाचारविरुद्ध कारबाही गर्ने, २२.७% ले दण्डात्मक कार्य गर्ने र १०.३% ले माथिका सबै कार्य गर्ने बताएका छन् ।

प्रदेश अनुसारको आँकडा हेर्दा उजुरी सुन्ने र लिने सम्बन्धी प्रदेश नं. १ मा १७.४%, प्रदेश नं. २ मा ३७.०%, प्रदेश नं. ३ मा ४३.३%, प्रदेश नं. ४ मा ३६.३ प्रतिशत, प्रदेश नं. ५ मा ५८.१%, प्रदेश नं. ६ मा १४.०%, र प्रदेश नं. ७ मा १८.८% रहेको छ । आयोगले अनुसन्धान गरी मुद्दा दर्ता गर्ने विषयमा प्रदेश नं. १ मा ४०.८%, प्रदेश नं. २ मा ४७.५%, प्रदेश नं. ३ मा २३.९%, प्रदेश नं. ४ मा ७.०%, प्रदेश नं. ५ मा २४.९%, प्रदेश नं. ६ मा ५२.०%, र प्रदेश नं. ७ मा ३६.५% रहेको छ ।

३.४.२ आयोग र अन्तर्गतका कार्यालयबाट हुने सेवा

आयोगको केन्द्रीय कार्यालय काठमाडौंमा रहेको छ भने मातहत कार्यालयहरू सबै प्रदेशमा रहेका छन् । आयोगले गर्ने दण्डात्मक, प्रबर्द्धनात्मक र निरोधात्मक रणनीति अनुसारका क्रियाकलापहरू यी कार्यालयहरू मार्फत संचालन गरिरहेको छ । आयोगको कार्यालय र सेवाको बारेमा जानकारीसम्बन्धी विवरण तल चित्रमा दिइएको छ :-

चित्र नं. २९: आयोग र अन्तर्गतका कार्यालयबारे जानकारी

माथि चित्रमा उल्लेख गरिए अनुसार ७४% उत्तरदाताहरूले आयोगको केन्द्रीय कार्यालय तथा अन्तर्गतका कार्यालयहरू र यसको कार्यक्षेत्र बारेमा ज्ञान भएको बताएका छन् भने १६ प्रतिशतले जानकारी नभएको र १०% लाई थाहा नभएको उल्लेख गरेका छन् ।

३.४.३ आयोग सम्बन्धमा संचार माध्यमको भूमिका

सर्वसाधारणहरूले विभिन्न आम संचारका माध्यमबाट आयोगको कार्यक्षेत्र र भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने भूमिका बारे जानकारी पाउने गरेको देखिएको छ । संचारका माध्यमहरू जस्तै: रेडियो, टि.भी., समाचार पत्र आदि र समाजमा समय समयमा गरिने छलफलबाट आयोगको कामको जानकारी भएको भनाइ राखेका छन् ।

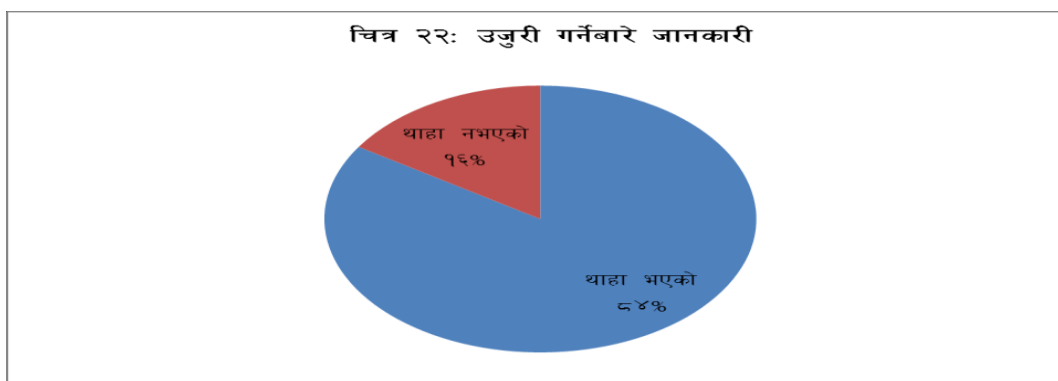
तालिका नं. ३.२: आयोग सम्बन्धमा संचार माध्यमको भूमिका

संचार माध्यमहरू	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७		संख्या	%
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%		
जम्मा	४०२	१००.०	४००	१००.०	१०९८	१००.०	३००	१००.०	६७१	१००.०	२००	१००.०	३२९	१००.०	३४००	१००.०
रेडियो	३२९	८१.८	१४५	३६.३	४७७	४३.४	६९	२३.०	२७१	४०.४	१३५	६७.५	२६०	७९.०	१६८६	४९.६
टेलिभिजन	५६	१३.९	४५	११.३	५६७	५१.६	१३०	४३.३	४६६	६९.४	३२	१६.०	४४	१३.४	१३४०	३९.४
नागरिक समाज तथा गाउँ समाजमा कुराकानी	७	१.७	६५	१६.३	३३७	३०.७	३६	१२.०	२६१	३८.९	२१	१०.५	२१	६.४	७४८	२२.०
आयोगको प्रचार प्रसार	१७	४.२	१७८	४४.५	२५०	२२.८	५७	१९.०	२५३	३७.६	१२	६.०	४	१.२	७७१	२२.७
अन्य	०	०	५२	१३.०	४२	३.८	८	२.७	५०	७.५	०	०	०	०	१५२	४.५

माथि तालिकामा उल्लेख भए अनुसार आयोगको क्रियाकलाप र सूचनाहरू प्रसारण भएकामध्ये ४९.६% उत्तरदाताहरूले रेडियोबाट, ३९.४% ले टेलिभिजनबाट, २२.७% ले आयोगबाट गरिने प्रकाशनबाट र २२% ले नागरिक समाजमा हुने अन्तरक्रियाबाट जानकारी प्राप्त गरेको देखिन्छ। यसबाट रेडियो तथा टेलिभिजनको माध्यमबाट सूचना प्रवाह प्रभावकारी रहेको पाइन्छ। प्रदेशको हिसाबले हेर्दा रेडियोबाट जानकारी प्राप्त गर्ने प्रदेश १ मा ८१.८%, प्रदेश नं. २ मा ३६.३%, प्रदेश नं. ३ मा ४३.४%, प्रदेश नं. ४ मा २३.०%, प्रदेश नं. ५ मा ४०.४%, प्रदेश नं. ६ मा ६७.५% र प्रदेश नं. ७ मा ७९.०% रहेको छ। यसबाट प्रदेश नं. १ र प्रदेश नं. ७ मा रेडियोबाट सूचना प्राप्त गर्ने बढी मात्रामा रहेको देखिन्छ।

३.४.४ गुनासो उजुरी गर्नेबारे जानकारी

सेवाग्राहीलाई सेवा प्रवाहमा भएका ढिलासुस्ती कार्य, समयमा काम नहुनु, तथा भ्रष्टाचारका व्यवहारका सम्बन्धमा गुनासोहरू उजुरी गर्ने बारेको जानकारीका सम्बन्धमा उत्तरदाताहरूमा जानकारी भएको पाइएको छ। यसरी सेवा प्रवाहमा भएका भ्रष्ट नियतका विरुद्ध कहाँ उजुरी गर्ने भन्ने विषयमा ८४% जवाफकर्ताहरूलाई जानकारी प्राप्त भएको भनाइ रहेको छ भने १६% उत्तरदातालाई उजुरी गर्ने बारेमा थाहा नभएको जनाएका छन्।

३.४.५ उजुरी नगर्ने बारे कारणहरू

सामान्यतया, सेवाग्राहीहरू सेवामा हुने ढिलासुस्तीका सम्बन्धमा गुनासो गर्न चाँहदैनन्। यसरी उजुरी गर्दा अझ काममा ढिलाइ हुन जाने त्रास उनीहरूमा रहेको छ। यस अध्ययनको निचोड अनुसार उजुरी नगर्ने मुख्य कारण उजुरी गर्दा पनि कारवाही नहुनु रहेको भन्ने उत्तरदाताहरूको राय छ। यस सम्बन्धमा उजुरी नगर्ने कारणहरू तल दिइएका छन्।

तालिका नं. ३.३: उजुरी नगर्नुका कारणहरू

उजुरी नगर्नुका कारणहरू	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७		संख्या	%
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%				
जम्मा	४०२	१००.०	३०६	१००.०	१०७२	१००.०	२१५	१००.०	६३८	१००.०	१९३	१००.०	३२३	१००.०	३१४९	१००.०

												०				
उजुरी गर्ने प्रक्रिया थाहा नपाएर	२३	५.७	४४	१४.४	९९	९.२	२०	९.३	३५	५.५	३२	१६.६	६५	२०.१	३१८	१०.१
उजुरी गर्दा झन कर्मचारीले काम नगरी दिने भएकोले	९७	२४.१	९७	३१.७	१९१	१७.८	४७	२१.९	१५९	२४.९	१४	७.३	५१	१५.८	६५६	२०.८
उजुरी गरेर मात्र के गर्ने कारवाही नहुने भएकोले	२०६	५१.२	३३	१०.८	४६४	४३.३	३५	१६.३	२९९	४६.९	९०	४६.६	१३३	४१.२	१२६०	४०.०
धेरैले उजुरी नगर्ने पद्धति भएकोले	७६	१८.९	२२	७.२	२९३	२७.३	१५	७.०	४८	७.५	५७	२९.५	७४	२२.९	५८५	१८.६
अन्य	०	०	११०	३५.९	९८	९.१	९९	४६.०	१०१	१५.८	२	१.०	०	०	४१०	१३.०

माथि तालिकामा उल्लेख भए अनुसार ४०% जवाफकर्ताहरूले उजुरी गरे पनि आवश्यक कारवाही नभएको र कारवाही नहुने भएकोले उजुरी नगर्ने गरेको भनाइ राखेका छन् । २०.८% उत्तरदाताहरूले उजुरी गर्दा अझै कर्मचारीले काम नगरी दिने भएकोले गर्दा उजुरी नगर्ने कारण बताएका छन् भने १८.६% ले प्रायःजसो उजुरी नगर्ने प्रचलन भएको बताएका छन् । त्यसैगरी १०.१% जवाफदाताले कहाँ उजुरी गर्ने भन्नेसमेत जानकारी नभएर उजुरी नगरेको भन्ने भनाइ रहेको छ ।

प्रदेश अनुसार उजुरी नगर्नुका कारणमा उजुरी गर्दा पनि आवश्यक कारवाही नहुने भन्नेमा प्रदेश नं. १ मा ५१.२%, प्रदेश नं. २ मा १०.८%, प्रदेश नं. ३ मा ४३.३ प्रतिशत, प्रदेश नं. ४ मा १६.३%, प्रदेश नं. ५ मा ४६.९%, प्रदेश नं. ६ मा ४६.६% र प्रदेश नं. ७ मा ४१.२% रहेको छ । यसबाट प्रदेश नं. १ का जनता बढी मात्रामा आवश्यक कारवाही नहुने भएकोले उजुरी नगर्ने र प्रदेश नं. ४ मा सबैभन्दा कम उत्तरदाताले उजुरी नगर्ने बताएका छन् ।

३.४.६ कार्यालयहरूमा उजुरीको अवस्था

सार्वजनिक सेवामा सेवाग्राहीहरूको काम नभएको अवस्था, घुस दिनुपर्ने, अनियमितता र समस्याहरू भएको खण्डमा सो सम्बन्धी उजुरी गर्ने व्यवस्था भएको र सोही अनुसार सेवाग्राहीहरूले विभिन्न निकाय तथा सम्बन्धित कार्यालयहरूमा उजुरी दिने गरेका छन् । अध्ययनले उजुरी गर्ने निकाय तथा कार्यालयहरूको अवस्थाबारे तल तालिकामा उल्लेख गरेको छ :-

तालिका ३.४: उजुरी गर्ने निकाय तथा सम्बन्धित कार्यालयहरू

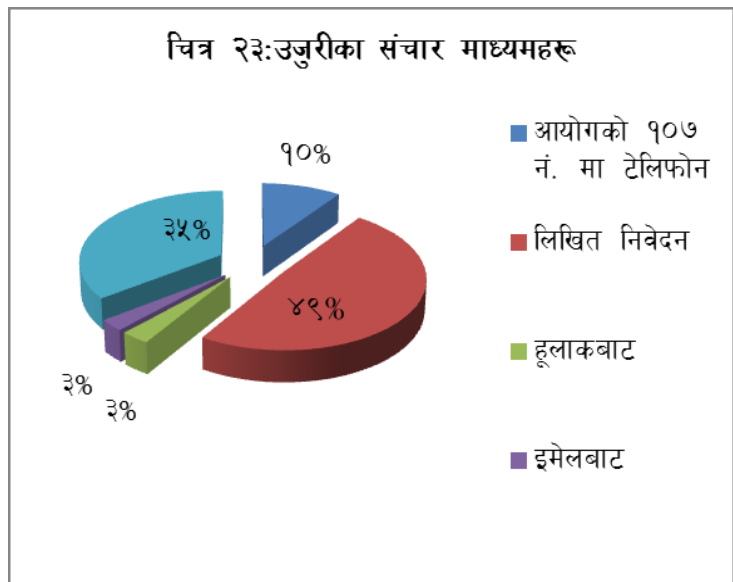
उजुरी गर्ने निकाय तथा सम्बन्धित कार्यालयहरू	जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत
अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग वा मातहतका कार्यालय	७०	२४.२
राष्ट्रिय सर्तकता केन्द्र	१७	५.९
जिल्ला प्रशासन कार्यालय	९१	३१.५
राजस्व अनुसन्धान विभाग	५	१.७
सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय	५	१.७
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय (हेलो सरकार)	११	३.८

सम्बन्धित कार्यालय	१०२	३५.३
अन्य....	९	३.१

उजुरी गर्ने सम्बन्धी माथि तालिकामा उल्लेख गरिए अनुसार ३५.३ प्रतिशतले सम्बन्धित कार्यालयमा सेवा प्रवाहमा भएका समस्या तथा अनियमितता विरुद्ध उजुरी गर्ने गरेका छन् । जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा उजुरी गर्ने ३१.५ प्रतिशत उत्तरदाता रहेका छन् भने अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा उजुरी गर्ने २४.२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यसबाट अध्ययन गरिएका जिल्लाहरूमा उत्तरदाताहरूलाई सहज र जानकारी भए मुताविक जिल्ला प्रशासन कार्यालय उनीहरूको पहुँचमा पर्ने भएकोले बढी मात्रामा उजुरी गर्ने गरेको बताइएको छ, (मुख्य सूचनादाताहरूसँग छलफल, २०७४) । त्यसैगरी काममा भएको अनियमिता तथा भ्रष्टाचारका विषयमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा उल्लेख्य रूपमा उजुरी गर्ने गरेको पाइन्छ ।

३.४.७ उजुरी गर्न अपनाइएका संचार माध्यमहरू

सेवाग्राहीहरूले उजुरी गर्दा विभिन्न संचारका माध्यमहरू अपनाई उजुरी दिने गरेका छन् । जसमा उजुरीको निवेदन दिने, आयोगमा टेलिफोन गर्ने, हुलाक मार्फत, इमेल मार्फत र आयोगका कर्मचारीलाई टेलिफोन गर्ने आदि रहेका छन् । यससम्बन्धी अध्ययन गर्दा उत्तरदाताहरू मध्ये ४९ प्रतिशतले लिखित निवेदन दर्ता गर्ने गरेको बताएका छन् भने ३५ प्रतिशतले आयोगको टेलिफोनमा कर्मचारीहरूलाई उजुरी टिपाउने गरेका छन्, १०

प्रतिशतले टेलिफोन गरी उजुरी गर्ने र ३ प्रतिशतले मात्र इमेल तथा हुलाकबाट उजुरी दर्ता गर्ने गरेको देखिन्छ । यस प्रकार लिखित उजुरीको संख्या बढी मात्रामा भएको हुँदा आयोगमा दर्ता भएका उजुरीको संख्या पनि बढ्दै जानुपर्ने अवस्था रहेको छ । इमेलको उपयोग ज्यादै न्यून भएको हुँदा यसको प्रयोगकर्ताको संख्या बढाई सबैलाई सजिलो हुने विधिबाट उजुरी दर्ता गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

३.४.८ आयोगको रणनीतिबारे ज्ञान

आयोगले आफ्नो रणनीति तय गरी कार्यान्वयन गरिरहेको छ । आयोगको दण्डात्मक, प्रबर्द्धनात्मक र निरोधात्मक रणनीति मुताविक कार्य योजना तयार गरी कार्यक्रमहरू संचालन गरिरहेको छ । आयोगको रणनीतिहरू बारे सेवाग्राहीहरूलाई भएको ज्ञानको अवस्था तल तालिकामा दिइएको छ :-

तालिका नं. ३.५: आयोगको रणनीतिबारे ज्ञान

आयोगका रणनीतिहरू	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७		संख्या	%
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%		
जम्मा	४०२	१००.०	४००	१००.०	१०९,८	१००.०	३००	१००.०	६७	१००.०	२००	१००.०	३२९	१००.०	३४००	१००.०
दण्डात्मक	१४१	३५.१	१८४	४६.०	३८७	३५.२	१४७	४९.०	२९२	४३.५	९	४.५	१३	४.०	११७३	३४.५
निरोधात्मक	५१	१२.७	३३	८.३	२३४	२१.३	१२९	४३.०	१२९	१९.२	७	३.५	२०	६.१	६०३	१७.७
प्रबर्द्धनात्मक	१३८	३४.३	१५	३.८	१३८	१२.६	३९	१३.०	२५०	३७.३	१३	६.५	१४	४.३	६०७	१७.९
माथिका सबै	९४	२३.४	१४१	३५.३	४३६	३९.७	६२	२०.७	२७५	४१.०	१६८	८४.०	२८१	८५.४	१४५७	४२.९
थाहा नभएको	०	०	६६	१६.५	४३	३.९	३	१.०	२	३.०	३	१.५	१	०.३	११८	३.५

माथि तालिकामा उल्लेख गरिएका आयोगका रणनीतिहरूबारे उत्तरदाताहरूलाई भएको ज्ञानको आँकडा अनुसार ३४.५ प्रतिशतले दण्डात्मक रणनीतिको ज्ञान भएको भनाइ रहेको छ । यसबाट आयोग भ्रष्टाचारजन्य मुद्दा दायर गर्ने र तिनीहरूलाई दण्ड दिने निकाय हो भन्ने मान्यता राख्दछ । त्यसैगरी १७.९ प्रतिशतले आयोगले प्रबर्द्धनात्मक रणनीति अपनाउने र १७.७ प्रतिशतले निरोधात्मक रणनीतिका बारेमा ज्ञान भएको जानकारी दिएका छन् ।

प्रदेश अनुसारको आँकडा हेर्दा दण्डात्मक रणनीतिका बारेमा प्रदेश नं. १ मा ३५.१%, प्रदेश नं. २ मा ४६%, प्रदेश नं. ३ मा ३५.२%, प्रदेश नं. ४ मा ४९%, प्रदेश नं. ५ मा ४३.५%, प्रदेश नं. ६ मा ४.५%, र प्रदेश नं. ७ मा ४%, लाई जानकारी भएको देखिन्छ । यसबाट प्रदेश नं. ४, २ र ३ का सेवाग्राहीहरू बढी मात्रामा आयोगको दण्डात्मक रणनीतिका बारेमा जानकारी भएको पाइन्छ ।

३.४.८.१ निरोधात्मक रणनीतिबारे जानकारी

आयोगले निरोधात्मक रणनीति अनुसार विभिन्न क्रियाकलापहरू संचालन गर्दै आएको छ । यस अन्तर्गत भ्रष्टाचार हुने क्षेत्रहरूको पहिचान, भ्रष्टाचारका कारक तत्वहरूको पहिचान गरी त्यसको निराकरणसम्बन्धी कार्यहरू रहेका छन् । साथै भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न आवश्यक पर्ने नीति तथा रणनीतिहरू सरकारलाई सुझाव गर्ने तथा अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्ने कार्यहरू पर्दछन् । यस अध्ययनमा आयोगले संचालन गरेको निरोधात्मक रणनीतिका विविध क्रियाकलापहरूको अवस्थाबारे तल तालिकामा दिइएको छ :-

तालिका नं. ३.६: निरोधात्मक रणनीतिबारे जानकारी

निरोधात्मक रणनीतिहरू	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७		संख्या	%
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%		

नीतिगत सुझाव	७	४.८	१२४	७१.३	२३५	३२.५	३२	१४.९	१८१	४४.४	४	२.१	१०	३.१	५९३	२७.२
ऐन, कानूनको पालना	१०	६.९	२१	१२.१	१२५	१७.३	२८	१३.०	११२	२७.५	२०	१०.४	२४	७.५	३४०	१५.६
भ्रष्टाचारको अनुगमन	१५	१०.३	११०	६३.२	३०७	४२.४	७५	३४.९	१७८	४३.६	३४	१७.७	३९	१२.१	७५८	३४.८
युगासनमा सरोकारवालासँग समन्वय	५७	३९.३	६३	३६.२	१७७	२४.४	९५	४४.२	१२२	२९.९	१५	७.८	२८	८.७	५५७	२५.६
माथिका सबै	५५	३७.९	०	०	८३	११.५	२३	१०.७	२७	६.६	११५	५.९	२२१	६८.६	५२४	२४.०
थाहा नभएको	१	०.७	२	१.१	४५	६.२	०	०	४	१.०	४	२.१	०	०	५६	.६

माथि तालिकाको आँकडा हेर्दा, आयोगको निरोधात्मक रणनीतिक क्रियाकलापहरूमा भ्रष्टाचारको अनुगमन कडाइका साथ गर्नुपर्ने ३४.८% उत्तरदाताहरूको भनाइ रहेको छ । साथै २७.२% ले आयोगले नीतिगत रूपमा भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न भूमिका खेल्नु पर्नेमा जोड दिएका छन् । भ्रष्टाचारसँग सम्बद्ध सरोकारवालाहरूसँग समन्वय गरी कार्यक्रमहरू गर्नेमा २५.६% उत्तरदाताहरूले सुझाव गरेको छ ।

३.४.८.२ प्रवर्द्धनात्मक रणनीति

आयोगले अंगीकार गरेको प्रवर्द्धनात्मक रणनीति अनुसार भ्रष्टाचारविरुद्ध विभिन्न जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने, सामाजिक परिचालन गर्ने, सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया गर्ने र भ्रष्टाचार नियन्त्रणसम्बन्धी प्रचार सामग्रीहरू तयार गरी प्रवर्द्धन गर्ने रहेका छन् । यससम्बन्धी अध्ययनबाट देखिएका प्रवर्द्धनात्मक क्रियाकलापहरूको अवस्था तल तालिकामा दिइएको छ :-

तालिका नं. ३.७: प्रवर्द्धनात्मक रणनीति बारे जानकारी

प्रवर्द्धनात्मक रणनीतिहरू	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७		संख्या	%
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%		
आमसंचार माध्यममा प्रसारण	१५	५.७	९४	३९.५	५२९	५२.५	३८	१२.७	३४६	५१.६	४	२.०	१८	५.५	१०४४	३४.७
शैक्षिक संस्थाहरूमा भ्रष्टाचार शिक्षा	९४	३५.९	१६०	६७.२	१८४	१८.३	१२३	४१.०	१७०	२५.३	१०	५.०	२१	६.४	७६२	२५.३
सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया	३७	१४.१	३१	१३.०	२३२	२३.०	८२	२७.३	११५	१७.१	२४	१२.०	२१	६.४	५४२	१८.०
सूचनामूलक सामग्रीहरू वितरण	३४	१३.०	४६	१९.३	१३६	१३.५	५५	१८.३	८१	१२.१	४०	२०.०	२४	७.३	४१६	१३.८
नागरिक सचेतना	४९	१८.७	७५	३१.५	१५०	१४.९	१६	५.३	२९०	४३.२	५७	२८.५	६०	१८.३	६९७	२३.२
सामाजिक संजालको प्रयोग	२६	९.९	५	२.१	५५	५.५	३	१.०	५१	७.६	१४	७.१	१६	४.९	१७०	५.७
माथिका सबै	१२	४.६	१	०.४	४५	४.५	५	१.७	१६	२.४	४८	२४.०	१६४	५०.०	२९१	९.७

प्रबर्द्धनात्मक रणनीतिका विभिन्न क्रियाकलापहरूमध्ये ३४.७% उत्तरदाताले आमसंचारका माध्यमबाट भ्रष्टाचार नियन्त्रणसम्बन्धी कार्यक्रमहरू संचालन गरिनुपर्ने विचार व्यक्त गरेका छन् । साथै २५.३% ले शैक्षिक संस्थाहरूमा भ्रष्टाचारसम्बन्धी पाठ्यक्रम राखी शिक्षा दिनुपर्ने, २३.२% ले भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा नागरिक जनचेतनाका क्रियाकलापहरू संचालन गर्नुपर्ने तथा १८.०% ले सरोकारवालाहरूबीच अन्तरक्रियाका कार्यक्रम संचालन गरिनुपर्ने विषयमा जोड दिएका छन् ।

३.८.८.३ दण्डात्मक रणनीति

संविधान तथा ऐन अनुसार आयोगको मुख्य कार्य नै भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा दण्डात्मक कार्यहरू संचालन गर्ने रहेको छ । यसरी आयोगको दण्डात्मक रणनीतिमा विस्तृत अनुसन्धान गर्ने, तहकिकात गर्ने, मुद्दा दायर गर्ने आदि कार्यहरू पर्दछन् । अध्ययनबाट दण्डात्मक रणनीतिहरूका क्रियाकलापका बारे तल तालिकामा उल्लेख गरिएका छन् :-

तालिका नं. ३.८: दण्डात्मक रणनीतिको जनकारी

दण्डात्मक रणनीतिहरू	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७		संख्या	%
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%		
भ्रष्टाचारका मुद्दा दायर गर्ने	५७	२०.६	१३१	३५.२	४१२	४०.०	५९	१९.७	२७४	४०.८	१२	६.०	३६	११.०	९८१	३०.९
विभागीय कारबाहीको सिफारिस	३८	१३.७	७१	१९.१	२७१	२६.३	७५	२५.१	१५१	२२.५	५४	२७.०	५८	१७.७	७१८	२२.६
सम्बन्धित कार्यालयमा कारबाहीको पत्राचार	८५	३०.७	७०	१८.८	२६९	२६.१	११३	३७.८	१५६	२३.२	५०	२५.०	१०४	३१.७	८४७	२६.७
भ्रष्टाचारी लाई थुनामा राखी तहकिकात गर्ने	१०२	३६.८	१२२	३२.८	३२३	३१.४	४८	१६.१	३७०	५५.१	७३	३६.५	१२२	३७.२	११६०	३६.५
थाहा नभएको	०	०	२३	६.२	२९	२.८	४	१.३	२७	४.०	८	४.०	६	१.८	९७	३.१

माथि तालिकामा उल्लेख भए अनुसार दण्डात्मक रणनीतिका बारे जानकारीमा ३६.५% ले भ्रष्टाचारीलाई थुनामा राखी तहकिकात गर्ने, ३०.९% ले आयोगले भ्रष्टाचारका मुद्दा चलाउने र २६.७% ले सम्बन्धित कार्यालयमा भ्रष्टाचारीविरुद्ध कारबाही गर्न पत्राचार गर्ने जानकारी दिएका छन् ।

३.४.९ आयोगका अन्य कार्यबारे जानकारी

आयोगको दण्डात्मक, प्रबर्द्धनात्मक र निरोधात्मक रणनीतिक कार्यहरूदेखि बाहेक पनि यसले भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा काम गरिरहेको छ । यसमा भ्रष्टाचारसम्बन्धी नीतिगत सुधारका कार्य, भ्रष्टाचार गतिविधिको अनुगमन तथा मूल्यांकन, जनचेतनामूलक गतिविधिहरू संचालन अदि तल तालिकामा दिइएको छ :-

तालिका नं. ३.९: आयोगका अन्य कार्यबारे जानकारी

अयोगका अन्य कार्यहरूबारे जानकारी	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७			
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
नीतिगत सुझावहरू	१३४	३३.३	१०२	२५.५	४५२	४१.२	४८	१६.०	३१०	४६.२	६	३.०	२६	७.९	१०७८	३१.७
आयोगका गतिविधिहरू सार्वजनिक गर्ने	६६	१६.४	७०	१७.१	३०८	२८.१	८४	२८.०	२७१	४०.४	१९	९.५	२०	६.१	८३८	२४.६
भ्रष्टाचार कार्यको अनुगमन	५८	१४.४	१९०	४७.५	३६६	३३.३	८१	२७.०	२३९	३५.६	३५	१७.५	४५	१३.७	१०१४	२९.८
ऐन कानूनको पालना	६९	१७.२	४९	१२.३	१९०	१७.३	६६	२२.०	१९९	२९.७	६४	३२.०	८८	२६.७	७२५	२१.३
जनचेतनामा अभिवृद्धि	६३	१५.७	७	१.८	१३७	१२.५	१९	६.३	१९८	२९.५	५७	२८.५	१११	३३.७	५९२	१७.४

आयोगका अन्य कार्यहरूबारे उत्तरदाताहरूको जानकारीका आधारमा सबैभन्दा बढी ३१.७% ले भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न नीतिगत सुझाव दिने एउटा संवैधानिक अंगको रूपमा बुझेका छन् । त्यसैगरी २९.८% ले भ्रष्टाचार कार्यको अनुगमन गर्ने कार्य, २४.६% ले आयोगका गतिविधिहरू सार्वजनिक गर्नेबारे बताएका छन् । ३१.३% ले ऐन कानूनको पालना गर्ने र १७.४% ले जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्यबारे जानकारी रहेको बताएका छन् ।

३.४.१० आयोगमा उजुरी गर्नुका कारणहरू

माथि छलफल गरिए अनुसार भ्रष्टाचार तथा अनियमितताका बारेमा आयोगमा उजुरी पर्ने गरेका छन् । यसरी आयोगमा नै उजुरी गर्नु पर्ने मुख्य कारणहरू निम्न अनुसार रहेका छन् :-

तालिका नं. ३.१० आयोगमा उजुरी गर्नुका कारणहरू:

अयोगमा उजुरी गर्ने कारणहरू	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७			
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
उजुरीमा तुरुन्त कारवाही गर्ने	९२	२२.९	१०६	२६.६	३७६	३४.४	१३२	४४.०	३६१	५३.९	१६	८.०	३१	९.४	१११४	३२.८
भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न सक्षम निकाय	८१	२०.१	२०१	५०.४	३३५	३०.७	११०	३६.७	२३४	३४.९	६७	३३.५	८०	२४.३	११०८	३२.७
भ्रष्टाचारमा आयोगले गर्ने कारवाही थाहा भएर	२२९	५७.०	१३२	३३.१	४५१	४१.३	११७	३९.०	३९६	५९.१	१०७	५३.५	२१५	६५.३	१६४७	४८.६
अन्य	०	०	०	०	४५	४.१	५	१.७	१२	१.८	७	३.५	३	०.९	७२	२.१

आयोगमा नै उजुरी गर्नुका मुख्य कारणहरूमध्ये ४८.६ प्रतिशतले भ्रष्टाचारसम्बन्धी निवेदनहरूमा कारवाही गरी भ्रष्टाचारीलाई मुद्दा चलाउने भएको बताएका छन् । यसैगरी ३२.८ प्रतिशतले कुनै पनि उजुरी उपर तुरुन्त कारवाही गर्ने भएकोले आयोगमा उजुरी गर्नुका कारण देखाएका छन् । भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने एउटा सक्षम निकाय भएकोले उजुरी गर्ने भन्ने ३२.७ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

३.४.१० आयोगका कार्यहरूको प्रभावकारिता

आयोगले भ्रष्टाचार नियन्त्रण, नियमन गर्ने कार्यहरू जस्तै भ्रष्टाचारसम्बन्धी अनुसन्धान गर्ने, तहकिकात गर्ने, विशेष अदालतमा मुद्दा चलाउने आदि कार्यहरू गरिरहेको छ । यस प्रकारका कार्यहरूको प्रभावकारिताका विषयमा प्राप्त अवस्थाका बारे तल दिइएको छ :-

तालिका नं. ३.११: आयोगका कार्यहरूको प्रभावकारिता

अयोगका काम कारवाहीको प्रभावकारिता	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७		संख्या	%
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%		
जम्मा	४०२	१००.०	४००	१००.०	१०९८	१००.०	३००	१००.०	६७१	१००.०	२००	१००.०	३२९	१००.०	३४०	१००.०
अति प्रभावकारी	१	०.२	५१	१२.८	७३	६.६	१६	५.३	१०	१.५	२	१.०	५	१.५	१५८	४.६
प्रभावकारी	१५०	३७.३	११०	२७.५	२८४	२५.९	१५४	५१.३	३९१	५८.३	१९	९.५	२७	८.२	११३५	३३.४
आंशिक प्रभावकारी	१७८	४४.३	२२५	५६.३	२९४	२६.८	३६	१२.०	१४५	२१.६	११७	५८.५	२७०	८२.१	१२६५	३७.२
प्रभावकारी नभएको	७३	१८.२	९	२.३	४१८	३८.१	९४	३१.३	१२४	१८.५	६०	३०.०	२३	७.०	८०१	२३.६
थाहा छैन	०	०	५	१.३	२९	२.६	०	०	१	०.१	२	१.०	४	१.२	४१	१.२

आयोगका कार्यहरूको प्रभावकारिता सम्बन्धमा माथि तालिकामा उल्लिखित आँकडाका आधारमा ३३.४% उत्तरदाताले प्रभावकारी रहेको बताएका छन् । साथै ३२.२% ले आंशिक रूपमा मात्र प्रभावकारी रहेको र २३.६% ले प्रभावकारी नरहेको भनाइ राखेका छन् । यसैगरी ४.६% ले मात्र अति प्रभावकारी भएको जनाएका छन् । यसबाट आयोगले संचालन गरेका क्रियाकलाप र कार्यहरू प्रभावकारी रूपमा भएको देखिएको छ । तर २३.६ प्रतिशतले अबै प्रभावकारी नभएकोले आयोगले आफ्ना कार्यहरू प्रभावकारी बनाउने रणनीति अंगिकार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

३.५ प्रभावकारी कार्य हुनुका कारणहरू

माथि उल्लेख गरिए अनुसार भ्रष्टाचार नियन्त्रण र सुशासन कायम गर्ने कार्यमा आयोगद्वारा विभिन्न रणनीति अनुसार कार्यक्रमहरू संचालित रहेका छन् । ती काम कारवाहीहरू प्रभावकारी

रूपमा संचालन भएको देखिएको छ । यसप्रकार प्रभावकारी रूपमा कार्य हुनुका कारणहरू निम्न रहेका छन् :-

तालिका नं. ३.१२: आयोगका कार्य प्रभावकारी हुनुका कारणहरू

आयोगका काम कारवाहीको प्रभावकारिता	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७		संख्या	%
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%		
प्रभावकारी संवैधानिक निकाय	९५	२८.९	१६९	४३.८	१४३	२२.०	१०	४.९	२०१	३६.८	३४	२४.६	६२	२०.५	७१४	२७.९
स्थानीय स्तरमा कार्यालय भएको	३	०.९	११९	३०.८	७३	११.२	४६	२२.३	९०	१६.५	१०	७.२	२३	७.६	३६४	१४.२
निष्पक्ष छानाबिन र कारवाही गर्ने	२०१	६१.१	१७५	४५.३	१९३	२९.६	१२२	५९.२	१९५	३५.७	३७	२६.८	४४	१४.६	९६७	३७.८
मुद्दाको सफलता दर उच्च	१९	५.८	२३	६.०	२७	४.६	३३	१६.०	२२६	४१.४	२२	१५.९	२२	७.३	६१६	२४.१
माथिका सबै	१२	३.६	५	१.३	३०	४.६	०	०	१९	३.५	३६	२६.१	१५१	५०.०	२५३	९.९

आयोगका कार्यहरू प्रभावकारी हुनुका मुख्य कारणहरूमा ३८.८ प्रतिशतले आयोगको काम निष्पक्ष छानाबिन गरी कारवाही गर्ने भन्ने रहेको छ । त्यसैगरी २७.९ प्रतिशतले आयोग एउटा संवैधानिक निकाय भएकोले प्रभावकारी रूपमा कार्य गरेको भनाइ छ भने २४.१ प्रतिशतले मुद्दाको सफलताको दर उच्च हुने भएको कारण जानकारी दिएका छन् । यस अध्ययनबाट आयोगको काम कारवाही भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा प्रभावकारी हुनेमा विश्वस्त रहेका छन् ।

३.५.१ आयोगको काम प्रभावकारी नहुनुका कारणहरू

आयोगबाट संचालित काम कारवाहीहरू प्रभावकारी नभएको माथि उल्लेख गरिए अनुसार यसका प्रमुख कारणहरूका बारेमा अध्ययनले निम्न अनुसार देखाएको छ :-

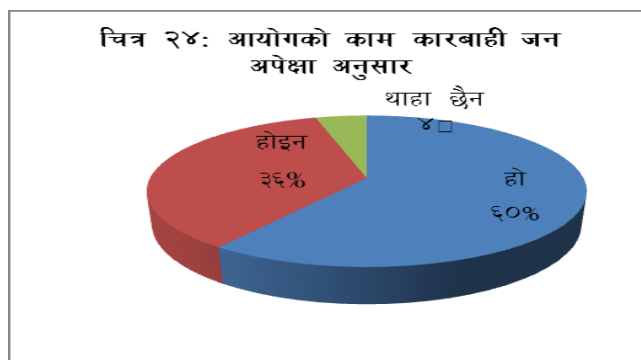
तालिका नं. ३.१३: आयोगका कार्य प्रभावकारी नहुनुका कारणहरू

आयोगका काम कारवाही प्रभावकारी नहुनुका कारणहरू	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७		संख्या	%
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%		
सत्य तथ्य पत्ता लगाउनमा कमी	६	८.२	२	२२.२	५६	१३.४	४	४.३	१७	१३.७	१०	१६.९	४	१७.	९९	१२.४
आवश्यक प्रमाण संकलन गर्न नसकेको	०	०	३	३३.३	८७	२०.८	१४	१४.९	२३	१८.५	३	५.१	१	४.३	१३१	१६.४
अनुसन्धान फितलो भएको	६६	९०.४	३	३३.३	२७०	६४.६	३८	४०.४	३२	२५.८	१७	२८.८	१३	५६.५	४३९	५४.९
जनतामा उजुरी गर्ने ज्ञानको अभाव	१	१.४	१	११.१	१२३	२९.४	२९	३०.९	४०	३२.३	११	१८.६	४	१७.४	२०९	२६.१
नयाँ अनुसन्धान प्रविधि नभएको	०	०	०	०	५७	१३.६	९	९.६	२९	२३.४	१८	३०.५	१	४.३	११४	१४.३

माथि तालिकामा उल्लेख भए अनुसार आयोगको काम कारवाही प्रभावकारी हुन नसक्नुको मुख्य कारण अनुसन्धान गर्ने कार्य फितलो किसिमको भएको भन्ने भनाइ ५४.९ प्रतिशत उत्तरदाताको रहेको छ। अन्य कारणहरूमा २६.९ प्रतिशतले जनतामा उजुरी गर्ने ज्ञानको कमी, १६.४ प्रतिशतले आवश्यक प्रमाण तथा सबुद संकलन गर्न नसकेको, १४.३ प्रतिशतले नयाँ अनुसन्धान प्रविधि अपनाउन नसकेको र १२.४ प्रतिशतले सत्य तथ्य पत्ता लगाउनुमा कमी भएको भन्ने भनाइ रहेको छ।

३.६ जनचाहना अनुसार आयोगको काम कारवाही

आयोगबाट गरिएका काम कारवाही प्रभावकारी रहेको कुरा माथि उल्लेख गरिएको भए तापनि ती काम कारवाहीहरू जनचाहना अनुरूप हुन सके सकेनन् भन्ने विषयमा अध्ययन गरिएका विवरण चित्रमा दिइएको छ। जस अनुसार जनताको आकांक्षा अनुसार काम भएको भन्ने

६० प्रतिशतको भनाइ रहेको देखिएको छ। जन आकांक्षा अनुरूप काम कारवाही नभएको भन्ने ३६ प्रतिशत छ भने ४ प्रतिशतले थाहा नभएको भन्ने उल्लेख गरेका छन्। यस आँकडाबाट आयोगका काम कारवाही अभै पनि जनचाहना अनुसार हुन नसकेको तथा आयोगको कारवाही साना दर्जाका कर्मचारीहरूलाई र सानो रकम कलममा मात्र बढी मात्रामा भएको छ (मुख्य सूचनादाताहरूको छलफल, २०७४)।

३.६.१ जनअपेक्षा अनुसार हुन नसक्नुका कारण

माथि उल्लेख गरिएकोमा आयोगको काम कारवाही जनअपेक्षा अनुसार हुन नसकेको जनाइएको छ। यसरी जनताले अपेक्षा गरे बमोजिम काम कारवाही हुन नसक्नुका मुख्य कारणहरू तल तालिकामा दिइएको छ।

तालिका नं. ३.१४: जनअपेक्षा अनुसार हुन नसक्नुका कारण

आयोगका काम कारवाही जनअपेक्षा अनुसार नहुनुका कारणहरू	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७		संख्या	%
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%				
क्षेत्राधिकार सांघुरो	३४	८.५	७४	१८.५	३३०	३०.१	६७	२२.३	६२	९.२	२४	१२.०	३६	१०.९	६२७	१८.४
महामाभियोगको त्रास	६	१.५	२७	६.८	८८	८.०	११०	३६.७	७०	१०.४	५१	२५.५	६३	१९.१	४१५	१२.२
राजनैतिक हस्तक्षेप	२०२	५०.२	२५१	६२.८	४९७	४५.३	१०४	३४.७	४९३	७३.५	६६	३३.०	११६	३५.३	१७२९	५०.९
माथिका सबै	१६०	३९.८	४८	१२.०	१८३	१६.७	१९	६.३	४६	६.९	५९	२९.५	११४	३४.७	६२९	१८.५

माथि तालिकामा उल्लेख गरे अनुसार आयोगले जनचाहना अनुसार काम गर्न नसक्नुको मुख्य कारणमा ५०.९ प्रतिशतले राजनैतिक हस्तक्षेप भएको बताएका छन् । साथै क्षेत्राधिकार साँघुरो भएको कारणमा १८.४ प्रतिशत छन् भने महाअभियोगको त्रासमा १२.२ प्रतिशतले आफ्नो धारणा राखेका छन् । यस आँकडाबाट आयोगका काम कारवाहीमा राजनैतिक हस्तक्षेप हुने गरेको हुँदा प्रभावकारी रूपमा आयोगले काम गर्न नसकी रहेको तथा राजनैतिक व्यक्तित्वहरूलाई आयोगले कारवाही गर्न नसकेको बताइएको छ (मुख्य सूचनादाताहरूसँग छलफल, २०७४) ।

३.७ आयोगको क्रियाकलाप र प्रभाव

आयोगको प्रबर्द्धनात्मक, निरोधात्मक तथा दण्डात्मक रणनीति अनुरूप संचालित विभिन्न क्रियाकलापहरूबाट भ्रष्टाचारलाई नियन्त्रण गर्ने कार्यमा उल्लेख्य मात्रामा काम भएको देखिन्छ । यी क्रियाकलापहरूबाट भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न पारेको प्रभाव निम्न प्रकारका छन् ।

तालिका नं. ३.१५: आयोगको क्रियाकलाप र प्रभाव

आयोगका काम कारवाही प्रभावकारी नहुनुका कारणहरू	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७		संख्या	%
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%				
सार्वजनिक सेवा प्रवाहको गुणस्तरमा वृद्धि	६५	१६.२	८२	२०.५	१८४	१६.८	६२	२०.७	१७५	२६.१	१३	६.५	१८	५.५	५९९	१७.६
विकास कार्य समयमा सम्पन्न	२५	६.२	६८	१७.	१३४	१२.२	७८	२६.०	१५०	२२.४	२०	१०.०	२९	८.८	५०४	१४.८
सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण	१५	३.६	१९	४.८	२९९	२७.२	७९	२६.३	१५३	२२.८	४६	२३.०	८५	२५.८	८३६	२४.६
कर्मचारीले जिम्मेवारी पूरा गर्ने	७६	१८.९	१५६	३९.०	१९१	१७.४	७२	२४.०	१३९	२०.७	४२	२१.०	६१	१८.५	७३७	२१.७
उल्लेख्य प्रगति नभएको	७१	१७.	४०	१०.०	२४९	२२.७	९	३.०	५४	८.०	७८	३९.०	१३१	३९.८	६३२	१८.६
थाहा नभएको	६	१.५	३५	८.८	३९	३.६	०	०.०	०	०.०	१	०.५	५	१.५	८६	२.५
असल प्रभाव परेको	४	१.०	०	०.०	२	०.२	०	०.०	०	०.०	०	०.०	०	०.०	६	०.२

माथि तालिकामा उल्लेख गरिए अनुसार आयोगले गरेका काम कारवाहीहरूमा परेको प्रभावमा २४.६ प्रतिशतले सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण गर्नमा प्रभाव परेको, २१.७ प्रतिशतले कर्मचारीहरूले आफ्नो जिम्मेवारी पूरा गर्नमा सहयोग पुगेको भनाइ रहेको छ । साथै यसका क्रियाकलापहरूबाट सार्वजनिक सेवा प्रवाहको गुणस्तरमा वृद्धि गर्नमा प्रभाव परेको देखिन्छ भने १४.८ प्रतिशतले विकास निर्माणका कामहरू समयमा सम्पन्न गर्ने कार्यमा पनि प्रभाव परेको बताएका छन् ।

३.७.१ आयोगको कामप्रति सर्वसाधारणको धारणा

आयोगले संचालन गरिरहेका भ्रष्टाचार नियन्त्रण र सुशासनका क्रियाकलापहरूमा सर्वसाधारण जनताको अवधारणा के रहेको छ भन्ने विषयमा यस अध्ययनले निम्न कुराहरू औल्याएको छ :-

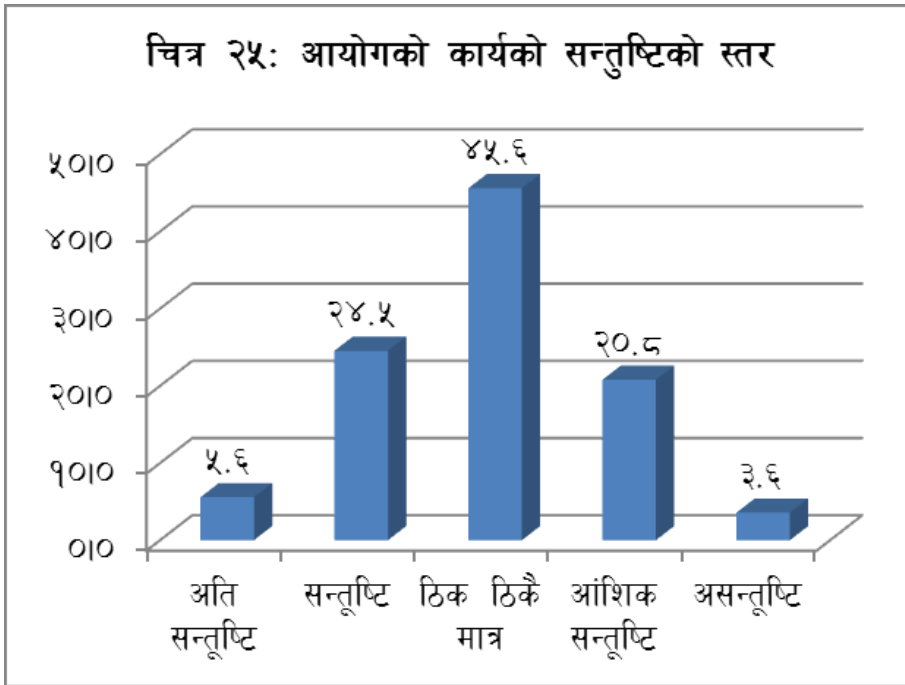
तालिका नं. ३.१६: आयोगको कामप्रति सर्वसाधारणको धारणा

आयोगका काम कारवाहीबारे धारणाहरू	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७		संख्या	%
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%		
ऐनमा सुधार गरी आयोगको कार्यक्षेत्र विस्तार	१४७	३६.६	१०१	२५.३	२३०	२०.९	७०	२३.३	२४१	३५.९	१९	९.५	४३	१३.१	८५१	२५.०
छिटो कारवाही गर्ने पद्धति	१७९	४४.५	१३१	३२.८	३९५	३६.०	१७७	५९.०	१६५	२४.६	१२७	६३.५	२०२	६१.४	१३७६	४०.५
स्वतन्त्र र निष्पक्ष निकाय	२५	६.२	२१	५.३	२३१	२१.०	३०	१०.०	१०३	१५.४	२८	१४.०	३८	११.६	४७६	१४.०
जनताका समस्याको विश्वसनीय सम्बोधन गर्ने	२१	५.२	१०४	२६.०	९२	८.४	८	२.७	११४	१७.०	१७	८.५	२७	८.२	३८३	११.३

आयोगबाट संचालन हुने विभिन्न क्रियाकलापहरूमा सर्वसाधारण जनताको धारणा कस्तो रहेको छ भन्ने विषयमा अध्ययनबाट ४०.५ प्रतिशतले आयोगबाट छिटो छरितो कारवाही गरिने भन्ने भनाइ रहेको देखिन्छ भने २५.० प्रतिशतले ऐन, कानूनमा सुधार गरी आयोगको कार्यक्षेत्र विस्तार गर्नुपर्नेमा जोड दिएका छन् । यसैगरी १४.० प्रतिशतले स्वतन्त्र र निष्पक्ष निकाय भएको र ११.३ प्रतिशतले जनका समस्या विश्वसनीय ढंगले सम्बोधन गर्ने गरेको देखिएको छ ।

३.८ आयोगको कार्यहरूमा सन्तुष्टि

आयोगको क्रियाकलापले सुशासन र भ्रष्टाचार नियन्त्रण गरेका कार्यहरूप्रति जनताको

सन्तुष्टिको अवस्थाका बारेमा अध्ययनबाट प्राप्त आँकडाका आधारमा अति सन्तुष्टि, सन्तुष्टि, ठीकठिकै मात्र सन्तुष्टि, आंशिक सन्तुष्टि र असन्तुष्टि रहेको छ । आयोगको कार्यहरूमा २८.५ प्रतिशतले सन्तुष्टि व्यक्त गरेका छन् भने ४५.६ प्रतिशतले ठीकठिकै मात्र रहेको

जनाएको छन् । त्यसैगरी आंशिक रूपमा सन्तुष्टिको २०.५ प्रतिशत रहेको र ३.६ प्रतिशत असन्तुष्टि रहेको छ ।

अति सन्तुष्टिको अवस्था ५.६ प्रतिशत मात्र रहेको छ । यसबाट आयोगको काम कारवाहीलाई अभि प्रभावकारी बनाई सन्तुष्टिको मात्रा बढाउन भ्रष्टाचारीहरूलाई सशक्त कारवाही गर्नुपर्ने भनाइ रहेको छ । (मुख्य सूचनादाताहरूसँगको छलफल, २०७४) ।

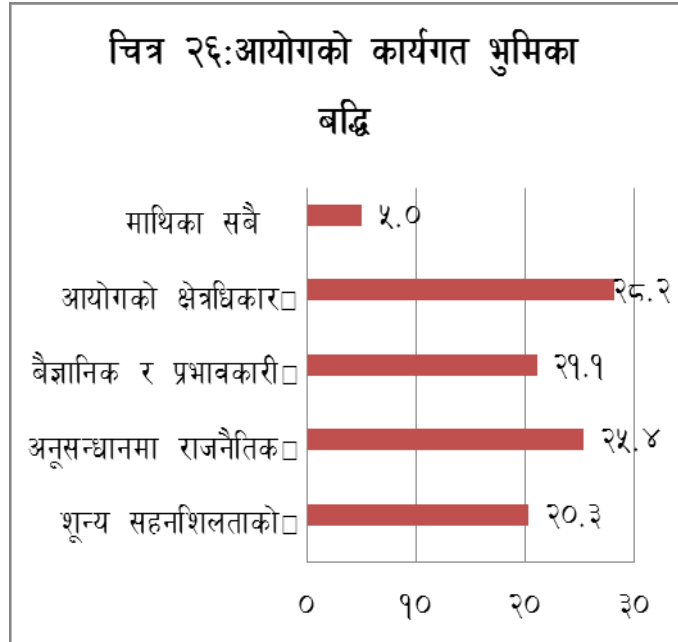
यस सन्तुष्टिको अवस्थाको तथ्यांक शास्त्रीय विधि अनुसार t- test गरिएको र सो अनुसार प्राप्त नतिजा तल दिइएको छ :-

तालिका नं. ३.१७: टि टेस्ट

t	Df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
				Lower	Upper
189.118	3399	.000	2.922	2.89	2.95

३.९ भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा आयोगको भूमिका

आयोगको रणनीतिक लक्ष्य भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने भएकोले यी कार्यहरू गर्न र यसका लागि नीतिगत, कार्यगत सुधार गर्न महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ । उजुरीमाथि अनुसन्धान प्रभावकारी बनाई भ्रष्टाचारीलाई कारवाही गरी सजाय दिन आयोगको भूमिका र जिम्मेवारी भएको हुँदा यससम्बन्धी अध्ययन गरिएको छ । अध्ययन अनुसार उत्तरदाताहरूमध्ये २८.२% ले आयोगको भूमिका बढाउनका लागि आयोगको क्षेत्राधिकार विस्तार गर्नुपर्नेमा जोड दिएका छन् । २५.४ प्रतिशतले आयोगका काम कारवाहीमा राजनैतिक हस्तक्षेत्र कम गर्नुपर्ने र २०.३% ले शून्य सहनशीलता कार्यान्वयन हुनुपर्छ भन्ने रहेको छ तर २९.८% ले आयोगले वैज्ञानिक र प्रभावकारी अनुसन्धान प्रणाली प्रयोग गर्नुपर्ने विचार व्यक्त गरेका छन् ।

भ्रष्टाचारका संवेदनशील क्षेत्र र स्थान

४.१ पृष्ठभूमि

नेपालमा भ्रष्टाचारले जरा गाडेको हुँदा यो एउटा गम्भीर समस्याको रूपमा देखिएको छ। लामो समयदेखि यसलाई नियन्त्रण गर्ने प्रयास भए तापनि भ्रष्टाचारका नयाँनयाँ रूप र मात्रा बढिरहेको विद्यमान अवस्था रहेको छ। एक दशक लामो आन्तरिक द्वन्द्वले राज्य संयन्त्र र शासन व्यवस्थालाई भन्नु कमजोर बनाएको छ। भ्रष्टाचारमा वृद्धि हुनुमा कानूनी कमजोरीपना र अपराधीलाई कतिपय अवस्थामा राजनैतिक तहबाट संरक्षण हुनु र राजनैतिक नेतृत्वलाई कारवाहीको दायरामा कम मात्र ल्याउन सक्नु अर्को कारण रहेको छ।

४.१.१ नेपालमा भ्रष्टाचार हुनुका कारणहरू

- सरकारी कर्मचारीहरूले पैसा बिना सेवा दिन आनाकानी गर्ने
- सरकारी कर्मचारीहरूले दान पुरस्कार र मायाको चिनो स्वीकार्नु
- सरकारी कर्मचारीहरूले फाइदा, नाफा र कमिसन स्वीकार्नु
- राजस्वका कर्मचारीहरूले राजस्व उठाउने कामको सिलसिलामा राजस्व चुहावट गर्न सहयोग गर्नु
- कतिपय सरकारी कर्मचारीहरूले भूठो कागजात तयारी गरी सरकारी कागजातमा छेडछाड गर्ने र सार्वजनिक कागजातहरूलाई नोक्सानी गर्ने
- सरकारी कर्मचारीहरूले अवैधानिक व्यापार र व्यवसायमा सहभागी हुनु
- कानून अनुसार सजाय हुन सक्ने अपराधका लागि सम्बन्धित कार्यालयहरू प्रभावकारी नहुनु
- सरकारी संस्थाको लेखापरीक्षण गर्दा भूठा विवरण पेश गर्ने
- अवैधानिक सम्पत्ति जम्मा गर्ने।

उल्लिखित बाहेक संगठित रूपमा गैरकानूनी कार्य गर्ने समूहले डर त्रास देखाई भ्रष्टाचार गर्न सघाउने र समूहगत वा भूमिगत रूपमा भ्रष्टाचारका लागि गिरोह संचालन गर्ने पनि रहेको छ।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग सार्वजनिक लेखा समिति महालेखापरीक्षक कार्यालय जस्ता संस्थाहरू भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा सक्रिय रहेका छन्। यससम्बन्धी विवरण तल तालिकामा दिइएको छ :-

तालिका ४.१ : नेपालमा भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा क्रियाशील संस्थाहरू

	संस्थाको नाम	प्रकार	मुख्य काम
१	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	संवैधानिक निकाय	भ्रष्टाचारीको मुद्दामा अनुसन्धान र कारवाही गर्ने
२	राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र	प्रधानमन्त्री कार्यालय	भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न सचेतना जगाउन
३	विशेष अदालत	न्यायिक/न्यायिक	भ्रष्टाचार मुद्दाको न्यायिक निर्णय गर्ने
४	महालेखा परीक्षकको कार्यालय	संवैधानिक न्यायिक	लेखापरीक्षणको माध्यम अनियमितता र भ्रष्टाचार औल्याउने
५	न्याय परिषद	संवैधानिक निकाय	न्याय क्षेत्रको भ्रष्टाचारको कारवाही गर्ने
६	राजस्व अनुसन्धान विभाग	अर्थ मन्त्रालय	राजस्व चुहावटमा छानबिन र कारवाही गर्ने
८	संसदीय समिति	संसदीय	संसदमा परेका उजुरी र संवैधानिक निकायले औल्याएका अनियमितता हेर्ने
९	महालेखा नियन्त्रक कार्यालय	अर्थ मन्त्रालय मातहत	सरकारी आम्दानी खर्चको लेखाको नियन्त्रण/ आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्ने
१०	क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालय	गृह मन्त्रालय	क्षेत्रीय र जिल्ला तहको भ्रष्टाचारको अनुसन्धान र कारवाही गर्ने
११	आर्थिक बेरुजु कार्यालय	अर्थ मन्त्रालय अन्तर्गत	सरकारी बजेट नियन्त्रण
१२	जिल्ला प्रशासन कार्यालय	गृह मन्त्रालय	उजुरी माथि छानबिन र कारवाही गर्ने

४.२ अतिरिक्त दस्तुरको भुक्तानी

सेवा प्रवाह तथा सुशासनको दृष्टिकोणमा भ्रष्टाचार ठूलो चुनौतीको रूपमा रहेको छ । आयोगले आफ्नो वार्षिक प्रतिवेदन २०७२ मा भ्रष्टाचार संवेदनशील क्षेत्र औल्याएको पाइएको छ । ती कार्यालयमा सरकारी दस्तुर बाहेक अतिरिक्त दस्तुर रकम लिई काम गरी दिने घुस लिने प्रवृत्ति

कायम रहेको छ । यसरी अतिरिक्त दस्तुर लिने कार्यालय तथा यसको अवस्थाबारे अध्ययन गरिएको छ ।

४.२.१ अतिरिक्त दस्तुर दिनुपर्ने कार्यालय

विभिन्न सामाजिक आर्थिक क्रियाकलापहरू र कानूनी रूपका कागजपत्रहरू प्राप्त गर्न र कागजात तयार गर्न विभिन्न कार्यालयहरू जानु आवश्यक छ । उक्त सेवा लिन सेवाग्राहीहरूले सरकारी दस्तुरका अतिरिक्त बढी रकम तिर्ने गरेको पाइन्छ । अध्ययन गरिएका कार्यालयहरूमा अतिरिक्त दस्तुर घुस लिने गरेको उत्तरदाताहरू बताउँछन् । काम सम्पन्न गर्नका लागि अतिरिक्त दस्तुर रकम दिनुपर्ने कार्यालयहरू निम्न अनुसार रहेका छन् :-

तालिका नं. ४.२: प्रदेश अनुसार अतिरिक्त दस्तुर भुक्तानी गर्नुपर्ने कार्यालय

अतिरिक्त दस्तुर बढी तिनुपर्ने कार्यालयहरू	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७		संख्या	%
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%		
मालपोत कार्यालय	२३७	५९.०	१५३	३८.३	३०४	२७.७	६५	२१.७	१२२	७३.३	५०	२५.०	१०६	३२.२	१०३७	३०.५
नापी कार्यालय	५२	१२.९	२८	७.०	१५२	१३.८	७१	२३.७	१०८	३४.०	७२	३६.०	५८	१७.६	५४१	१५.९
आन्तरिक राजस्व कार्यालय	५	१.२	४८	१२.०	१७५	१५.९	४१	१३.७	१२६	२१.५	२	१.०	१९	५.८	४१६	१२.२
नगरपालिका तथा गाउँपालिका कार्यालय	८३	२०.६	५२	१३.०	१५७	१४.३	२४	८.०	६६	७.४	४०	२०.०	५५	१६.७	४७७	१४.०
खानेपानी कार्यालय	१५	३.७	१	०.३	७९	७.२	२१	७.०	३८	२०.६	२१	१०.५	४३	१३.१	२१८	६.४
जिल्ला प्रशासन कार्यालय	०	०.०	२५	६.३	४५	४.१	२८	९.३	४६	६०.५	१	०.५	१७	५.२	१६२	४.८
जिल्ला शिक्षा कार्यालय	०	०.०	१	०.३	८	०.७	०	०.०	१	०.१	०	०.०	०	०.०	१०	०.३
यातायात व्यवस्था कार्यालय	०	०.०	१	०.३	२१	१.९	१	०.३	७३	१०.९	०	०.०	१	०.३	९७	२.९
जिल्ला प्रहरी कार्यालय	०	०.०	०	०.०	२	०.२	०	०.०	०	०.०	०	०.०	०	०.०	२	०.१
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय	३	०.७	५२	१३.०	८४	७.७	१२	४.०	१३	१.९	३	१.५	५	१.५	१७२	५.१
दूर संचार कार्यालय	१	०.२	११	२.८	३३	३.०	३	१.०	३	०.४	१	०.५	०	०.०	५२	१.५
भूमिसुधार कार्यालय	५	१.२	१२	३.०	३०	२.७	२८	९.३	६६	९.८	६	३.०	१२	३.६	१५९	४.७
घरेलु तथा साना उद्योग	१	०.२	०	०.०	४	०.४	२	०.७	२	०.३	३	१.५	१२	३.६	२४	०.७
सडक कार्यालय	०	०.०	१६	४.०	४	०.४	४	१.३	७	१.०	१	०.५	१	०.३	३३	१.०
जम्मा	४०२	१००	४००	१००	१०९८	१००	३००	१००	६७१	३१३	२००	१००	३२९	१००	३४००	१००

माथि तालिकामा उल्लेख गरिए अनुसार अतिरिक्त दस्तुर तिर्नुपर्ने कार्यालयहरूमा सबैभन्दा बढी ३०.०% मालपोत कार्यालय, १५.९% नापी कार्यालय, १४.०% नगरपालिका तथा गाउँपालिका कार्यालय, १२.२% आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ६.४% खानेपानी कार्यालय, ४.८ प्रतिशत जिल्ला प्रशासन कार्यालय, ४.७% भूमिसुधार कार्यालय, ५.१% जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, २.९% यातायात व्यवस्था कार्यालय र १.५% दूर संचार कार्यालय रहेका छन् ।

प्रदेश अनुसार विवरण हेर्दा मालपोत कार्यालयमा अतिरिक्त दस्तुर बुझाउनुपर्नेमा प्रदेश नं. १ मा ५९.०%, प्रदेश नं. २ मा ३८.३%, प्रदेश नं. ३ मा २७.७%, प्रदेश नं. ४ मा २१.७%, प्रदेश नं. ५ मा ७३.३%, प्रदेश नं. ६ मा २५.०% र प्रदेश नं. ७ मा ३२.२% रहेको छ ।

यी माथि उल्लिखित कार्यालयहरूमा घुस लिने र भ्रष्टाचार गर्ने कार्यालयहरूको हिस्साको आधारमा सबैभन्दा बढी मालपोत कार्यालय, नापी कार्यालय र नगरपालिका तथा गाउँपालिका रहेका छन् ।

४.३ भ्रष्टाचार हुने कार्यालयहरू

प्रायः सबैजसो कार्यालयहरूमा काम सम्पन्न गर्नका लागि अतिरिक्त दस्तुर घुस दिनुपर्ने देखिएको छ । अध्ययन गरिएका कार्यालयहरूमा तिनीहरूको कामको प्रकृति अनुसार विभिन्न काम गर्दा अतिरिक्त दस्तुर लिई भ्रष्टाचार गर्ने गरिएको छ । यसरी भ्रष्टाचार हुने क्षेत्रहरूका बारेमा तल उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ४.३: भ्रष्टाचार संवेदनशील क्षेत्र र सम्बन्धित काम

क्र.सं.	भ्रष्टाचार संवेदनशील क्षेत्र	सम्बन्धित काम
१	मालपोत कार्यालय	मालपोत र व्यवस्थापन, जग्गा दर्ता, जग्गा नामसारी, जग्गाधनी पुर्जा, कानुनी कागज, जग्गा रोक्का फुकुवा, जग्गा विभाजन
२	नापी कार्यालय	जग्गा नाप जाँच, जग्गाको नक्सा, जग्गाको ब्लु प्रिन्ट नक्सा ट्रेस
३	आन्तरिक राजस्व कार्यालय	कर मूल्याङ्कन
४	नगरपालिका/गाउँपालिका	नगरपालिकाको सेवा, योजनाको माग, फोहरमैला व्यवस्थापन, बैठक, कन्टेनर माग, घर जग्गाको कर तिरो, सीप प्रशिक्षण, स्थानीय तहको सेवा, जन्मदर्ता, मृत्यु दर्ता, विवाह दर्ता, व्यवसाय दर्ता
५	खानेपानी कार्यालय	धाराको लागि निवेदन, पानी वितरणको जानकारी, पानी बिल भुक्तानी, पानी मिटर हेर्ने, ढलको व्यवस्था

६	जिल्ला प्रशासन कार्यालय	सामान्य प्रशासन, पासपोर्ट निवेदन, नागरिकताको निवेदन
७	जिल्ला शिक्षा कार्यालय	नयाँ विद्यालय भवन निर्माणको निवेदन, शिक्षक निवेदन, विद्यालयको स्वीकृति, विद्यालय सार्न स्वीकृति, विद्यालय सुधार, विद्यालय प्रतिवेदन, बजेट
८	यातायात व्यवस्था कार्यालय	गाडीको दर्ता, लाइसेन्स नवीकरण, लाइसेन्स वितरण, बुक वितरण, ब्लुबुक नवीकरण, गाडी पास गर्ने, गाडी नामसारी गर्ने
९.	जिल्ला प्रहरी कार्यालय	शान्ति सुरक्षासँग सम्बन्धित अपराधमा संलग्नलाई नियन्त्रणमा लिने, समस्याको समाधान गर्ने, पुलिस प्रमाण दिने
१०	जिल्ला कृषि कार्यालय	प्राविधिक सेवा दिने, बीउ विजन दिने, कृषि अनुदान दिने
११	नेपाल टेलिकम	बिल तिर्ने, सिमकार्ड लिने, नेट सेवा लिने
१२	भूमि सुधार कार्यालय	जग्गा धनी र मोहीबीच जग्गा छुट्याउने
१३	घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालय	उद्योग दर्ता गर्ने, नवीकरण गर्ने
१४	सडक कार्यालय	सडक निर्माणको टेण्डर निकाल्ने, गुणस्तर जाँच गर्ने, सडक मर्मत गर्ने

४.३.१ भ्रष्टाचार संवेदनशील क्षेत्रहरू

माथि छलफल गरिए अनुसार विभिन्न कार्यालयहरूमा हुने गरेको भ्रष्टाचारको आँकलन गर्दा बढी मात्रामा भ्रष्टाचार हुने संवेदनशील कार्यालय तथा क्षेत्रहरूका बारे तल दिइएको छ।

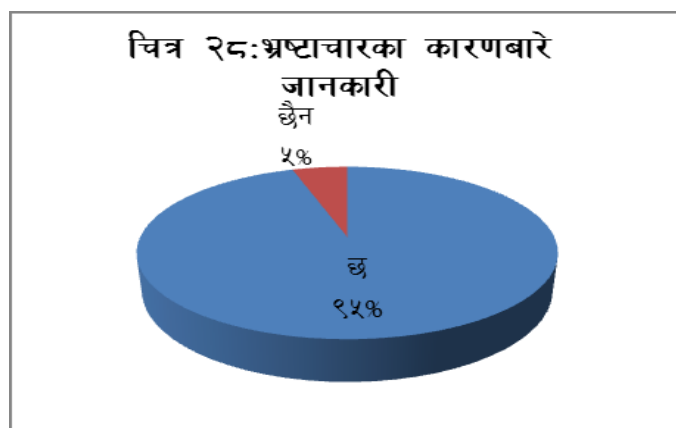
तालिका नं. ४.४: भ्रष्टाचार संवेदनशील क्षेत्रहरू

अतिरिक्त दस्तुर बढी तिनुपर्ने कार्यालयहरू	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७		संख्या	%
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%		
मालपोत, भूमिसुधार तथा नापी कार्यालय	२७१	६७.४	२७६	६९.०	६२१	५६.६	२०६	६८.७	५७१	८५.१	१०४	५२.०	१७९	५४.४	२२२८	६५.५
यातायात व्यवस्था कार्यालय	७८	१९.४	४२	१०.५	४४४	४०.४	१५४	५१.३	४०५	६०.४	६६	३३.०	९२	२८.०	१२८१	३७.७
आन्तरिक राजस्व	१६	४.०	७३	१८.३	२८८	२६.२	४३	१४.३	१५४	२३.०	०	०	७	२.१	५८१	१७.१

कार्यालय																	
जिल्ला प्रशासन कार्यालय	११	२.७	९१	२२.८	२२२	२०.२	१८६	६२.०	४३५	६४.८	५	२.५	१८	५.५	९६८	२८.५	
जिल्ला शिक्षा कार्यालय	२	०.५	१८७	४६.८	९०	८.२	२४	८.०	१३२	१९.७	६	३.०	८	२.४	४४९	१३।२	
स्वास्थ्य कार्यालय	२०	५.०	२१	५.३	६३	५.७	४२	१४.०	१००	१४.९	१४	७.०	२३	७.०	२८३	८.३	
विकासका कार्यहरू निर्माण व्यवसाय	५३	१३.२	२४५	६१.३	३५९	३२.७	१७६	५८.७	५४६	८१.४	४८	२४.०	६९	२१.०	१४९६	४४.०	
परामर्श सेवा	०	०	३	०.८	२२	२.०	७	२.३	४०	६.०	०	०	०	०	७२	२.१	

माथिको आँकडाको संख्या बहुउत्तरमा आधारित भएकोले जम्मा उत्तरदाता संख्यासँग मेल नहुने अवस्था रहेको छ । तालिकामा उल्लिखित क्षेत्रगत हिसाबले भ्रष्टाचार संवेदनशील क्षेत्रहरूमा ६५.५% ले मालपोत, भूमिसुधार र नापी कार्यालय अर्थात घर जग्गासम्बन्धी कारोवारमा देखिएको छ । साथै ४४% ले विकास निर्माणका कार्यहरू जसमा निर्माण व्यवसायीहरू संलग्न भई विकास कार्यहरू गर्ने क्षेत्र रहेको छ । त्यसैगरी ३७.७% ले यातायात व्यवस्था कार्यालयमा सवारी साधन र चालक अनुमतिपत्रमा देखिएको छ भने २८.५% ले जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट गरिने काम कारवाहीमा हुने भ्रष्टाचारका आधारमा संवेदनशील क्षेत्र रहेको देखिन्छ । यस प्रकार घर जग्गासम्बन्धी काम गर्ने कार्यालयमा र विकास निर्माणका क्षेत्रमा बढी मात्रामा भ्रष्टाचार हुने गरेको र यी कार्यालय तथा क्षेत्र संवेदनशील रूपमा रहेका छन् (मुख्य सूचनादाताहरूसँग छलफल, २०७४) ।

४.३.२ भ्रष्टाचारका कारणहरूको जानकारी

भ्रष्टाचार बढ्दै जानुका केही मूलभूत कारक तत्वहरू छन् । यस अध्ययनमा भ्रष्टाचारका कारणहरूको बारेमा जानकारीका सम्बन्धमा उत्तरदाताहरूको भनाइ अनुसार ९५% लाई थाहा छ भन्ने र ५% लाई थाहा नभएको बताएका छन् । यसबाट सबैजसो व्यक्तिहरूलाई किन भ्रष्टाचार हुन्छ भन्ने कुराको जानकारी रहेको देखिन्छ ।

४.३.३ सरकारी तथा गैरसरकारी र निजी क्षेत्रमा भ्रष्टाचार

यस अध्ययनमा भ्रष्टाचार हुने क्षेत्रहरूको बारेमा केन्द्रित भई आँकडाहरूको विश्लेषण अनुसार क्षेत्रगत रूपमा कुन क्षेत्रमा बढी भ्रष्टाचार हुने र क्षेत्रगत अवस्था प्रस्तुत गरिएको छ । जस अनुसार ६०.६ प्रतिशत उत्तरदाताले सरकारी क्षेत्रमा नै भ्रष्टाचार भएको औल्याएका छन् भने

१८.२% ले निजी क्षेत्रमा, १५.७% गैरसरकारी क्षेत्रमा र २९.८% ले माथिका सबै क्षेत्र भ्रष्टाचार हुने गरेको बताएका छन् । सरकारी क्षेत्रमा सरकारी रकम कलमका विकास निर्माणका कार्यहरू हुने तथा सरकारी निकायबाट जनताले विभिन्न सेवा लिनुपर्ने भएको हुँदा यो क्षेत्रमा भ्रष्टाचार बढी मात्रामा हुने गरेको छ (मुख्य सूचनादाताहरूसँगको छलफल, २०७४) ।

४.३.४ भ्रष्टाचारका प्रकार :

नेपालमा भ्रष्टाचारको प्रकृति तथा फरक फरक प्रकार र चरित्रहरू भएको पाइन्छ । तथापि मुख्य रूपमा नीतिगत तहबाट हुने भ्रष्टाचार, संस्थागत रूपमा हुने, प्रक्रियागत रूपमा हुने तथा सानातिना भ्रष्टाचार देखिएका छन् । यससम्बन्धी अध्ययनबाट ३०.४% ले नीतिगत भ्रष्टाचार हुने गरेको बताएका छन् भने २७.२% ले प्रक्रियागत रूपमा गरिने निर्णयबाट भ्रष्टाचार हुने भनाइ रहेको र १०.४% ले साना रूपमा भ्रष्टाचार हुनुका साथै ६.९% ले संस्थागत रूपमा हुने भ्रष्टाचार औल्याएको छ । नेपालमा नीति निर्माताहरू नै आफू र आफ्नो पक्षमा नीति तथा निर्णय गराई लाभ लिने गरेको देखिन्छ । जसमा राजनैतिक नेतृत्व तह, माथिल्लो दर्जाका उच्चपदस्थ कर्मचारीहरूबाट नीतिगत रूपमा लाभको लागि काम कारवाही गर्ने/गराउने प्रणाली हावी भएको छ । सबैजसो निर्णयहरू उच्च तहमा बस्ने पदाधिकारीहरूबाट नै मुख्य रूपमा भ्रष्टाचार गर्ने गरेको र जिल्लाभन्दा केन्द्रीय रूपमा नै नीतिगत रूपमा भ्रष्टाचार हुने गरेको छ (मुख्य सूचनादाताहरूसँगको छलफलबाट, २०७४) ।

४.३.५ उच्च तहमा हुने भ्रष्टाचारका लागि जिम्मेवार

माथि उल्लेख गरिए अनुसार नीतिगत भ्रष्टाचार उच्चतहका पदाधिकारीहरू तथा नेतृत्ववर्गहरू संलग्न भई नीतिगत निर्णय गर्ने गरेको देखिन्छ । यस प्रकारका नीतिगत तहमा हुने भ्रष्टाचारका लागि को को जिम्मेवार छन् भन्ने विषयमा निम्न अनुसार रहेको छ ।

तालिका नं. ४.५: उच्च तहमा हुने भ्रष्टाचारका लागि जिम्मेवार

भ्रष्टाचारका लागि जिम्मेवार पक्षहरू	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७		संख्या	%
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%		
प्रधानमन्त्री र मन्त्रिपरिषद	३५	८.७	२६	६.५	२५२	२३.०	३१	१०.७	८९	१३.३	६	३.०	९	२.७	४४८	१३.२
राजनैतिक दल	२९	७.२	१३५	३३.८	३५०	३१.९	१०५	३५.०	११०	१६.४	२५	१२.५	३१	९.४	७८५	२३.१
मन्त्रीका सल्लाहकारहरू	६	१.५	१०९	२७.३	११७	१०.७	९४	३१.३	१४६	२१.८	४	२.०	१३	४.०	४८९	१४.४
मुख्य सचिव	१८	४.५	१२	३.०	९०	८.२	४०	१३.३	६३	९.४	८	४.०	७	२.१	२३८	७.०
सचिव तथा विभागीय प्रमुखहरू	४३	१०.७	९९	२४.८	१५१	१३.८	१२	४.०	१८९	२८.२	७	३.५	१२	३.६	५१३	१५.१
माथिका सबै	२६४	६५.७	१५	३.८	११९	१०.८	१४	४.७	७२	१०.७	१४७	७३.५	२५७	७८.१	८८८	२६.१
माथिका कुनै पनि होइन	७	१.७	४	१.०	१९	१.७	४	१.३	२	०.३	३	१.५	०	०	३९	१.१

माथि तालिकामा उल्लेख गरिए अनुसार उच्च तहमा हुने भ्रष्टाचारको जिम्मेवार पक्षमा गरिएको सर्वेक्षणको आँकडा अनुसार २३.१ प्रतिशतले राजनैतिक दल नै जिम्मेवार ठम्याएका छन् भने १५.१ प्रतिशतले उच्च तहका सचिव तथा विभागीय प्रमुखहरूलाई औल्याएका छन् । साथै १४.४ प्रतिशतले मन्त्रीका सल्लाहकार तथा नजिकका व्यक्तिहरू तथा १३.२ प्रतिशतले प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद पनि नीतिगत भ्रष्टाचारमा जिम्मेवार रहेको स्पष्ट गरेका छन् । यसबाट के देखिन आएको छ भने राजनैतिक दल, उच्चपदस्थ कर्मचारीहरू तथा मन्त्रीका सल्लाहकारहरू बीच आपसी साँठगाँठबाट कुनै पनि लाभदायक नीतिगत निर्णय गर्ने गराउने गरी भ्रष्टाचार हुने हुँदा यी सबै पक्षहरू पूर्ण रूपमा जिम्मेवार रहेको र यसप्रकारको संजालबाट भ्रष्टाचार जकडिएको भनाइ रहेको छ (मुख्य सूचनादाताहरूसँगको छलफल, २०७४) ।

४.३.६ भ्रष्टाचार बढ्दै जानुमा जिम्मेवार पक्षहरू

नीतिगत भ्रष्टाचारका लागि जिम्मेवार पक्षहरूबारे माथि उल्लेख गरिएको र यस प्रकारका भ्रष्टाचारमा राजनैतिक दल, मन्त्री तथा उच्चपदस्थ कर्मचारीहरू हुने देखिएको छ । तथापि भ्रष्टाचारको मात्रा बढ्दै जानु र भ्रष्टाचारले अभै प्रश्रय पाउनुमा पनि जिम्मेवार पक्षहरू रहेका छन् जसले भ्रष्टाचारको लागि उपयुक्त वातावरण बनाउने तथा प्रत्यक्ष र परोक्ष रूपमा संलग्न रहनेबारे तल उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका ४.६ : भ्रष्टाचार बढ्दै जानुमा जिम्मेवार पक्षहरू

नीतिगत भ्रष्टाचारमा जिम्मेवार	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७			
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
राजनैतिक दल र यसका कार्यकर्ताहरू	३५	८.७	८०	२०.०	३९	३६.२	४९	१६.३	२१०	३१.३	४३	२१.५	५२	१५.८	८६७	२५.५
मन्त्री र मातहतका व्यक्तिहरू	२४	६.०	२०	५.०	१६५	१५.०	६३	२१.०	११०	१६.४	१	०.५	८	२.४	३९१	११.५
उच्चपदस्थ कर्मचारी	४१	१०.२	१०३	२५.८	१०९	९.९	११५	३९.०	९४	१४.०	५	२.५	१३	४.०	४८०	१४.१
उद्योगी व्यापारीहरू	२०.	०.५	३६	९.०	१४५	१३.२	४३	१४.३	९५	१४.२	७	३.५	१४	४.३	३४२	१०.१
मध्यस्थकर्ता / निर्माण व्यवसायी / प्राविधिक	१९८	४९.३	१५३	३८.३	१००	९.१	१४	४.७	१०८	१६.१	९	४.५	४	१.२	५८६	१७.२
माथिका सबै	१००	२४.९	७	१.८	१७५	१५.०९	१६	५.३	५३	७.९	१३३	६६.५	२३४	७१.१	७८	२१.१
थाहा छैन	२	०.५	१	०.३	६	०.५०	०	०	१	०.१	२	१.०	४	१.२	१६	०.५

माथि तालिकाको आँकडा अनुसार भ्रष्टाचारको दायरा बढ्दै जानुका मुख्य जिम्मेवार पक्षहरूमा २५.५% राजनैतिक दल र तिनका कार्यकर्ताहरू नै रहेको देखिएको छ । यसका अतिरिक्त

१७.२% उत्तरदाताले मध्यस्थकर्ता, ठेकेदार र प्राविधिकहरू त्यतिकै मात्रामा जिम्मेवार रहेको बताएका छन् । साथै अध्ययनमा माथिका सबै पक्षहरू समान रूपले जिम्मेवार रहेको विचार २१.१% ले व्यक्त गरेका छन् ।

४.४ भ्रष्टाचारका सम्बन्धमा जनधारणा

४.४.१ भ्रष्टाचारका मुख्य कारणहरू

भ्रष्टाचारको विषयमा कुरा गर्दा यो एउटा विश्वव्यापी समस्या र चुनौतीको रूपमा रहेको सर्वविदितै छ । भ्रष्टाचार किन हुन्छ र के कारणले गरिन्छ भन्ने विषयमा देश अनुसार विभिन्न मत मतान्तर पनि रहेका छन् । नेपालमा भ्रष्टाचार हुने मुख्य कारणका बारे यस अध्ययनले निम्न अनुसार औल्याएका छन् :-

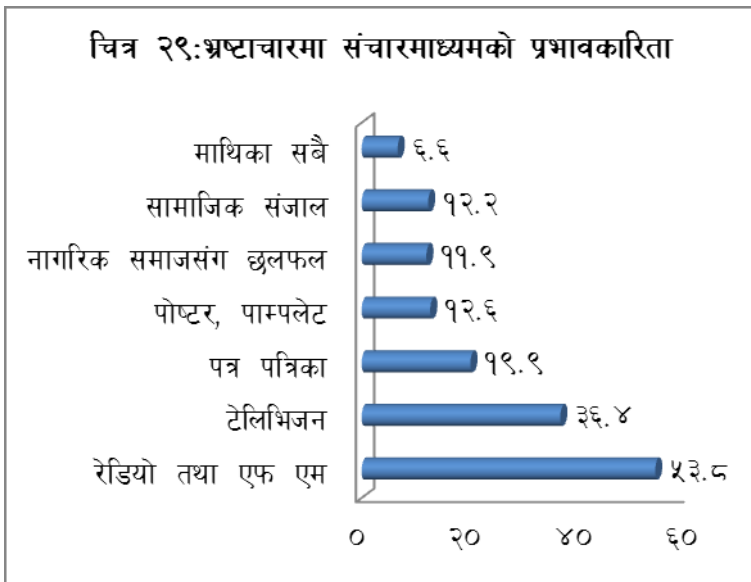
तालिका नं. ४.७: भ्रष्टाचारका मुख्य कारणहरू

भ्रष्टाचार हुनुका प्रमुख कारक तत्वहरू	जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत
१. पारदर्शितामा कमी र कार्यप्रक्रिया स्पष्ट नभएर	७४०	२१.८
२. राजनैतिक संरक्षण भएर	११०२	३२.४
३. भ्रष्टाचार प्रति सामाजिक सहिष्णुता कायम भएर	४००	११.८
४. गरिबी, अशिक्षा र चेतनामा कमी	९४९	२७.९
५. न्यून बेतन तथा उच्च बजार मूल्य	४६५	१३.७
६. सदाचार र इमान्दारितालाई प्रोत्साहन नभएर	३४८	१०.२
७. भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने निकाय प्रभावकारी हुन नसकेर	६४५	१८.९
८. मध्यस्थकर्ता र कर्मचारीबीच साँठगाँठ भएर	५८८	१७.३
९. माथिका सबै	६२७	१८.५

माथि तालिकामा उल्लेख भएबमोजिम भ्रष्टाचार हुनुका मुख्य कारक तत्वहरूमा सबैभन्दा बढी ३२.४ प्रतिशतले राजनैतिक संरक्षणका कारण हुने गरेको देखिन्छ । राजनैतिक रूपमा नेता तथा कार्यकर्ताहरूले आफूलाई लाभ हुने खालका नीतिगत निर्णय गर्ने गराउने प्रचलन हावी भएको देखिएको हुँदा यो एउटा चुनौतीको रूपमा रहेको छ । साथै २१.८ प्रतिशतले सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा लागू गरिएका नियम, कानून, नियमावली तथा प्रक्रियाहरू जटिल तथा सर्वसाधारणले नबुझ्ने भएको र उक्त बमोजिमका कामहरूमा पारदर्शिता नभएकोले भ्रष्टाचार भएको बताएका छन् । त्यसैगरी नेपालमा गरिबी र शिक्षाको कमीले सार्वजनिक सेवाका विषयमा चेतनाको स्तर कम भएको पनि एउटा प्रमुख कारक तत्व हो भन्नमा अत्युक्ति हुँदैन ।

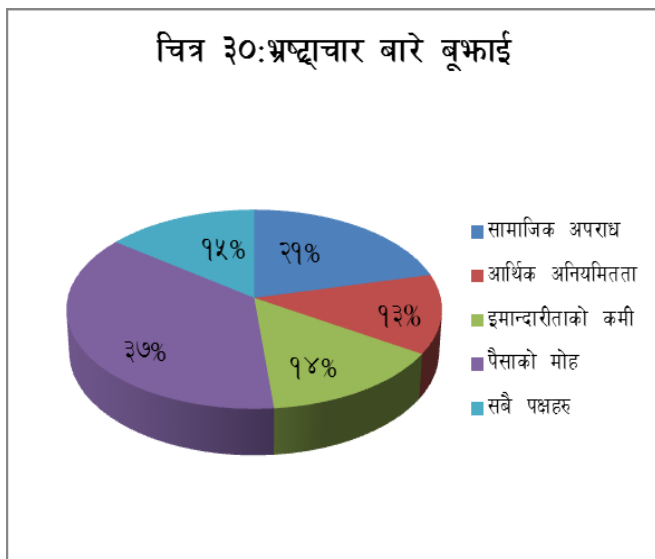
४.४.२ भ्रष्टाचारमा संचार माध्यमको प्रभावकारिता

भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न तथा सूचना प्रवाह गर्न विभिन्न संचार माध्यमहरू क्रियाशील रहेका छन् । ती संचारका माध्यमहरूले भ्रष्टाचारका सामग्रीहरूको प्रकाशन, प्रसारण तथा जानकारी दिएकोमा त्यसको प्रभावकारितासम्बन्धी अध्ययनबाट देखिएका छन् । प्रस्तुत संचारका माध्यमहरूमध्ये रेडियो तथा एफ. एम. ५३.८ प्रतिशतले प्रभावकारी भएको जनाएका छन् । यसैगरी ३६.४ प्रतिशतले टेलिभिजन पनि भ्रष्टाचारका सामग्री प्रसारण गर्ने प्रभावकारी माध्यम भएको बताएका छन् भने पत्रपत्रिकाबाट १९.९ प्रतिशतले प्रभावकारी रहेको जानकारी दिएको अवस्था रहेको छ ।

४.४.३ भ्रष्टाचारका बारेमा बुझाइ

वास्तवमा भ्रष्टाचारप्रति मानिसहरूको विभिन्न बुझाइ व्यक्तिगत तथा समाजमा फैलिएर रहेको छ । यसरी भ्रष्टाचारका बारेमा जनताको बुझाइ कस्तो रहेको छ भन्ने अध्ययनबाट देखिएको छ । सबैभन्दा बढी ३७ प्रतिशतले धन सम्पत्तिप्रतिको मोहका कारण र धन थुपार्ने प्रवृत्तिका साथै धनी मान्छे नै भ्रष्टाचारी हो भनेका छन् । २१ प्रतिशतले यो एउटा सामाजिक अपराधको रूपमा लिएका छन् किनकि समाजमा प्रतिष्ठा बढाउने होडवाजीले गर्दा भ्रष्टाचार भएको छ । १४

प्रतिशतको बुझाइमा यो एक प्रकारको इमान्दारीतामा ह्रास हुँदै इमान्दारीता बेच्ने काम भन्ने रहेको छ । १३ प्रतिशत उत्तरदाताहरू आर्थिक अनियमितताको पक्षमा आफ्नो धारणा दिएका छन् ।

४.५ सार्वजनिक सेवामा भ्रष्टाचारको सघनता

सार्वजनिक सेवा प्रवाहका दृष्टिकोणले सुशासन कायम गरी भ्रष्टाचारका गतिविधिहरूलाई निरुत्साहन र नियन्त्रण गर्दै लैजानुपर्ने छ । तथापि यसको मात्रा बढ्दै गएको परिप्रेक्षमा भ्रष्टाचारको सघनताका हिसाबले कुन कार्यालय बढी मात्रामा रहेका छन् भन्ने विषयमा अध्ययनले औल्याएका कार्यालयहरू निम्न अनुसार रहेका छन् :-

तालिका नं. ४.८: सार्वजनिक सेवामा भ्रष्टाचारको सघनता

सि.नं.	कार्यालयहरू	% सघनता	रोलक्रम
१	मालपोत कार्यालय	६०.८%	पहिलो
२	नापी कार्यालय	४४.०%	दोस्रो
३	नगरपालिका तथा गाउँपालिका कार्यालय	१८.१%	तेस्रो
४	प्रहरी कार्यालय	१४.४%	चौथो

भ्रष्टाचारको सघनता हेर्दा, मालपोत कार्यालय पहिलो स्थानमा रहेको छ यसको अर्थ यो कार्यालयमा सबैभन्दा बढी मात्रामा भ्रष्टाचार हुने गरेको उत्तरदाताहरूको प्राथमिकताका आधारमा लिइएको छ। यसैगरी दोस्रो स्थानमा नापी कार्यालय र तेस्रो स्थानमा स्थानीय तहमा हुने गरेको छ भने चौथो तहमा प्रहरी कार्यालय रहेको छ। यसरी भ्रष्टाचारको सघनता उत्तरदाताहरूको प्राथमिकताको आधारमा तयार गरिएको हो।

यससम्बन्धी सरोकारवालाहरूसँगको छलफलमा पनि मालपोत कार्यालय, नापी कार्यालयमा रकम नलिई कुनै पनि काम नहुने भन्ने भनाइ रहेको छ। स्थानीय तहमा सानो तिनो रकम कलममा भएपछि पैसा लिने जस्तै: साधारण सिफारिस गर्दासमेत पैसा लिने गरेको भन्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ।

४.५.१ भ्रष्टाचारको बढ्दो तथा घट्दो क्रम

भ्रष्टाचार बढ्दै गएको र यसबाट सुशासन तथा सेवा प्रवाहमा प्रत्यक्ष प्रभाव परिरहेको हुँदा सेवाग्राहीहरूलाई समस्या परेको छ भने राज्यले दिने सेवामा असर परेको छ। यसैले भ्रष्टाचारको बढ्दो तथा घट्दो क्रमका बारे तल तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. ४.९ : भ्रष्टाचारको बढ्दो तथा घट्दो क्रम

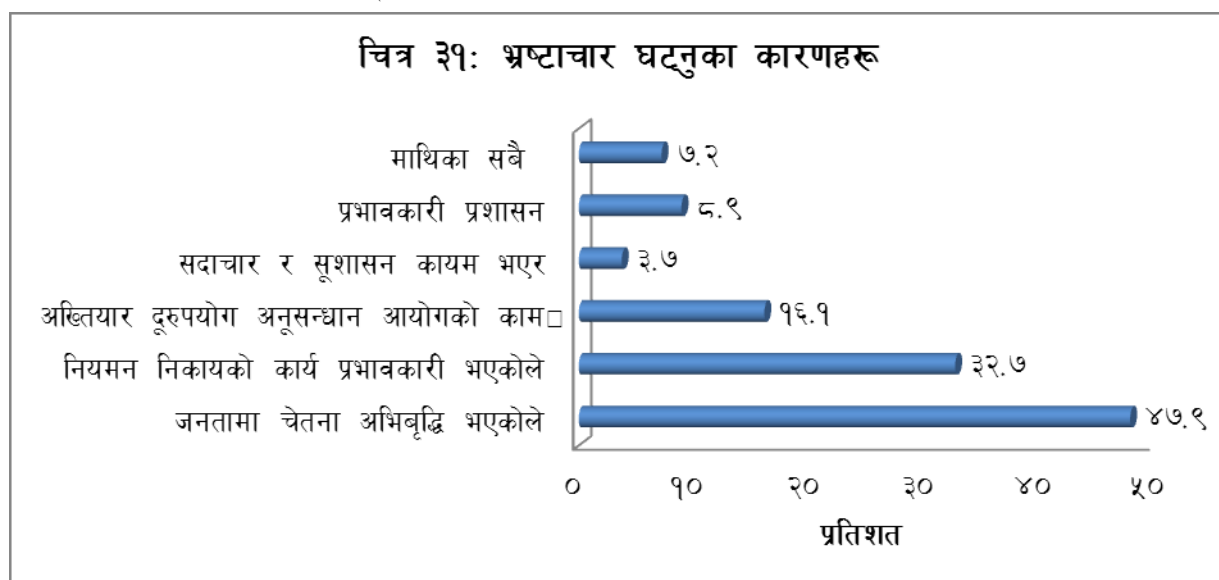
भ्रष्टाचारको बढ्दो वा घट्दो क्रम	प्रदेशहरू														जम्मा	
	प्रदेश १		प्रदेश २		प्रदेश ३		प्रदेश ४		प्रदेश ५		प्रदेश ६		प्रदेश ७			
	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%	संख्या	%
बढ्दो क्रम	११७	२९.१	१६२	४०.५	७०२	६३.९	२९७	९९.०	५०९	७५.९	१३५	६७.५	२४४	७४.२	२१६६	६३.७
घट्दो क्रम	२८५	७०.९	१९३	४८.३	३९६	२८.८	२	०.७	१६०	२३.८	६२	३१.०	८१	२४.६	१०९९	३२.३
थाहा नभएको	०	०	४५	११.३	८०	७.३	१	०.३	२	०.३	३	१.५	४	१.२	१३५	४.०

माथि तालिकामा उल्लेख गरिए अनुसार भ्रष्टाचारको बढ्दो क्रममा ६३.७ प्रतिशत उत्तरदाताको भनाइ रहेको छ भने ३२.३ प्रतिशतले घट्दो क्रममा रहेको जनाएका छन् र ४.० प्रतिशतले थाहा नभएको जानकारी दिएका छन्। यस आँकडाबाट अहिलेको परिवेशमा

भ्रष्टाचारको बढ्दो तथा घट्दो क्रम रहेको र घटाउन सरकारले ठोस कार्य नगरेको भन्ने सरोकारवालाहरूसँगको छलफलबाट समेत औल्याइएको छ ।

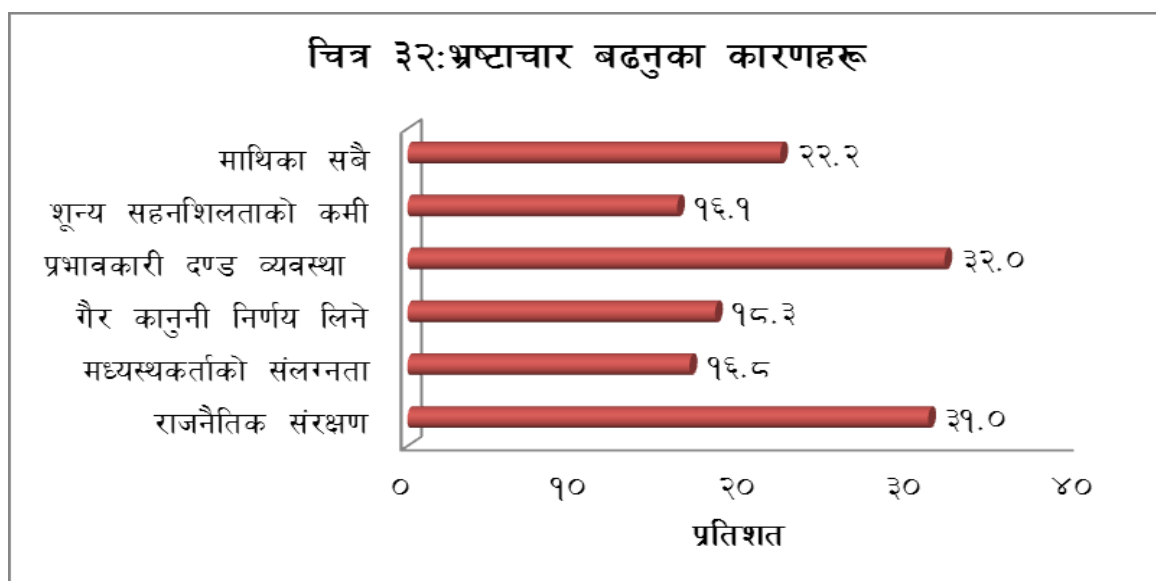
४.५.२ भ्रष्टाचार घट्नुका कारणहरू

माथिको हरफमा भ्रष्टाचारको घट्दो क्रम रहेको भन्ने ३२.३ प्रतिशतको भनाइ रहेको र यसरी भ्रष्टाचार घट्नुका केही कारणहरू रहेका छन् । जसमा जनतामा चेतनाको स्तर बढेर भन्नेमा ४७.९ प्रतिशत, भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने निकायहरूको क्रियाशीलतामा ३२.७ प्रतिशत रहेको छ । त्यसैगरी १६.१ प्रतिशतले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको प्रभावकारी कार्यहरूबाट भएको भन्नेमा जोड दिएका छन् भने ३.७ प्रतिशतले सदाचार र सुशासनका कारण बताएका छन् ।

४.५.३ भ्रष्टाचार बढ्नुका कारणहरू

यस अध्ययनमा भ्रष्टाचार बढ्दै गएको र यसले सुशासनमा गम्भीर असर परिरहेको परिदृश्य देखिन आएको छ । यसबाट भ्रष्टाचारमा सार्वजनिक पद धारण गर्ने व्यक्तिदेखि राजनैतिक तहसम्मका व्यक्तिहरू संलग्न भएका छन् । तथापि भ्रष्टाचार बढ्नुका केही निश्चित कारणहरू रहेका छन् । भ्रष्टाचार बढ्दै जाने कारणहरूको विवरण तल दिइएको छ ।

माथि चित्रमा उल्लेख गरिएका आँकडालाई हेर्दा, भ्रष्टाचार बढ्दै जानुको प्रमुख कारण भ्रष्टाचारीलाई दिने दण्डको व्यवस्था प्रभावकारी हुन नसकेको ३२.० प्रतिशतले जनाएका छन् भने ३१.० प्रतिशतले राजनैतिक संरक्षणका कारण कारवाही हुन नसकी बढ्दै गएको भनाइ उल्लेख गरेको पाइन्छ । साथै १८.३ प्रतिशतले गैरकानूनी तवरले निर्णयहरू गर्ने गराउने कारणले पनि भ्रष्टाचार बढेको अभिमत प्रकट गरेका, १६.८ प्रतिशतले मध्यस्थकर्ताको संलग्नता भएकोले र १६.१ प्रतिशतले शून्य सहनशीलताको कमीले पनि भ्रष्टाचार बढ्दै गएको भनेका छन् । यसबाट मुख्य रूपमा भ्रष्टाचार बढ्नु राजनैतिक संरक्षण तथा राजनैतिक संलग्नताका कारण नै भ्रष्टाचारीले उन्मुक्ति पाउने र विकास कार्यमा राजनैतिक सदाशयता प्राप्त हुने हुँदा भ्रष्टाचार हुने र बढ्ने भएको सरोकारवालासँगको छलफलमा निचोड निकालिएको छ ।

४.५.४ भ्रष्टाचार नियन्त्रणका उपायहरू

माथि छलफल गरिए अनुसार भ्रष्टाचार बढ्दै गएको र यसका निश्चित कारणहरू रहेको देखिएको छ । फलस्वरूप भ्रष्टाचार जस्तो महामारी तथा जटिल समस्यालाई नियन्त्रण गर्नु र यस कुसंस्कारित प्रवृत्तिलाई सुधार गरी भ्रष्टाचारमुक्त मुलुक र सुशासनयुक्त सेवा प्रवाह कायम गर्नुपर्ने जिम्मेवारी सबैमा रहेको छ । अध्ययनका क्रममा भ्रष्टाचार नियन्त्रणका केही उपायहरूका बारेमा उत्तरदाताहरूको धारणा निम्न अनुसार रहेको छ ।

तालिका नं. ४.१०: भ्रष्टाचार नियन्त्रणका उपायहरू

भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न सरकारले लिनुपर्ने कदमहरू	जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत
अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई प्रभावकारी बनाउने	८८१	२५.९
राजनैतिक रूपमा हुने भ्रष्टाचारमा कारवाही गर्ने	१२२१	३५.९
शून्य सहनशीलताको अभिवृद्धि गर्ने	४४६	१३.१
नीतिगत निर्णयमा भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्नुपर्ने मानसिकता अवलम्बन गर्ने	४७०	१३.८
सेवा प्रवाहमा स्वचालित प्रणाली तथा नया प्रविधिको प्रयोग गर्ने	३९४	११.६
राष्ट्रसेवक कर्मचारीको विचारमा परिवर्तन गर्ने	५९२	१७.४
माथिका सबै	९२१	२७.१

माथि तालिकामा उल्लेख गरिए अनुसार भ्रष्टाचार नियन्त्रण तथा कम गर्दै लैजानका लागि सरकार, निजी क्षेत्र, सर्वसाधारण जनता सबैको जिम्मेवारी रहेको हुन्छ । यस अध्ययनमा भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न सरकारले लिनुपर्ने कदमहरूका बारे चर्चा गरिएको छ । जसमा ३५.९ प्रतिशतले राजनैतिक रूपमा हुने भ्रष्टाचारमा तिनीहरूलाई कारवाही गर्ने गराउने भन्ने मत रहेको छ । खासगरी माथिका परिच्छेदहरूमा पनि राजनैतिक संरक्षणमा र राजनैतिक व्यक्तिहरूबाट भ्रष्टाचार हुने गरेको आँकडाबाट देखिन आएको छ । साथै राजनैतिक व्यक्तिहरूलाई कारवाही गरी राजनैतिक हस्तक्षेपको कमी गर्न सकिएको खण्डमा भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न सकिने छ किनकि सरकारको नेतृत्व राजनैतिक दलबाट हुने र नेतृत्वदायी

भूमिका खेल्ने हुँदा यसको मियो नै राजनैतिक दल भएकोले यहाँबाट नै भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने प्रतिबद्धता हुनुपर्दछ (मुख्य सूचनादाताहरूसँग छलफल २०७४) ।

साथै २५.९ प्रतिशतले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको काम कारवाहीलाई प्रभावकारी बनाई भ्रष्टाचारको पहिचान, अनुसन्धान, तहकिकात, दण्ड तथा मुद्दा प्रभावकारी ढंगले गरिनुपर्ने भनाइ रहेको छ । १७.४ प्रतिशतले राष्ट्रसेवक कर्मचारीको धारणामा परिवर्तन गर्नुपर्नेमा जोड दिएका छन् ।

अध्याय ५

अध्ययनका निष्कर्ष (Findings) तथा सिफारिस (Recomendations)

५.१. सुशासन र सेवा प्रवाह (Governance and Service delivery)

- ५.१.१ सरकारी निकायले सर्वसाधारण व्यक्तिहरूलाई प्रदान गर्ने सेवा बारेको ज्ञान वा सूचना उपलब्ध गराउन नसकेको अवस्था अध्ययनबाट देखिएको छ । ३४.२ प्रतिशत उत्तरदाताहरूले कार्यालयको कामको प्रक्रियाका बारेमा साथीभाइ र आफन्तबाट जानकारी प्राप्त गरेका छन् भने कानून तथा लेखापढी व्यवसायीबाट १०.६ प्रतिशत, सम्बन्धित कर्मचारीबाट ९.४ प्रतिशत जानकारी पाएका छन् । प्रदेश नं. ६ मा भने ५३.० प्रतिशत सेवाग्राहीले साथीभाइबाट सूचना वा ज्ञान पाएको दावी गरेका छन् ।
- ५.१.२ कामको अवस्थातर्फ हेर्दा ४९.७ प्रतिशत जवाफदाताको काम सम्पन्न भएको पाइएको छ । १३.२ प्रतिशतले लामो समयसम्म काम सम्पन्न नभएको जनाएका छन् भने २३.६ प्रतिशतले कागजात पेस गरेको र १४.१ प्रतिशत आवश्यक कागजात संकलनको प्रक्रियामा रहेको देखिएको छ । यसबाट बढी समय लगाएर सेवाग्राहीहरूबाट घुस लिन वा घुस दिन बाध्य बनाउने गरेको भन्ने सेवाग्राहीले बताएका छन् । प्रदेश अनुसार कामको अवस्था हेर्दा प्रदेश नं. १,२,३,४,५,६,७ मा क्रमशः ६८.९, ४४.३, ४७.४, ९२.७, ५६.६, २८.० र २१.३ प्रतिशत काम सम्पन्न भएको देखिन आएको छ ।
- ५.१.३ कार्यालयबाट सम्पादन भएका पूरा कामहरूमध्ये ६४.४% ले आवश्यक कागजात जुटाएर विधि अनुसार काम सम्पन्न गर्ने गरेको, १५.४% ले अतिरिक्त दस्तुर तिरी काम सम्पन्न गरेको, ७.४% ले भनसुन गरी काम गरेको, ५.०% ले कर्मचारीको चिनजानबाट र २.९% ले अन्य तरिका अपनाई काम सम्पन्न गरेको पाइन्छ ।
- ५.१.४ सेवाग्राहीहरूले सेवा दिन सेवाप्रदत्त कार्यालयहरूले १ देखि १४ दिनसम्म समय लगाउने गरेका छन् । सेवाग्राहीले १ दिनदेखि १४ दिनसम्म कामका लागि समय खर्च गर्नुपर्ने हुँदा कतिपय सेवाग्राहीहरूलाई आर्थिक भार तथा समय बढी लागेको छ । काम सम्पन्न गर्न १ दिनमात्र लाग्ने ३७.४% रहेका, २ दिनमा सम्पन्न हुने ३३.३% र १४ दिनसम्म लाग्ने १.२% को भनाइ रहेको छ ।
- ५.१.५ अतिरिक्त रकम दिनुपर्ने रकम हेर्दा ४९.४% ले अतिरिक्त दस्तुर रु. ५०१-२००० सम्म बुझाएको र २९.७% ले रु. २००१-५००० सम्म बुझाएको भन्ने भनाइ रहेको छ । १.९ प्रतिशतले रु. १०००० भन्दा बढी रकम अतिरिक्त दस्तुर बुझाएको देखिन्छ । प्रदेश अनुसार हेर्दा रु. ५००-२००० सम्म प्रदेश नं. १ मा ६४.३%, प्रदेश नं. ६ मा ६१.५%, प्रदेश नं. ७ मा

६०.९% रहेको र सबैभन्दा कम प्रदेश नं. ५ मा ४१.५% रहेको देखिन आएको छ । त्यसैगरी रु. २००१-५००० सम्म सबैभन्दा बढी प्रदेश नं. ५ मा ४२.५% र कम प्रदेश नं २ मा ११.८% रहेको देखिन्छ ।

५.१.६ अतिरिक्त रकम दिनेमा ४१.८% सेवाग्राहीहरूले अतिरिक्त दस्तुर लेखापढी व्यवसायी मार्फत दिने गरेका छन् भने ४०.४% सम्बन्धित फाँटवाला कर्मचारीलाई दिने गरेको र १७.८% ले मध्यस्थकर्ता मार्फत अतिरिक्त दस्तुर दिने गरेको देखिएको छ । अतिरिक्त दस्तुर रकम सम्बन्धित फाँटवाला कर्मचारी, कानून व्यवसायी र मध्यस्थकर्ताबाट लिने दिने गरिएको छ । सबभन्दा बढी रिसवत दिनुपर्नेमा ५५.० प्रतिशतले मालपोत कार्यालय, ४१.६ प्रतिशतले नगरपालिका तथा गाउँपालिका कार्यालय, २८.३ प्रतिशतले नापी कार्यालय, २३.६ प्रतिशतले जिल्ला प्रशासन कार्यालय, १५.४ प्रतिशतले आन्तरिक राजस्व कार्यालय, १०.० प्रतिशतले खानेपानी कार्यालय, ८.० प्रतिशतले जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, ७.३ प्रतिशतले भूमिसुधार कार्यालय रहेको बताएका छन् । सबैभन्दा बढी अतिरिक्त रकम लाग्ने (घुस लिने र दिने) कार्यालयमा मालपोत कार्यालय, नगरपालिका तथा गाउँपालिका कार्यालय, नापी कार्यालय, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, आन्तरिक राजस्व कार्यालय रहेका छन् ।

५.१.७ कार्यालयमा काम गर्ने कर्मचारीको प्रवृत्ति वा बानी व्यहोरा सम्बन्धमा २४.२ प्रतिशत कर्मचारीहरूले कार्य प्रक्रियालाई जटिल बनाउने र समयमा काम सम्पन्न नगर्ने प्रवृत्ति रहेको देखिएको छ भने १८.२ प्रतिशत कर्मचारीहरू नियम, कानून र विधिको पालना गरी काम सम्पन्न गर्न गराउन लागि परेको देखिन्छ । साथै १८.० प्रतिशत कर्मचारीहरू काम पन्छाउने र जिम्मेवारी पालना नगर्ने खालका व्यवहारहरू देखाउने गरेको अध्ययनबाट देखिएको छ । यसका अतिरिक्त १४.८ प्रतिशत कर्मचारीहरूको व्यवहार असल र जिम्मेवारी वहन गर्ने खालको रहेको पाइयो ।

५.१.८ काममा ढिलासुस्ती गर्नुका प्रमुख कारणमध्ये ३८.४ प्रतिशतले अतिरिक्त दस्तुर (घुस) लिनका लागि काममा ढिलाइ गर्ने गरेका छन् भने २५.४ प्रतिशतले कर्मचारीहरू कार्यालयमा पूरा समय आफ्नो कार्यक्षमता र सिटमा नबसी सेवाग्राहीबाट सम्पर्कमा नरहने गरेको राय दिएका छन् । तर २३.८ प्रतिशतले भने कर्मचारीहरूले कामप्रति जिम्मेवारी वहन नगर्ने गरेकोले ढिलासुस्ती हुने गरेको देखिएको छ । सबैभन्दा बढी नगरपालिका तथा गाउँपालिका कार्यालयमा ५४.४ प्रतिशत जनता सेवा लिन जाने गरेको देखिन्छ । मालपोत कार्यालयमा ५३.५ प्रतिशत जनता जग्गा दर्ता, जग्गा पास, जग्गासम्बन्धी सबै काम गर्नका लागि जाने गरेको देखिन्छ । जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा पनि ४०.४ प्रतिशत जनता जाने गरेको देखिएको छ । खानेपानीसम्बन्धी कार्यका लागि कार्यालय २६.० प्रतिशत जनता जाने गरेको देखिएको छ ।

५.१.९ सुशासनको बारेमा उत्तरदाताको बुझाइ हेर्दा कानूनको पालनामा ३९.२ प्रतिशत, समयमा कार्य सम्पन्न गर्नेमा २५.७ प्रतिशत, सदाचारी प्रवृत्तिमा १६.९ प्रतिशत, उत्तरदायित्व वहन गर्नेमा २४.१ प्रतिशत, सहभागितामूलक व्यवहारमा १२.८ प्रतिशत र माथिका सबैमा १०.७ प्रतिशत

रहेको छ । यसबाट सुशासनको सम्बन्धमा उत्तरदाताहरूको धारणा सबैभन्दा बढी कानून अनुसार सेवा प्रवाह गर्ने भन्ने भनाइ रहेको छ । कार्यालयमा आंशिक रूपमा मात्र सुशासन कायम गरिएकोमा ७९ प्रतिशतले आफ्नो मत व्यक्त गरेका छन् भने १२ प्रतिशतले सुशासन कायम गर्न समयमा काम सम्पन्न गर्ने, कानून बमोजिम काम गर्ने, सदाचार कायम गर्ने, जिम्मेवारी वहन गर्ने आदि गर्नुपर्ने भनाइ रहेको छ ।

५.१.१० सेवा प्रवाहमा सुशासनका माध्यमहरूको अध्ययन गर्दा सहायता कक्षको बारेमा ६३.६ प्रतिशतलाई यसबारे जानकारी भएको बताएका छन् भने त्यसमध्ये ८२.७ प्रतिशतले यसलाई उपयोग समेत गरेका छन् । नागरिक बडापत्रबाट सेवाग्राहीहरूलाई जानकारी तथा त्यसको उपयोगका सम्बन्धमा ७०.५ प्रतिशतलाई यसबारे जानकारी भएको र त्यसमध्ये ६७.१ प्रतिशतले उपयोग गरेको बताएका छन् । यस आँकडाबाट नागरिक बडापत्र राखिए तापनि ३० प्रतिशत जनताले यसबारे जानकारी प्राप्त नगरेकोले यसको प्रभावकारिता नभएको हुँदा सुशासनका लागि गरिएको व्यवस्था अभै सुधार गर्नुपर्ने देखिएको छ । टोकन प्रणालीबारे जानकारी प्राप्त भएको ४५.६ प्रतिशत रहेका छन् भने उपयोग गर्ने त्यसमध्ये ७३.८ प्रतिशत रहेको देखिएको छ । यस आँकडाबाट यो प्रणाली सबै कार्यालयमा राखिएको पाइएको छैन । कार्यालयमा सूचना अधिकारीको जानकारी तथा उपयोगको अवस्था हेर्दा, ४६.१ प्रतिशतलाई मात्र जानकारी भएको छ भने त्यसमध्ये ५२.८ प्रतिशतले यस व्यवस्थाको उपयोग गरेको पाइन्छ । उजुरी संकलनसम्बन्धी जानकारी ३१.३ प्रतिशत उत्तरदातालाई मात्र भएको छ भने त्यसमध्ये ४०.७ प्रतिशतले यसको उपयोग गरेको पाइन्छ । यसरी उजुरी गर्ने व्यवस्था ज्यादै कम भएको तथा उजुरी गरे तापनि कारवाही नहुने र उजुरी गर्दा काममा समेत बाधा पर्न जाने कारणले गर्दा पनि उजुरी कम भएको देखिन्छ । विद्युतीय सूचना प्रणालीको बारे जानकारी ३१.३ प्रतिशत उत्तरदातालाई भएको भनाइ रहेको छ भने त्यसमध्ये ५४.१ प्रतिशतले उक्त प्रणालीको उपयोग गरेको पाइएको छ । बैकिङ प्रणालीका बारेमा २९.६ प्रतिशतलाई मात्र जानकारी भएको र यसको प्रयोग त्यसमध्ये ९५.७ प्रतिशतले गरेको बताइएको छ । यसरी सीमित कार्यालयमा मात्र बैकिङ प्रणालीको व्यवस्था गरिएको स्पष्ट हुन्छ भने जुन कार्यालयमा यो प्रणाली लागू गरिएको छ त्यहाँ सबैजसोले उपयोग गरेको देखिन्छ ।

५.१.११ नागरिक बडापत्रको प्रभावकारितामा ५८.९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ भने सहायता कक्षको प्रभावकारिता २७.९ प्रतिशत रहेको छ । त्यसैगरी टोकन प्रणालीमा ११.३ प्रतिशत, सूचना अधिकारीको ५.५ प्रतिशत प्रभावकारी रहेको छ ।

५.१.१२ सेवा प्रवाह र सुशासनमा ३२ प्रतिशतले मात्र सन्तुष्टि भएको जनाएको छ भने १५ प्रतिशत आंशिक रूपमा सन्तुष्टि र ६ प्रतिशत उच्च रूपमा सन्तुष्टि रहेको देखिएको छ । यसबाट हाल सार्वजनिक सेवा प्रवाहको अवस्था ठीकठीकै अवस्था रहेको पाइन्छ । सार्वजनिक सेवालार्थ अधिक मात्रामा सन्तुष्टि गराउन र सुशासन कायम गर्न यसमा निकै सुधार गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

५.२ अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा भूमिका

- ५.२.१ नेपालको संविधानको भाग २१ धारा २३८ ले संवैधानिक निकायको रूपमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको गठन गरी सोही अनुसार कार्यक्षेत्र तथा जिम्मेवारी तोकेको छ। अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको सोच, लक्ष्य, उद्देश्य प्राप्त गर्नका लागि दण्डात्मक, प्रबर्द्धनात्मक र निरोधात्मक रणनीतिहरू अवलम्बन गरिएको छ।
- ५.२.२ आयोगको कार्यको बारेमा सेवाग्राहीको जवाफ हेर्दा गुनासो तथा उजुरी सुन्ने र लिने निकाय भनी ३९.३ प्रतिशतले औल्याएका छन् भने ३०.२% ले भ्रष्टाचारसम्बन्धी अनुसन्धान र न्यायालयमा मुद्दा दर्ता गर्ने, २४.५% ले भ्रष्टाचारविरुद्ध कारवाही गर्ने, २२.७% ले दण्डात्मक कार्य गर्ने र १०.३% ले माथिका सबै कार्य गर्ने बताएका छन्।
- ५.२.३ आयोगका क्रियाकलाप र सूचनाहरू प्रसारण भएकामध्ये ४९.६% उत्तरदाताहरूले रेडियोबाट, ३९.४% ले टेलिभिजनबाट, २२.७% ले आयोगबाट गरिने प्रकाशनबाट र २२% ले नागरिक समाजमा हुने अन्तरक्रियाबाट जानकारी प्राप्त गरेको देखिन्छ। यसबाट रेडियो तथा टेलिभिजनको माध्यमबाट सूचना प्रवाह प्रभावकारी रहेको देखिएको छ। ४०% उत्तरदाताहरूले उजुरी गरे पनि आवश्यक कारवाही नभएको र कारवाही नहुने भएकोले उजुरी नगर्ने, २०.८% उत्तरदाताहरूले उजुरी गर्दा अभै कर्मचारीले काम नगरी दिने भएकोले गर्दा उजुरी नगर्ने कारण बताएका छन् भने १८.६% ले प्रायःजसो उजुरी नगर्ने प्रचलन भएको बताएका छन्। त्यसैगरी १०.१% ले कहाँ उजुरी गर्ने भन्ने समेत जानकारी नभएर उजुरी नगरेको भनाइ रहेको छ। ३५.३ प्रतिशतले सम्बन्धित कार्यालयमा सेवा प्रवाहमा भएका समस्या तथा अनियमितता विरुद्ध उजुरी गर्ने गरेका छन्। जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा उजुरी गर्ने ३१.५ प्रतिशत उत्तरदाता रहेका छन् भने अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा उजुरी गर्ने २४.२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। यसबाट अध्ययन गरिएका जिल्लाहरूमा उत्तरदाताहरूलाई सहज र जानकारी भए मुताविक जिल्ला प्रशासन कार्यालय उनीहरूको पहुँचमा पर्ने भएकोले बढी मात्रामा उजुरी गर्ने गरेको बताइएको छ। ४९ प्रतिशतले उजुरी गर्दा लिखित निवेदन दर्ता गर्ने गरेको बताएका छन् भने ३५ प्रतिशतले आयोगको टेलिफोनमा कर्मचारीहरूलाई उजुरी टिपाउने गरेका छन्, १० प्रतिशतले टेलिफोन गरी उजुरी गर्ने र ३ प्रतिशतले मात्र इमेल तथा हुलाकबाट उजुरी दर्ता गर्ने गरेको देखिन्छ।
- ५.२.४ आयोगको रणनीतिको ज्ञानको बारेमा ३४.५ प्रतिशतको दण्डात्मक रणनीति ज्ञात भएको भनाइ रहेको छ। यसबाट आयोग भ्रष्टाचारजन्य मुद्दा दायर गर्ने र तिनीहरूलाई दण्ड दिने निकाय हो भन्ने मान्यता राख्दछ। त्यसैगरी १७.९ प्रतिशतले आयोगले प्रबर्द्धनात्मक रणनीति अपनाउने र १७.७ प्रतिशतले निरोधात्मक रणनीतिका बारेमा ज्ञान भएको जानकारी दिएका छन्। आयोगको निरोधात्मक रणनीतिक क्रियाकलापहरूमा ३४.८% ले भ्रष्टाचारको अनुगमन कडाइका साथ गर्नुपर्ने उत्तरदाताहरूको भनाइ रहेको छ। साथै २७.२% ले आयोगले नीतिगत रूपमा भ्रष्टाचार

नियन्त्रण गर्न भूमिका खेल्नुपर्नेमा जोड दिएका छन् । भ्रष्टाचारसँग सम्बद्ध सरोकारवालाहरूसँग समन्वय गरी कार्यक्रमहरू गर्नेमा २५.६% रहेको छ ।

- ५.२.५ प्रवर्द्धनात्मक रणनीतिमध्ये ३४.७% उत्तरदाताले आमसंचारका माध्यमबाट भ्रष्टाचार नियन्त्रणसम्बन्धी कार्यक्रमहरू संचालन गरिनुपर्ने विचार व्यक्त गरेका छन् । साथै २५.३% ले शैक्षिक संस्थाहरूमा भ्रष्टाचारसम्बन्धी पाठ्यक्रम राखी शिक्षा दिनुपर्ने, २३.२% ले भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा नागरिक जनचेतनाका क्रियाकलापहरू संचालन गर्नुपर्ने तथा १८.०% ले सरोकारवालाहरूबीच अन्तरक्रियाका कार्यक्रम संचालन गरिनुपर्ने बताएका छन् । दण्डात्मक रणनीतिका बारे जानकारीमा ३६.५% ले भ्रष्टाचारीलाई थुनामा राखी तहकिकात गर्ने, ३०.९% ले आयोगले भ्रष्टाचारका मुद्दा चलाउने र २६.७% ले सम्बन्धित कार्यालयमा भ्रष्टाचारविरुद्ध कारवाही गर्न पत्राचार गर्ने पाइएको छ ।
- ५.२.६ आयोगका अन्य कार्यहरूमा सबैभन्दा बढी ३१.७% ले भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न नीतिगत सुझाव दिने एउटा संवैधानिक अंगको रूपमा बुझेका छन् । त्यसैगरी २९.८% ले भ्रष्टाचार कार्यको अनुगमन गर्ने कार्य, २४.६% ले आयोगका गतिविधिहरू सार्वजनिक गर्नेबारे बताएका छन् । ३१.३% ले ऐन कानूनको पालना गर्ने र १७.४% को मत जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्य गर्नेबारे रहेको छ ।
- ५.२.७ आयोगमा नै उजुरी गर्नुका मुख्य कारणहरूमध्ये ४८.६ प्रतिशतले भ्रष्टाचारसम्बन्धी निवेदनहरूमा कारवाही गरी भ्रष्टाचारीलाई मुद्दा चलाउने भएको बताएका छन् । यसैगरी ३२.८ प्रतिशतले कुनै पनि उजुरी उपर तुरुन्त कारवाही गर्ने भएकोले आयोगमा उजुरी गर्नुका कारण देखाएका छन् । भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने एउटा सक्षम निकाय भएकोले उजुरी गर्ने भन्ने ३२.७ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।
- ५.२.८ आयोगका कार्यहरूको प्रभावकारिता सम्बन्धमा ३३.४% उत्तरदाताले प्रभावकारी रहेको बताएका छन् । साथै ३२.२% ले आंशिक रूपमा मात्र प्रभावकारी रहेको र २३.६% ले प्रभावकारी नरहेको भनाइ राखेका छन् । यसैगरी ४.६% ले मात्र अति प्रभावकारी भएको जनाएका छन् । यसबाट आयोगले संचालन गरेका क्रियाकलाप र कार्यहरू प्रभावकारी रूपमा भएको देखिएको छ । तर २३.६ प्रतिशतले अझै प्रभावकारी नभएकोले आयोगले आफ्ना कार्यहरू प्रभावकारी बनाउने रणनीति अंगीकार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- ५.२.९ आयोगका कार्यहरू प्रभावकारी हुनका मुख्य कारणहरूमा ३८.८ प्रतिशतले आयोगको काम निष्पक्ष छानबिन गरी कारवाही गर्ने भन्ने रहेको छ । त्यसैगरी २७.९ प्रतिशतले आयोग एउटा संवैधानिक निकाय भएकोले प्रभावकारी रूपमा कार्य गरेको भनाइ छ भने २४.१ प्रतिशतले मुद्दाको सफलताको दर उच्च हुने भएको कारण जनाएका छन् ।
- ५.२.१० आयोगको काम कारवाही प्रभावकारी हुन नसक्नुको मुख्य कारण अनुसन्धान गर्ने कार्य फितलो किसिमको भएको भन्ने भनाइ ५४.९ प्रतिशत उत्तरदाताको रहेको छ । अन्य कारणहरूमा २६.१ प्रतिशतले जनतामा उजुरी गर्ने ज्ञानको कमी, १६.४ प्रतिशतले आवश्यक प्रमाण तथा सबुद

संकलन गर्न नसकेको, १४.३ प्रतिशतले नयाँ अनुसन्धान प्रविधि अपनाउन नसकेको र १२.४ प्रतिशतले सत्य तथ्य पत्ता लगाउनुमा कमी भएको भन्ने भनाइ रहेको छ ।

५.२.११ आयोगका कार्यहरूमा २४.५ प्रतिशतले सन्तुष्टि व्यक्त गरेका छन् भने ४५.६ प्रतिशतले ठीकठीकै मात्र रहेको जनाएका छन् । त्यसैगरी आंशिक रूपमा सन्तुष्टिको २०.८ प्रतिशत रहेको र ३.६ प्रतिशत असन्तुष्टि रहेको छ । अति सन्तुष्टिको अवस्था ५.६ प्रतिशत मात्र रहेको छ । यसबाट आयोगको काम कारबाहीलाई अझ प्रभावकारी बनाई सन्तुष्टिको मात्रा बढाउन भ्रष्टाचारीहरूलाई सशक्त कारवाही गर्नुपर्ने भनाइ रहेको छ । (मुख्य सूचनादाताहरूसँगको छलफल, २०७४) ।

५.२.१२ अध्ययन अनुसार उत्तरदाताहरूमध्ये २८.२% ले आयोगको भूमिका बढाउनका लागि आयोगको क्षेत्राधिकार विस्तार गर्नुपर्नेमा जोड दिएका छन् । २५.४ प्रतिशतले आयोगका काम कारबाहीमा राजनैतिक हस्तक्षेत्र कम गर्नुपर्ने र २०.३% ले शून्य सहनशीलता कार्यान्वयन हुनुपर्छ भन्ने रहेको छ तर २१.८% ले आयोगले वैज्ञानिक र प्रभावकारी अनुसन्धान प्रणाली प्रयोग गर्नुपर्ने विचार व्यक्त गरेका छन् ।

५.३ भ्रष्टाचार हुने मुख्य निकाय र मात्रा

५.३.१ अतिरिक्त दस्तुर तिर्नुपर्ने कार्यालयहरूमा सबैभन्दा बढी ३०.०% मालपोत कार्यालय, १५.९% नापी कार्यालय, १४.०% नगरपालिका तथा गाउँपालिका कार्यालय, १२.२% आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ६.४% खानेपानी कार्यालय, ४.८ प्रतिशत जिल्ला प्रशासन कार्यालय, ४.७% भूमिसुधार कार्यालय, ५.१% जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, २.९% यातायात व्यवस्था कार्यालय र १.५% दूर संचार कार्यालय रहेका छन् ।

५.३.२ भ्रष्टाचार संवेदनशील क्षेत्रहरूमा ६५.५% ले मालपोत, भूमिसुधार र नापी कार्यालय अर्थात घर जग्गासम्बन्धी कारोबारमा देखिएको छ । साथै ४४% ले विकास निर्माणका कार्यहरू जसमा निर्माण व्यवसायीहरू संलग्न भई विकास कार्यहरू गर्ने क्षेत्र रहेको छ । त्यसैगरी ३७.७% ले यातायात व्यवस्था कार्यालयमा सवारी साधन र चालक अनुमतिपत्रमा देखिएको छ भने २८.५% ले जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट गरिने काम कारबाहीमा हुने भ्रष्टाचारका आधारमा संवेदनशील क्षेत्र रहेको देखिन्छ । ६०.६ प्रतिशत उत्तरदाताले सरकारी क्षेत्रमा नै भ्रष्टाचार भएको औल्याएका छन् भने १८.२% ले निजी क्षेत्रमा, १५.७% गैरसरकारी क्षेत्रमा र २९.८% ले माथिका सबै क्षेत्र भ्रष्टाचार हुने गरेको बताएका छन् । सरकारी क्षेत्रमा सरकारी रकम कलमका विकास निर्माणका कार्यहरू हुने तथा सरकारी निकायबाट जनताले विभिन्न सेवा लिनुपर्ने भएको हुँदा यो क्षेत्रमा भ्रष्टाचार बढी मात्रामा हुने गरेको छ (मुख्य सूचनादाताहरूसँगको छलफल, २०७४) ।

५.३.३ अध्ययनबाट ३०.४% ले नीतिगत भ्रष्टाचार हुने गरेको बताएका छन् भने २७.२% ले प्रक्रियागत रूपमा गरिने निर्णयबाट भ्रष्टाचार हुने भनाइ रहेको र १०.४% ले साना रूपमा भ्रष्टाचार हुनुका साथै ६.९% ले संस्थागत रूपमा हुने भ्रष्टाचार औल्याएका छन् । नेपालमा नीति

निर्माताहरू नै आफू र आफ्नो पक्षमा नीति तथा निर्णय गराई लाभ लिने गरेको देखिन्छ । जसमा राजनैतिक नेतृत्व तह, माथिल्लो दर्जाका उच्चपदस्थ कर्मचारीहरूबाट नीतिगत रूपमा लाभको लागि काम कारवाही गर्ने गराउने प्रणाली हावी भएको छ । सबैजसो निर्णयहरू उच्च तहमा बस्ने पदाधिकारीहरूबाट नै हुने र मुख्य रूपमा भ्रष्टाचार पनि त्यहीबाट हुने गरेको र जिल्लाभन्दा केन्द्रीय रूपमा नै नीतिगत रूपमा भ्रष्टाचार हुने गरेको छ ।

- ५.३.४ भ्रष्टाचारको जिम्मेवार पक्ष सम्बन्धमा २३.१ प्रतिशतले राजनैतिक दल नै जिम्मेवार ठम्याएका छन् भने १५.१ प्रतिशतले उच्च तहका सचिव तथा विभागीय प्रमुखहरूलाई औल्याएका छन् । साथै १४.४ प्रतिशतले मन्त्रीका सल्लाहकार तथा नजिकका व्यक्तिहरूबाट हुने तथा १३.२ प्रतिशतले प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद पनि नीतिगत भ्रष्टाचारमा जिम्मेवार रहेको स्पष्ट गरेका छन् । यसबाट के देखिन आएको छ भने राजनैतिक दल, उच्चपदस्थ कर्मचारीहरू तथा मन्त्रीका सल्लाहकारहरूबीच आपसी साँठगाँठबाट कुनै पनि लाभदायक नीतिगत निर्णय गर्ने गराउने गरी भ्रष्टाचार हुने हुँदा यी सबै पक्षहरू पूर्णरूपमा जिम्मेवार रहेको भनाइ छ ।
- ५.३.५ भ्रष्टाचारको दायरा बढ्दै जानुका मुख्य जिम्मेवार पक्षहरूमा २५.५% राजनैतिक दल र तिनका कार्यकर्ताहरू नै रहेको देखिएको छ । यसका अतिरिक्त १७.२% उत्तरदाताले मध्यस्थकर्ता, ठेकेदार र प्राविधिकहरू त्यतिकै मात्रामा जिम्मेवार रहेको बताएका छन् ।
- ५.३.६ भ्रष्टाचार हुनुका कारक तत्वहरूमा ३२.४ प्रतिशतले राजनैतिक संरक्षणका कारण हुने गरेको, २१.८ प्रतिशतले सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा लागू गरिएका नियम, कानून, नियमावली तथा प्रक्रियाहरू जटिल तथा सर्वसाधारणले नबुझ्ने भएको र उक्त बमोजिमका कामहरूमा पारदर्शिता नभएकोले भ्रष्टाचार हुने गरेको देखिएको छ । राजनैतिक रूपमा नेता तथा कार्यकर्ताहरूले आफूलाई लाभ हुने खालका नीतिगत निर्णय गर्ने गराउने प्रचलन हावी भएको देखिएको हुँदा यो एउटा चुनौतीको रूपमा रहेको छ । त्यसैगरी नेपालमा गरिबी र शिक्षाको कमीले सार्वजनिक सेवाका विषयमा चेतनाको स्तर कम भएकोले पनि भ्रष्टाचार हुने गरेको हो ।
- ५.३.७ भ्रष्टाचारको बुझाइको सम्बन्धमा ३७ प्रतिशतले धन सम्पत्तिप्रतिको मोहका कारण र धन थुपार्ने प्रवृत्तिका साथै धनी मान्छे नै भ्रष्टाचारी हो भनेका छन् । २१ प्रतिशतले यसलाई एउटा सामाजिक अपराधको रूपमा लिएका छन्, १४ प्रतिशतको बुझाइमा यो एक प्रकारको इमान्दारितामा ह्रास हुँदै इमान बेच्ने काम भन्ने रहेको, १३ प्रतिशत उत्तरदाताहरूले आर्थिक अनियमितताको पक्षमा आफ्नो धारणा दिएका छन् ।
- ५.३.८ भ्रष्टाचारको सघनता हेर्दा, मालपोत कार्यालय पहिलो स्थानमा रहेको छ । यसैगरी दोस्रो स्थानमा नापी कार्यालय र तेस्रो स्थानमा स्थानीय तह रहेको छ भने चौथो स्थानमा प्रहरी कार्यालय रहेको छ । भ्रष्टाचारको बढ्दो क्रममा ६३.७ प्रतिशत उत्तरदाताको भनाइ रहेको छ भने ३२.३ प्रतिशतले घट्दोक्रममा रहेको जनाएका छन् र ४.० प्रतिशतले थाहा नभएको जानकारी दिएका छन् ।

५.३.९ भ्रष्टाचार बढ्दै जानुको प्रमुख कारण भ्रष्टाचारीलाई दिने दण्डको व्यवस्था प्रभावकारी हुन नसकेको ३२.० प्रतिशतले जनाएका छन् भने ३१.० प्रतिशतले राजनैतिक संरक्षणका कारण कारवाही हुन नसकी बढ्दै गएको भनाइ उल्लेख गरेको पाइन्छ । साथै १८.३ प्रतिशतले गैरकानूनी तवरले निर्णयहरू गर्ने गराउने कारणले पनि भ्रष्टाचार बढेको अभिमत प्रकट गरेका, १६.८ प्रतिशतले मध्यस्थकर्ताको संलग्नता भएकोले र १६.१ प्रतिशतले शून्य सहनशीलताको कमीले पनि भ्रष्टाचार बढ्दै गएको भनेका छन् ।

५.३.१० भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने उपायहरूमा ३५.९ प्रतिशतले राजनैतिक रूपमा हुने भ्रष्टाचारमा तिनीहरूलाई कारवाही गर्ने गराउने, २५.९ प्रतिशतले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको काम कारवाहीलाई प्रभावकारी बनाई भ्रष्टाचारको पहिचान, अनुसन्धान, तहकिकात, दण्ड तथा मुद्दा प्रभावकारी ढंगले गरिनुपर्ने र १७.४ प्रतिशतले राष्ट्रसेवक कर्मचारीको धारणामा परिवर्तन गर्नुपर्नेमा जोड दिएका छन् । सरकारको नेतृत्व राजनैतिक दलबाट हुने र नेतृत्वदायी भूमिका खेल्ने हुँदा यसको मियो नै राजनैतिक दल भएकोले यहाँबाट नै भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने प्रतिबद्धता हुनुपर्दछ (मुख्य सूचनादाताहरूसँग छलफल २०७४) ।

५.४ अध्ययनका निचोडहरू

५.४.१ आम समुदायलाई छिटो छरितो रूपमा सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्नुपर्ने कर्मचारीको दायित्व र कर्तव्य भए तापनि सेवाग्राहीलाई बाध्य पारी रिसवत लिने दिने कार्य भइरहेको छ ।

५.४.२ सार्वजनिक क्षेत्रबाट हुने कार्य सम्पादनलाई समान, निष्पक्ष छिटो छरितो र प्रभावकारी बनाउनका लागि कानून, कार्यविधि र मापदण्ड हुँदाहुँदै पनि कार्य सम्पादन गर्दा यदाकदा उल्लंघन गर्ने क्रम पनि रहिरहेको छ ।

५.४.३ अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको अनुसन्धान र दण्डबाट सुरक्षित रहन सामान्य प्रशासनिक विषयहरूलाई पनि नीतिगतको रूपमा व्याख्या गर्दै मन्त्रिपरिषद्बाट निर्णय गराउने प्रचलन र दोषी उम्रिँकरहेको अवस्था छ ।

५.४.४ तोकिएको गुणस्तरभन्दा न्यून गुणस्तरका खाद्यपदार्थ बेचबिखन गर्ने र उत्पादन गर्ने उत्पादकहरूलाई र कम गुणस्तरका सामग्री विक्री गर्नेलाई पनि खासै कारवाहीको दायरामा ल्याउन सकिएको छैन ।

५.४.५ अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट भइरहेका दण्डात्मक, निरोधात्मक र प्रवर्द्धनात्मक कार्यहरूलाई इन्टेन्सिभ रूपमा संचालन भइरहेको र यस्ता कार्यलाई उद्देश्य अनुरूप गराउन सरकारी निकायहरूको क्रियाशीलता, सक्रियता र समन्वयात्मक पक्ष त्यति सन्तोषजनक छैन ।

५.४.६ अख्तियारबाट सम्पादन हुने कार्यहरूलाई नतिजामुखी बनाउन अनुसन्धानलाई विश्वसनीय र निष्पक्ष बनाउन, वैज्ञानिक र वस्तुनिष्ठ अनुसन्धान कार्यलाई संरचनागत गर्ने प्रमाणमा आधारित अनुसन्धान प्रणालीको विकास गर्ने जस्ता कार्य प्रभावकारी रूपमा हुनुपर्ने भए पनि भई नसकेको अवस्था छ ।

५.४.७ भ्रष्टाचार बढी हुने क्षेत्र वा पहिचान भइसकेका क्षेत्रहरूमा पनि अनुगमन, अनुसन्धान र निगरानीको कार्यलाई सघन र विस्तृत रूपमा गर्न आवश्यक भए पनि सो भइनसकेको अवस्था छ ।

५.५ सुझाव तथा सिफारिसहरू (Recommendations)

अध्ययनबाट पत्ता लागेका विषयवस्तुहरूमा भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न र सुशासन कायम गर्न सुझाव तथा सिफारिसहरू निम्न बुँदाहरूमा गरिएका छन् ।

५.५.१ सेवा प्रवाह र सुशासनसम्बन्धी सुझावहरू

अल्पकालीन सुझाव

- सार्वजनिक सेवा, सेवा प्रवाह, सेवा प्रवाह गर्ने प्रक्रिया सेवा प्रवाह गर्ने विभिन्न संस्था र राष्ट्रसेवकको दायित्व आदि जस्ता विषयमा नागरिकहरूले यथोचित सूचना र जानकारी पाउन नसकिरहेको अवस्था देखिएको छ । तसर्थ यससम्बन्धी सूचनामूलक जानकारीहरू प्रवाह गर्न संचारका विभिन्न माध्यम सामाजिक संजाल र चेतनामूलक कार्यहरू सबै प्रदेशमा संचालन गरिनुपर्दछ । सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्ने सबै निकायले वेबसाइट मार्फत विस्तृत रूपमा सर्वसाधारणले बुझ्ने गरी आफूले प्रवाह गर्ने सेवा र सेवा प्राप्त गर्न लाग्ने समय एवं प्रक्रियाको पूरा जानकारी गराउनुपर्दछ ।
- हालै भएका राजनैतिक परिवर्तनसँगै संस्थागत निकाय पनि परिवर्तन भएका छन् । परिवर्तित सन्दर्भमा सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्ने जिम्मेवारीमा पनि केन्द्र, प्रदेश र स्थानीय तहमा किटान भएका छन् । तसर्थ विभिन्न संचारका माध्यम, सामाजिक संजाल र नागरिक बडापत्र आदिको माध्यमबाट नागरिकहरूलाई यस विषयमा सुसूचित गराउनुपर्दछ ।
- नागरिकहरूलाई सुसूचित गर्न सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्ने प्रायःजसो निकायले नागरिक बडापत्रको व्यवस्था गरेको र यसको उपयोग पनि नागरिकबाट हुँदै आएको छ । यो नागरिक बडापत्र सबै सरकारी कार्यालयहरूले राख्नुपर्ने बडापत्रमा समय अनुरूप भएका परिवर्तनलाई अपडेट गर्नुपर्ने र उल्लिखित कार्य सम्पादन गर्न लाग्ने समय अवधि अनुरूप नै काम कारबाही गर्ने गराउने परिस्थितिको सिर्जना गराउन आवश्यक छ ।
- कतिपय सरकारी कार्यालयका कर्मचारीहरू कार्यालय समयमा सरकारी कामलाई बाधा पुग्ने गरी व्यक्तिगत काममा संलग्न रहने गरेको हुँदा सेवाग्राहीले गुनासो व्यक्त गरेकाले यसतर्फ सचेत र सजग गराई आफ्नो कामप्रति जिम्मेवार रहने व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।
- सरकारी कार्यालयमा गठन भएका ट्रेड युनियनहरू कर्मचारीहरूका हित र सुरक्षाका लागि व्यवस्था गरिएको भए तापनि यस्ता युनियनका पदाधिकारीले आफ्नो जिम्मेवारी पूरा नगरी अन्य काममा नै बढी समय व्यतित गर्ने गरेकोले सेवा प्राप्त गर्ने कार्यमा ढिलाइ भएको भन्ने सेवाग्राहीको भनाइ छ । यस्ता युनियनमा संलग्न कर्मचारीहरू राजनैतिक दलको संरक्षणमा कार्यालयभित्र अनुशासनहीनता, काममा समेत सघाउ नगरेको भन्ने पनि गुनासो पाइएको छ । तसर्थ यस्ता कर्मचारीहरूलाई ऐन, कानून, बमोजिम दण्ड सजाय गरिनुपर्दछ ।

५.५.२ दीर्घकालीन सुभाव

- सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्ने कार्यमा संलग्न कतिपय राष्ट्रसेवकहरूले इमान्दारी र अभिप्रेरित रूपमा काम गरिरहेको अवस्था छ । त्यसैगरी केही कर्मचारी काममा पूर्ण जिम्मेवार नरहने, ढिलासुस्ती गर्ने, रिसवत लिने जस्ता क्रियाकलापमा संलग्न रहेको सेवाग्राहीको गुनासो देखिएको छ । कर्मचारीलाई काममा दत्तचित्त रहन आवश्यक सुविधामा वृद्धि गर्ने (तलब तथा अन्य सुविधा) र अनियमित काम गर्नेहरूलाई कडाइका साथ राजनैतिक पूर्वाग्रहविना कारबाही गर्नतर्फ सरकारले दृढता देखाउनु आवश्यक छ ।
- सुशासन र भ्रष्टाचारसम्बन्धी विषयवस्तुलाई समेटी विद्यालय तहदेखि विश्वविद्यालयसम्म पाठ्यक्रममा समावेश गरी पठनपाठन गर्न सकिनेमा दक्ष तथा असल नागरिक बनाउन सहयोग पुग्न जाने हुँदा यसतर्फ सोचिनु जरुरी छ ।
- ई-सेवालाई प्रभावकारी रूपमा संचालनमा ल्याउन सकेमा असल प्रशासन स्थापित भई सार्वजनिक सेवाको गुणस्तमा वृद्धि हुने र भ्रष्टाचार न्यूनीकरण गर्नमा समेत सघाउ पुग्ने हुँदा निम्न सेवा उपलब्ध गराउन Time Bound Acting Plan बनाई कार्य अगाडि बढाउनुपर्दछ :-
  - भ्रष्टाचार बढी हुने कार्यालयहरू जस्तै मालपोत तथा नापी, गाउँपालिका तथा नगरपालिका, यातायात व्यवस्था, जिल्ला प्रशासन, वन, शिक्षा आदिमा ई-सफ्टवेयर प्रोग्रामिङको विकास गर्ने र ई-हाजिरी गर्ने व्यवस्था लागू गर्ने ।
  - मोबाइल एप्सको प्रविधि प्रयोग गरी ई-सर्भिस डेलिभरी इन्फरमेसनको जानकारी लिने दिने कार्य परीक्षणको रूपमा सहरी क्षेत्रमा सुरु गर्ने ।
  - भ्रष्टाचार संवेदनशील देखिएका र अनियमित हुने खालका सरकारी कार्यालयहरूमा CC Camera को माध्यमबाट निगरानी गर्ने कार्य थप व्यवस्थित गर्ने ।
  - यस्तो CC Camera को लाइभ चित्रण LAN/WAN प्रविधिद्वारा सम्बन्धित सरकारी कार्यालयका जिम्मेवार व्यक्तिबाट गर्ने र अनुसन्धानको क्रममा आवश्यकता अनुसार प्रयोग गर्ने गराउने ।
  - राजनैतिक दल वा तिनका भातृसंगठनको दबाबमा कार्य सम्पादन राम्रो नभएका कर्मचारीलाई बहुवा, पुरस्कार लगायतका विभिन्न अवसर प्रदान गर्ने प्रवृत्तिलाई रोक लगाउनुपर्दछ ।
  - कार्यालय समयमा सामाजिक संजाल उपयोगमा प्रायः कर्मचारी व्यस्त रहने गरेको देखिन्छ । यस्तो प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्न कर्मचारीले मोबाइल कार्यालयको काउन्टरमा नै राख्नु पर्ने वा निश्चित समयमा मात्र प्रयोग गर्नु आवश्यक छ ।

५.६ भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको भूमिका र जिम्मेवारी

- भ्रष्टाचारविरुद्धको अभियानलाई तीव्रता दिन अ.दु.अ.आ.ले विद्यालय र अनुसन्धान गर्ने संस्थाहरूसँगको सहकार्यमा चेतनामूलक र सूचनामूलक विभिन्न क्रियाकलापहरू स्थानीय तह र समुदायस्तरमा संचालन गर्नुपर्दछ ।
- भ्रष्टाचारजन्य कार्यमा कसुर ठहरिएका व्यक्तिहरूलाई समाजले बहिष्कार वा तिरस्कार गर्ने सम्बन्धी जागरण कार्यक्रमहरू संचालन गरिनुपर्दछ ।
- भ्रष्टाचारलाई निरुत्साहित गर्ने कार्यमा संलग्न संघसंस्थाहरूले गरेका कार्यहरूको वस्तुपरक रूपमा मूल्यांकन गरी राम्रो काम गर्नेलाई पुरस्कृत र सम्मान गर्ने कार्यक्रम गरिनुपर्दछ ।
- भ्रष्टाचार विरुद्धका अभियानलाई सफल बनाउन विद्युतीय संचार माध्यम मार्फत विभिन्न कार्यक्रमहरू समूह संवाद, विज्ञ विचार, नाटक मन्चन, गायन आदि कार्यक्रमहरू संचालन गरिनुपर्दछ ।

५.७. दीर्घकालीन सुभावा

- विद्यालय र विश्वविद्यालय स्तरसम्म भ्रष्टाचार, सदाचार, अनियमितता, इमान्दारिताजस्ता विषयवस्तु समेटेर पाठ्यक्रममा समावेश गरी पठनपाठन गराइनुपर्दछ ।

५.८. दण्डात्मक रणनीति अनुगमन गर्नुपर्ने सुभावा छ ।

अल्पकालीन

- अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा परेका उजुरीहरूलाई संवेदनशीलताको आधारमा विभिन्न समूहमा विभाजन गरी गम्भीर प्रकृतिका उजुरीलाई निश्चित कार्यतालिका तयार गरी सोहीबमोजिम यथासम्भव मुद्दाको मिसिल तयार गरी विशेष अदालत समक्ष पेस गर्ने प्रक्रियालाई अझ बढी प्रभावकारी बनाउन आवश्यक छ ।
- चीन र जापान जस्ता देशले अपराधिक व्यक्तिहरूको अपराध कामको अवस्था पत्ता लगाउन वैज्ञानिक उपकरणहरू प्रयोग गर्दै आएका छन् । यस्ता Computerized Human Face Reading Machines को प्रयोगले सफलताको प्रतिशत राम्रो देखिन आएको हुँदा आयोगले यसतर्फ ध्यान दिनु आवश्यक छ ।
- संघीय संरचना अनुरूप भएका ७ वटा प्रदेश र स्थानीय तहमा हुन सक्ने भ्रष्टाचारजन्य अपराधको नियन्त्रण गर्न सातैवटा प्रदेशमा आयोगको संगठनात्मक संरचना विस्तार गरिनुपर्दछ ।
- सरकारी क्षेत्र बाहेक गैरसरकारी, निजी र स्वदेशी विदेशी गैरसरकारी संस्थाहरूमा समेत सार्वजनिक सेवा उपलब्ध हुने हुँदा त्यस्ता निकायको कार्य सम्बन्धमा समेत अनुसन्धान गर्न सक्ने गरी संविधान, ऐन र नियमावलीमा सुधार गरिनुपर्दछ ।

५.९. भ्रष्टाचारको मात्रा वृद्धि हुने क्षेत्रसम्बन्धी सुभावा

अल्पकालीन सुभावा

- आयोगले भ्रष्टाचारका विषयवस्तु समेटेको Data Bank सम्बन्धी Soft Ware को निर्माण गर्नु आवश्यक छ । यस्तो Data Bank मा भ्रष्टाचार हुने मुख्य विषयगत क्षेत्र, निकाय,

भ्रष्टाचारको कारवाहीमा परेका व्यक्तिहरू भ्रष्टाचारसम्बन्धी मुद्दाहरू, अपराधमा संलग्न व्यक्तिहरू आदि समेटिएका विवरण समावेश गरिनुपर्दछ ।

- आयोगबाट भएका सकारात्मक कार्यको व्यापक रूपले आम समुदायले जानकारी पाउने गरी प्रचार प्रसार गरिनुपर्दछ ।
- अध्ययनबाट पहिचान भएका भ्रष्टाचार हुने मुख्य क्षेत्र, कार्यालयहरू जस्तै: मालपोत तथा नापी, नगरपालिका तथा गाउँपालिका, प्रहरी कार्यालय, यातायात व्यवस्था कार्यालय र जिल्ला प्रशासन कार्यालय तहमा भ्रष्टाचार नियन्त्रणका काम कारवाही सघन रूपमा गर्न निगरानी बढाइनु आवश्यक छ ।

दीर्घकालीन सिफारिस

- राजनैतिक नेतृत्व, राजनैतिक दल, दलका कार्यकर्ताहरूको प्रभाव र हस्तक्षेपबाट बढी भ्रष्टाचार भएको भन्ने सेवाग्राहीहरूको निष्कर्ष छ । यस्ता नीतिगत तहमा रहेका उच्चस्तरका व्यक्तिहरूलाई कानूनी कारवाहीको प्रक्रियामा खासै ल्याउन नसकेको भन्ने चासो समेत सेवाग्राहीहरूले व्यक्त गरेका छन् । राजनैतिक दलकै प्रभावबाट आयोगका पदाधिकारीको समेत छनौट हुने हुँदा यो व्यवस्थालाई निरुत्साहित गर्दै राजनैतिक हस्तक्षेप अन्त्य गर्न आयोगमा परेका उजुरीको छिनोफानो समयमा नै गरी अनुसन्धानबाट बेकसुर ठहरिने आधार र प्रमाणसहित सार्वजनीकरण गर्ने र दोषी ठहरिएकामाथि विशेष अदालतमा मुद्दा दायर गर्न सेवाग्राहीले सुझाव दिएका छन् ।

५.१० अध्ययन र अनुसन्धान गर्नुपर्ने क्षेत्रबारे सुझाव

- बढी भ्रष्टाचार हुने निकायको रूपमा पहिचान भएका कार्यालयहरू जस्तै : मालपोत तथा नापी, नगरपालिका तथा गाउँपालिका आदिमा Indepth Operation Research गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।
- भ्रष्टाचार विरोधी अभियानमा संचारका माध्यम, नागरिक समाज र भ्रष्टाचारविरुद्ध क्रियाशील संघसंस्थाले पुऱ्याउन सक्ने योगदानको बारेमा अध्ययन हुन आवश्यक देखिन्छ ।
- सुशासन प्रवर्द्धनका लागि सेवा प्रवाह गर्ने निकायहरूको System Reform का बारेमा अध्ययन अनुसन्धान आवश्यक देखिन्छ ।

भ्रष्टाचार तथा सुशासन प्रबर्द्धन सुझाव कार्यान्वयनको कार्यतालिका

सि.नं.	सुझावहरू	सम्बन्धित निकाय	कार्यान्वयन अवधि	कैफियत
१	सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्ने सबै निकायले वेबसाइट मार्फत विस्तृत रूपमा सर्वसाधारणले बुझ्ने गरी आफूले प्रवाह गर्ने सेवा र सेवा प्राप्त गर्न लाग्ने समय एवं प्रक्रियाको पूरा जानकारी गराउने	सबै मन्त्रालय	१ वर्ष	
२	सबै सरकारी कार्यालयहरूले राख्नुपर्ने नागरिक बडापत्रमा समय अनुरूप भएका परिवर्तनलाई अपडेट गर्नुपर्ने र सोमा उल्लिखित कार्य सम्पादन गर्न लाग्ने समय अवधि अनुरूप नै काम कारवाही गर्ने गराउने परिस्थितिको सिर्जना गराउन	सबै मन्त्रालय	१ वर्ष	
३	कर्मचारीलाई काममा दत्तचित्त रहन आवश्यक सरसुविधामा वृद्धि गर्ने (तलब तय अन्य सुविधा) र अनियमित काम गर्नेहरूलाई कडाइका साथ राजनैतिक पूर्वाग्रहबिना कारवाही गर्नतर्फ सरकारले दृढता देखाउने	नेपाल सरकार	१ वर्ष	
४	ई-सफ्टवेयर प्रोग्रामिङको विकास गर्ने र ई-हाजिरी गर्ने व्यवस्था लागू गर्ने	नेपाल सरकार	१ वर्ष	
५	मोबाइल एप्सको प्रविधि प्रयोग गरी ई-सर्भिस डेलिभरी इन्फरमेसनको जानकारी लिने दिने कार्य परीक्षणको रूपमा सहरी क्षेत्रमा सुरु गर्ने	नेपाल सरकार	१ वर्ष	
६	भ्रष्टाचार संवेदनशील देखिएका र अनियमित हुने खालका सरकारी कार्यालयहरूमा CC Camera को	नेपाल सरकार	१ वर्ष	

	माध्यमबाट निगरानी गर्ने			
७	राजनैतिक दल वा तिनका भातृ संगठनको दबाबमा कार्य सम्पादन राम्रो नभएका कर्मचारीलाई बढुवा, पुरस्कार लगायतका विभिन्न अवसर प्रदान गर्ने प्रवृत्तिलाई रोक लगाउने	नेपाल सरकार, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	तत्काल	
८	संस्थाहरूको सहकार्यमा चेतनामूलक र सूचनामूलक विभिन्न क्रियाकलापहरू स्थानीय तह र समुदायस्तरमा संचालन गर्ने	नेपाल सरकार, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	१ वर्ष	
९	विद्युतीय संचार माध्यम मार्फत विभिन्न कार्यक्रमहरू समूह संवाद, विज्ञ विचार, नाटक मन्चन, गायन आदि कार्यक्रमहरू संचालन गरिने	नेपाल सरकार, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	१ वर्ष	
१०	विद्यालय र विश्वविद्यालय स्तरसम्म भ्रष्टाचार, सदाचार, अनियमितता, इमान्दारिता जस्ता विषयवस्तु समेटेर पाठ्यक्रममा समावेश गरी पठनपाठन गराइनुपर्दछ	नेपाल सरकार, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	३ वर्ष	
११	Computerized Human Face Reading Machines को प्रयोगले सफलताको प्रतिशत राम्रो देखिन आएको हुँदा आयोगले यसतर्फ ध्यान दिनु आवश्यक	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	१ वर्ष	
१२	सातौँवटा प्रदेशमा आयोगको संगठनात्मक संरचना विस्तार गरिनुपर्दछ	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	१ वर्ष	
१३	Data Bank सम्बन्धी Soft Ware को निर्माण गर्नु आवश्यक छ । यस्तो Data Bank मा भ्रष्टाचार हुने मुख्य विषयगत क्षेत्र, निकाय, भ्रष्टाचारको कारबाहीमा	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	३ वर्ष	

	परेका व्यक्तिहरू भ्रष्टाचारसम्बन्धी मुद्दाहरू, अपराधमा संलग्न व्यक्तिहरू आदि समेटिएका विवरण समावेश गरिने			
१४	बढी भ्रष्टाचार हुने निकायको रूपमा पहिचान भएका कार्यालयहरूको जस्तै: मालपोत तथा नापी, नगरपालिका तथा गाउँपालिका आदिमा Indepth Operation Research गर्नु आवश्यक	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	तत्काल	
१५	सुशासन प्रवर्द्धनका लागि सेवा प्रवाह गर्ने निकायहरूको System Reform का बारेमा अध्ययन अनुसन्धान आवश्यक	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	तत्काल	

सार्वजनिक सेवाप्रवाहमा भ्रष्टाचार र सुशासनसम्बन्धी अध्ययन, २०७४

फाराम नं.			
अन्तर्वार्ता मिति :			
अन्तर्वार्ता लिने व्यक्ति :			

सेवाग्राही सर्भेक्षण प्रश्नावली

नमस्कार,

सार्वजनिक सेवा प्रवाहका माध्यमबाट जनताका दैनिक कार्यहरू समयमा पूरा गरी सेवाग्राहीहरूको जनसन्तुष्टि प्राप्त गरे नगरेको अवस्था तथा सेवाप्रतिको जनअपेक्षा थाहा पाउनका साथै भ्रष्टाचार नियन्त्रण सदाचारिताको प्रवर्द्धन र सुशासन स्थापना गर्नमा नियमन निकायको भूमिकाबारे जानकारी प्राप्त गर्न यो सर्भेक्षण गरिएको छ । सार्वजनिक सेवा वितरण प्रणाली लगायतका विषयहरूमा सोधिएका प्रश्नहरूको सही जानकारी दिई यस अध्ययनमा सहयोग गरिदिनुहुन हार्दिक अनुरोध गर्दछौं । यसमा सोधिएका विवरणहरू कानूनबमोजिम गोप्य राखी तथ्याङ्कीय प्रयोजनका लागि मात्र प्रयोग गरिनेछ ।

१. व्यक्तिगत विवरण

१०१	नाम (ऐच्छिक) :	
१०२	जिल्ला :	
१०३	महानगरपालिका, उपमहानगरपालिका, नगरपालिका/गाँउपालिका :	
१०४	बडा नं. :	
१०५	लिंग :	१. पुरुष २. महिला ३. तेस्रो लिङ्गी
१०६	उमेर :	..... वर्ष
१०७	शिक्षा :	१. निरक्षर, २. साक्षर ३. प्राथमिक शिक्षा ४. निम्न माध्यमिक शिक्षा ५. माध्यमिक शिक्षा ६. एस. एल. सी. ७ उच्च शिक्षा
१०८	मुख्य पेशा :	१. कृषि, २. व्यापार, ३. सरकारी / निजी नोकरी, ४. ज्याला मजदुरी, ५. वैदेशिक रोजगारी ६. अन्य.....
१०९	फोन नं. (ऐच्छिक) :	

Objective 1: Corruption Perception of Service Receiver and Satisfaction

२. सुशासन र सेवाप्रवाहसम्बन्धी अनुभव तथा धारणा

प्र.नं.	प्रश्नहरू	सम्भाव्य उत्तरहरू
२०१	तपाईं सेवा लिन आउनुभएको कार्यालयको नाम के हो ?	.....
२०२	तपाईं यस कार्यालयमा कुन सेवा लिन आउनुभएको हो ?	१. .... २. .... ३. ....
२०३	यस कार्यालयबाट तपाईंले प्राप्त गर्ने सेवाका बारेमा कसैबाट जानकारी प्राप्त गर्नुभएको छ ?	१. फाँटवाला कर्मचारी २. कानून तथा लेखापढी व्यवसायी ३. साथीभाइ आफन्त ४. मध्यस्थकर्ता ५. नागरिक बडापत्र ६. माथिका कसैबाट लिएको छैन ७. अन्य (भए).....
२०४	तपाईंले हाल लिन खोज्नुभएको सेवा कुन अवस्थामा रहेको पाउनुभएको छ ?	१. कागज प्रमाण संकलनको अवस्था २. कागजात पेस भइसकेको

		<ul style="list-style-type: none"> ३. लामो समयसम्म काम नभएको ४. काम सम्पन्न भएको
२०५	तपाईंले उक्त काम सम्पन्न गर्न कुन कुन विधि माध्यम अपनाउनुभयो ?	<ul style="list-style-type: none"> १. आवश्यक कागजात वा विधिअनुसार २. कार्यालयका कर्मचारीसँगको चिनजान ३. कसैको भनसुन ४. अतिरिक्त दस्तुर ५. मध्यस्थकर्ता ६. अन्य.....
२०६	तपाईंलाई उक्त काम सम्पन्न गराउन कति दिन लाग्यो ? र कति पटक आउनुपन्यो ?	<ul style="list-style-type: none"> १. काम सम्पन्न गर्न लागेको दिन ..... २. काम सम्पन्न गर्न कार्यालयमा आएको पटक.....
२०७	तपाईंलाई उक्त काम सम्पन्न गर्न सरकारी दस्तुरभन्दा बढी थप दस्तुर कति लाग्यो ?	जम्मा थप दस्तुर रु.....
२०८	यदि थप दस्तुर बुझाउनुभएको भए कसलाई दिनुभएको हो ?	<ul style="list-style-type: none"> १. फाँटवाला कर्मचारीलाई २. लेखापढी व्यवसायीलाई ३. मध्यस्थकर्तालाई ४. हाकिम ५. अन्य .....
२०९	तपाईंलगायतका सेवाम्राहीले बढी सेवा लिनुपर्ने कार्यालयहरू कुन-कुन हुन् ? खुलाई दिनुहोस् ?	<ul style="list-style-type: none"> १. मालपोत कार्यालय २. नापी कार्यालय ३. राजश्व कार्यालय ४. महानगरपालिका, उपमहानगरपालिका, नगरपालिका/गाउँपालिका ५. खानेपानी कार्यालय ६. जिल्ला प्रशासन कार्यालय ७. अन्य.....
२१०	तपाईंले सेवा लिने निकायमध्ये सरकारी दस्तुरभन्दा अतिरिक्त दस्तुर दिनुपर्ने निकायहरू कुन-कुन हुन् ?	<ul style="list-style-type: none"> १. मालपोत कार्यालय २. नापी कार्यालय ३. राजश्व कार्यालय ४. महानगरपालिका, उपमहानगरपालिका, नगरपालिका/गाउँपालिका ५. खानेपानी कार्यालय ६. जिल्ला प्रशासन कार्यालय

		७ अन्य.....
२११	माथिका कार्यालयहरू मध्ये सबैभन्दा बढी अतिरिक्त दस्तुर बुझाउनुपर्ने निकाय कुन-कुन हुन् ?	१. मालपोत कार्यालय २. नापी कार्यालय ३. राजश्व कार्यालय ४. महानगरपालिका, उपमहानगरपालिका नगरपालिका/गाउँपालिका ५. खानेपानी कार्यालय ६. जिल्ला प्रशासन कार्यालय ७ अन्य.....
२१२	तपाईंले सेवा लिने कार्यालयका कर्मचारीको व्यवहार कस्तो लाग्यो ?	१. असल र दक्ष कर्मचारी २. नियम प्रक्रियाको पालना गर्ने ३. कानूनको पालना गर्ने ४. नियम विपरीत कार्य गर्ने ५. प्रक्रियालाई झन्झटिलो र जटिल बनाई समयमा सम्पन्न नगर्ने ६. काम पन्छाउने र जिम्मेवारी पूरा नगर्ने ७. सबैको व्यवहार सहयोगी रहेको ८. अन्य
२१३	तपाईंले सेवा लिने वा लिइरहेको कार्यालयमा काम पन्छाउने तथा ढिलासुस्ती गर्ने कार्य भएको छ ?	१ छ २ छैन
२१४	यदि काम पन्छाउने तथा ढिलासुस्ती गर्ने कार्य भएको छ भने यसका प्रमुख कारणहरू के-के हुन सक्छन् ?	१. अतिरिक्त दस्तुर २. कामप्रति जिम्मेवार नभएको ३. फाँटमा नबस्ने ठग प्रवृत्ति हावी भएको ४. माथिका सबै ५. कुनै पनि होइन

सुशासन व्यवस्थापन तथा सञ्चालन

२१५	सुशासन भन्नाले तपाईंले के बुझ्नुहुन्छ ?	१. कानूनको पालना २. समयमा कार्य सम्पन्न ३. सदाचारी प्रवृत्ति ४. उत्तरदायित्व वहन
-----	---	---

		<p>५. सहभागीमूलक व्यवहार</p> <p>६. माथिका सबै</p>
२१६	तपाईंले सेवा लिइरहेको कार्यालयमा सुशासनको अवस्था कस्तो रहेको पाउनुभयो ?	<p>१. आंशिक रूपमा रहेको</p> <p>२. माथिका सबै पालना गरेको</p> <p>३. थाहा भएन</p> <p>४. कुनै पनि पालना नगरेको</p>

२१७ कार्यालयमा सुशासन व्यवस्थापन तथा सञ्चालन गर्न गरिने तल उल्लिखित निम्न विषयहरूको बारेमा जानकारी छ ?					
क्र.सं.	विवरण	जानकारी छ		उपयोग गर्नुभयो	
		१ छ	२ छैन	३ भयो	४ भएन
१	सहयोगी कक्ष (हेल्प डेस्क) र उपयोग	१	२	३	४
२	नागरिक बडापत्र	१	२	३	४
३	टोकन प्रणाली Queue Machine	१	२	३	४
४	सूचना अधिकारी	१	२	३	४
५	गुनासो सुनुवाइको व्यवस्था	१	२	३	४
६	विद्युतीय सूचना प्रणाली	१	२	३	४
७	बैंकिङ प्रणाली (सेवाशुल्क, दस्तुर तथा राजश्व)	१	२	३	४

२१८	माथिका व्यवस्थाहरूको उपयोग गर्दा कुन व्यवस्थाले सेवा प्राप्त गर्न सहयोग पुग्यो ?	<p>१. सहयोगी कक्ष (हेल्प डेस्क) र उपयोग</p> <p>२. नागरिक बडापत्र</p> <p>३. टोकन प्रणाली, Queue Machine</p> <p>४. सूचना अधिकारी</p> <p>५. गुनासो सुनुवाइ व्यवस्था</p> <p>६. विद्युतीय सूचना प्रणाली</p> <p>७. बैंकिङ प्रणाली (सेवाशुल्क, दस्तुर तथा राजश्व)</p>
-----	--	---

२१९	सेवा प्रवाह प्रभावकारी बनाउन उल्लिखित व्यवस्था बाहेक के-के थप गर्नुपर्ला ?	<ol style="list-style-type: none"> १. स्वचालित कार्य प्रणाली २. विचौलिया प्रवेश निषेध ३. एकद्वार सेवा प्रणाली/ एकीकृत सेवा प्रणाली ४. हेल्प डेस्कमा सरकारी कर्मचारीले सहजीकरण गर्ने ५. सेवामुखी संस्कार र सदाचार पद्धतिको विकास ६. नागरिक सहभागिता बढाउने ७. माथिका सबै ८. अन्य .....
२२०	मथि उल्लिखित सेवा प्रवाहप्रति कतिको सन्तुष्ट हुनुहुन्छ ?	<ol style="list-style-type: none"> १. अति सन्तुष्ट २. सन्तोषजनक ३. ठीक ठीकै ४. केही मात्रामा सन्तोषजनक ५. असन्तुष्ट
२२१	यी व्यवस्थाबाहेक सेवामैत्री सेवा प्रवाह गर्न बाहेक अन्य केही सुधार गर्नुपर्ने देखु हुन्छ ?	<ol style="list-style-type: none"> १. २. ३.

Objective: Perception of Role of CIAA in corruption and impact of CIAA service

३. भ्रष्टाचार नियन्त्रण र सुशासन स्थापना गर्न अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग र यस मातहतका कार्यालयबाट परेको प्रभाव तथा धारणा

प्र.नं.	प्रश्नहरू	सम्भाव्य उत्तरहरू
३०१	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग भनेको कस्तो निकाय हो ?	<ol style="list-style-type: none"> १. उजुरी सुन्ने २. दण्ड सजाय गर्ने ३. कारबाही गर्ने ४. अनुसन्धान र मुद्दा दायर गर्ने ५. माथिका सबै हुन्

३०२	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग वा अन्तर्गतका कार्यालयहरू तपाईंको क्षेत्रमा छन् या छैनन् ?	१. छन् २. छैनन् ३. थाहा छैन
३०३	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग र आयोग मातहतका कार्यालयबारे कुन माध्यमबाट थाहा पाउनुभएको हो ?	१. रेडियो २. टेलिभिजन ३. पत्र पत्रिका ४. नागरिक समाज तथा गाउँ समाजमा कुराकानी ५. आयोगको प्रचार प्रसार ६. अन्य
३०४	सरकारी कार्यालयमा काम सम्पन्न नभएको, भ्रष्टाचार तथा अनियमितता भई सेवा लिएबापत दुःख हैरानी दिएमा उजुरी दिने भन्ने थाहा छ ?	१. छ २. छैन
३०५	यदि उजुरी गर्नुभएको छैन भने किन नगर्नु भएको हो ?	१. उजुरी गर्ने प्रक्रिया थाहा नपाएर २. उजुरी गर्दा झन कर्मचारीले काम नगरी दिने भएकाले ३. उजुरी गरेर मात्र के गर्ने कारवाही नहुने भएकाले ४. धेरैले उजुरी नगर्ने पद्धति भएकाले ५. अन्य.....
३०६	यदि उजुरी गर्नुभएको छ भने, भ्रष्टाचारसम्बन्धी कारवाहीका लागि कुन निकायमा उजुरी गर्नुभएको छ ? (बहुउत्तर हुन सक्ने)	१. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग वा मातहतका कार्यालय २. राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र ३. जिल्ला प्रशासन कार्यालय ४. राजस्व अनुसन्धान विभाग ५. सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय ६. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय (हेलो सरकार) ७. सम्बन्धित कार्यालय

		<p>८. अन्य.....</p>
३०७	यदि तपाईंले उजुरी गर्नुभएको छ भने कुन माध्यमबाट गर्नुभएको छ ?	<p>१. आयोगको १०७ नं. मा फोन गरेर</p> <p>२. लिखित (उपस्थिति)</p> <p>३. हुलाक मार्फत</p> <p>४. E-mail मार्फत</p> <p>५. आयोगका पदाधिकारीलाई टेलिफोनमार्फत</p>
३०८	तपाईंलाई आयोगका कामकारबाही र रणनीतिहरू के-के हुन् थाहा छ ?	<p>१. दण्डात्मक</p> <p>२. निरोधात्मक</p> <p>३. प्रवर्द्धनात्मक</p> <p>४. माथिका सबै</p> <p>५. थाहा छैन</p>
३०९	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले भ्रष्टाचार नियन्त्रण र सुशासन कायम गर्न गर्दै आएका निरोधात्मक कार्यहरू बारे के-के पदार्थन् ?	<p>१. नीतिगत सुझावहरू प्रदान गर्ने</p> <p>२. आचार संहिता लागू गर्ने</p> <p>३. भ्रष्टाचारसम्बन्धी अनुगमन गर्ने</p> <p>४. सुशासन कायम गर्न बहुपक्षीय सरोकारवाला निकायसँग सहकार्य गर्ने</p> <p>५. माथिका सबै</p> <p>६. थाहा छैन</p>
३१०	आयोगका प्रवर्द्धनात्मक कार्य भन्नाले के बुझ्नुहुन्छ ?	<p>१. संचार माध्यमबाट व्यापक प्रचार प्रसार तथा प्रसारण गर्ने</p> <p>२. शिक्षण संस्थाहरूमा भ्रष्टाचार नियन्त्रणसम्बन्धी शिक्षा दिने</p> <p>३. विभिन्न सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया गर्ने</p> <p>४. विभिन्न सूचनामूलक संचारका सामग्रीहरू प्रयोग र प्रसार</p> <p>५. नागरिक जनचेतना अभिवृद्धि</p> <p>६. सामाजिक सञ्जालको प्रयोग</p> <p>७. माथिका सबै</p>

३११	भ्रष्टाचारीलाई सजाय गर्ने बाहेक आयोगले गर्ने अन्य कामबारे तपाईंलाई के-कति जानकारी छ ?	<ol style="list-style-type: none"> १. नीतिगत सुझाव दिने २. प्रचार प्रसार गर्ने ३. भ्रष्टाचारसम्बन्धी अनुगमन गर्ने ४. अन्तक्रिया, छलफल गर्ने ५. आचार संहिता लागू गर्ने ६. जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने
३१२	आयोगबाट गरिने दण्डात्मक कार्य भन्नाले के बुझ्नुहुन्छ ?	<ol style="list-style-type: none"> १. भ्रष्टाचार गरेको व्यक्तिलाई अदालतमा मुद्दा दायर गर्ने २. विभागीय कारबाही गर्न लेखी पठाउने ३. उजुरी कारबाहीका लागि सम्बन्धित कार्यालयमा लेखी पठाउने ४. भ्रष्टाचारीलाई थुनामा राखी तहकिकात गर्ने ५. थाहा भएन
३१३	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा उजुरी गर्नुका प्रमुख कारणहरू के-के होलान् ?	<ol style="list-style-type: none"> १. उजुरीमाथि तुरुन्त कारबाही हुने भएकोले २. भ्रष्टाचारीलाई कारबाही गर्ने सक्षम निकाय भएको ३. भ्रष्टाचारविरुद्ध आयोगले गर्ने कारबाहीबारे थाहा भएर ४. अन्य .....
३१४	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले विगतदेखि हालसम्म गरेका भ्रष्टाचार नियन्त्रणसम्बन्धी काम कारबाहीहरू के कति प्रभावकारी रहेका छन् ?	<ol style="list-style-type: none"> १. अति प्रभावकारी २. प्रभावकारी ३. आंशिक रूपमा प्रभावकारी ४. प्रभावकारी छैनन् ५. थाहा छैन
३१५	यदि प्रभावकारी भएको भए त्यसका आधारहरू के-के हुन सक्छन् ?	<ol style="list-style-type: none"> १. सक्षम स्वतन्त्र संवैधानिक निकाय २. स्थानीय तहसम्म कार्यालय ३. निष्पक्ष छानबिन र कारबाही गर्ने ४. मुद्दाको सफलता दर उच्च ५. माथिका सबै

३१६	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगका कामकारवाही यदि प्रभावकारी छैनन् भने यसका कारणहरू के होलान् उल्लेख गर्नु होस् ?	<ol style="list-style-type: none"> १. सत्यतथ्य बुझ्न नसकेको २. प्रमाण संकलन गर्न नसकेको ३. अनुसन्धान फितलो भएको ४. जनतामा उजुरी गर्ने ज्ञानको अभाव रहेको ५. समयसापेक्ष अनुसन्धान प्रविधि अवलम्बन नगरेको
३१७	तपाईंले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले जनअपेक्षा अनुरूप काम कारवाही गरेको ठान्नुहुन्छ ?	<ol style="list-style-type: none"> १. ठान्छु २. ठान्दिनँ ३. थाहा छैन
३१८	जनअपेक्षा अनुरूप कारवाही हुन नसकेको के कारणले होला ?	<ol style="list-style-type: none"> १. क्षेत्राधिकार साँघुरो २. महाभियोगको त्रास ३. राजनीतिक हस्तक्षेप ४. माथिका सबै
३१९	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको काम कारवाहीबाट के-के मा सुधार भएको ठान्नुहुन्छ ?	<ol style="list-style-type: none"> १. सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा गुणस्तर बढेको २. विकास निर्माणसम्बन्धी काम समयमा सम्पन्न ३. सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षणमा सहयोग ४. कर्मचारीले जिम्मेवार बहन गरेको ५. खासै सुधार भएको छैन ६. थाहा छैन ७. उल्लेख्य प्रभाव परेको छ
३२०	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको कामकारवाही प्रति जनधारणा कस्तो छ ?	<ol style="list-style-type: none"> १. आयोगका काम कारवाही विस्तारित गर्नुपर्ने २. ढिलासुस्ती नगरी सशक्त काम कारवाही गर्नुपर्ने ३. संस्थागत सुदृढीकरण गर्नुपर्ने ४. भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न स्वतन्त्र र सक्षम निकाय ५. जनगुनासो सम्बोधन गर्ने भरोसाको केन्द्र ६. अन्य.....
३२१	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट गरिने काम कारवाहीप्रति कतिको सन्तुष्ट हुनुहुन्छ ?	<ol style="list-style-type: none"> १. अति सन्तुष्ट २. सन्तोषजनक ३. ठीक ठीकै ४. केही मात्रामा सन्तोषजनक ५. असन्तुष्ट

३२२	अखितयार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगका चुनौतीहरू के-के होलान ?	१. २. ३.
३२३	अखितयार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गर्न के गर्नुपर्ला ?	१. २. ३.

Objective: Identify Corruption prone area and corruption intensity

४. भ्रष्टाचारजन्य क्षेत्र तथा व्यापकता

प्र.नं.	प्रश्नहरू	सम्भाव्य उत्तरहरू
४०१	सबैभन्दा बढी भ्रष्टाचार हुने क्षेत्रका बारेमा जानकारी छ ?	१. छ २. छैन
४०२	नेपालमा कुन-कुन क्षेत्रमा बढी भ्रष्टाचार हुन्छ जस्तो लाग्छ ?	१. नापी, भूमिसुधार र मालपोत २. यातायात व्यवस्था ३. राजस्व ४. जिल्ला प्रशासन ५. शिक्षा ६. स्वास्थ्य ७. विकास निर्माण (ठेक्का पट्टा) ८. परामर्श सेवा ९. अन्य .....
४०३	नेपालमा भ्रष्टाचार हुने कारणहरू सम्बन्धी बुझ्नुभएको छ ?	१. छ २. छैन
४०४	तलका क्षेत्रहरू मध्ये कुन-कुन क्षेत्रमा भ्रष्टाचारजन्य कार्य हुने गरेको छ ?	१. सरकारी क्षेत्र २. निजी क्षेत्र ३. गैरसरकारी क्षेत्र

		<p>४. माथिका सबै क्षेत्र</p> <p>५. थाहा छैन</p>
४०५	नेपालमा कस्ता खालका भ्रष्टाचार व्यापक रहेका छन् ?	<p>१. नीतिगत</p> <p>२. संस्थागत</p> <p>३. प्रणालीगत (कागजपत्र मिलाएर)</p> <p>४. Petty Corruption</p> <p>५. माथिका सबै</p>
४०६	नीतिगत भ्रष्टाचार बढ्नुमा कसलाई बढी जिम्मेवार ठान्नु हुन्छ ?	<p>१. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्</p> <p>२. राजनीतिक दल</p> <p>३. मन्त्री, सल्लाहकार र यसको सचिवालयका पदाधिकारीहरू</p> <p>४. मुख्य सचिव</p> <p>५. सचिव र विभागीय प्रमुख</p> <p>६. माथिका सबै</p> <p>७. माथिका कुनै पनि होइनन्</p>
४०७	भ्रष्टाचार बढाउने कारक तत्वका रूपमा कुनलाई बढी मात्रामा जिम्मेवार ठान्नु हुन्छ ?	<p>१. राजनीतिक दल र कार्यकर्ता</p> <p>२. मन्त्री र उनका सल्लाहकार</p> <p>३. उच्चपदस्थ कर्मचारी र उसका सहयोगी</p> <p>४. उद्योगी व्यवसायीहरू</p> <p>५. बिचौलिया, ठेकेदार र प्राविधिकहरू</p> <p>६. माथिका सबै</p> <p>७. थाहा छैन</p>

<p>४०८</p>	<p>नेपालमा भ्रष्टाचारजन्य कार्यमा मुख्य कारक तत्वहरू के-के होलान् ?</p>	<ol style="list-style-type: none"> १. परदर्शितामा कमी र कार्यप्रक्रिया स्पष्ट नभएर २. राजनैतिक संरक्षण ३. भ्रष्टाचारप्रति सामाजिक सहिष्णुता कायम भएर ४. गरिबी, अशिक्षा र चेतनामा कमी ५. न्यून बेतन तथा उच्च बजार मूल्य ६. सदाचार र इमान्दारितालाई प्रोत्साहन नभएर ७. भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने निकाय प्रभावकारी हुन नसकेर ८. मध्यस्थकर्ता र कर्मचारीबीच साँठगाँठ भएर ९. माथिका सबै १०. अन्य.....
<p>४०९</p>	<p>भ्रष्टाचारसम्बन्धी जानकारी तथा सूचना प्रवाह गर्दा कुन माध्यम प्रभावकारी हुन सक्दछ ?</p>	<ol style="list-style-type: none"> १. रेडियो तथा एफ एम २. टेलिभिजन ३. पत्र-पत्रिका ४. पोष्टर पाम्पलेट ५. अन्तरक्रिया (जनता तथा नागरिक समाज) ६. सामाजिक सञ्जाल ७. माथिका सबै ८. अन्य .....
<p>४१०</p>	<p>तपाईंले भ्रष्टाचारलाई कसरी र कुन रूपमा बुझ्नुभएको छ ?</p>	<ol style="list-style-type: none"> १. सामाजिक अपराध २. आर्थिक अनियमितता ३. नैतिकताको हास

		<p>४. पैसाप्रतिको मोह</p> <p>५. माथिका सबै</p> <p>६. अन्य .....</p>
४९१	<p>तपाईंले कस्ता प्रकारका अनियमितता र भ्रष्टाचारको अनुभव गर्नुभएको छ ?</p>	<p>१. नियम मिचेर काम गर्ने</p> <p>२. नगदै घुस लिनेदिने</p> <p>२. सार्वजनिक सम्पत्ति नोक्सानी गरी व्यक्तिलाई अनुचित लाभ हुने</p> <p>३. कमिसन खाने</p> <p>४. सौगात वा उपहार लिने दिने</p> <p>५. राजश्व हिनामिना गर्ने</p> <p>६. आंशिक</p> <p>७. माथिका सबै</p>
४९२	<p>तपाईंको विचारमा तल उल्लेखित कार्यालयहरू मध्ये बढी मात्रामा भ्रष्टाचार हुने कार्यालयहरू कुन हुन् प्राथमिकताका आधारमा अंक दिनु होस् ?</p> <p>१. मालपोत कार्यालय</p> <p>३. जिल्ला अस्पताल कार्यालय</p> <p>५. नगरपालिका/गाउँपालिका कार्यालय</p> <p>७. जिल्ला शिक्षा कार्यालय विकास कार्यालय</p> <p>९. जिल्ला वन कार्यालय व्यवस्था कार्यालय</p> <p>११. खानेपानी कार्यालय राजश्व कार्यालय</p> <p>१३. घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालय १४. नेपाल टेलिकम</p> <p>१५. नेपाल विद्युत प्राधिकरण कार्यालय १६. नेपाल खाद्य संस्थान</p>	<p>.....पहिलो प्राथमिकता</p> <p>.....दोस्रो प्राथमिकता</p> <p>.....तेस्रो प्राथमिकता</p> <p>.....चौथो प्राथमिकता</p> <p>.....पाँचौं प्राथमिकता</p>

४१३	तपाईंको विचारमा भ्रष्टाचार घटेको वा बढेको अनुभव गर्नुहुन्छ ?	<p>१. बढ्दै गएको</p> <p>२. घट्दै गएको</p> <p>३. थाहा छैन</p>
४१४	यदि भ्रष्टाचार घट्दै गएको छ भने के कारण हुन सक्दछ ?	<p>१. जनतामा भ्रष्टाचारसम्बन्धी सचेतना अभिवृद्धि</p> <p>२. भ्रष्टाचारसम्बन्धी नियामक निकायहरू सक्रिय</p> <p>३. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको प्रभावकारी काम कारबाही</p> <p>४. सुशासन र सदाचार कायम</p> <p>५. प्रभावकारी कार्यालय व्यवस्थापन</p> <p>६. माथिका सबै</p>
४१५	यदि भ्रष्टाचार बढ्दै गएको छ भने के कारण हुन सक्दछ ?	<p>१. राजनैतिक संरक्षण भएर</p> <p>२. सेवा प्रवाहमा विचौलिया संलग्न भएर।</p> <p>३. कानूनमा नभएका विषयलाई निर्णय गराएर</p> <p>४. भ्रष्टाचारीलाई सशक्त कारबाही नभएर</p> <p>५. जनतामा शून्य सहनशीलतासम्बन्धी सचेतना नभएर</p> <p>६. माथिका सबै</p> <p>७. माथिका कुनै पनि होइनन्</p>
४१६	तपाईंको विचारमा भ्रष्टाचारलाई कम गर्न सरकारले के गर्नुपर्दछ ?	<p>१. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको क्षेत्राधिकार विस्तार गरी सबल बनाउने</p> <p>२. राजनैतिक व्यक्तिहरूलाई कारबाही गर्ने</p> <p>३. शून्य सहनशीलतामा वृद्धि र चेतना अभिवृद्धि गरेर</p> <p>४. नीतिगत निर्णय गराउन मनोवृत्तिमा परिवर्तन गर्ने</p> <p>५. सेवाप्रवाहमा नवीनतम प्रविधिको प्रयोग र</p>

		<p>स्वचालित कार्य प्रणालीको विकास</p> <p>६. कर्मचारीको मनोवृत्तिमा सकारात्मक परिवर्तन</p> <p>७. माथिका सबै</p> <p>८. माथिका कुनै पनि होइनन्</p>
४१७	<p>कस्ता नीतिगत भ्रष्टाचारका लागि आयोगले कस्तो खालको सक्रियता देखाउनु आवश्यक हुन्छ ?</p>	<p>१. क्षेत्राधिकार विस्तार गर्ने</p> <p>२. अनुसन्धानलाई प्रभावकारी र वैज्ञानिक बनाउने</p> <p>३. अनुसन्धान तहकिकातमा राजनैतिक हस्तक्षेप कम गर्ने</p> <p>४. भ्रष्टाचारका विरुद्ध शून्य सहनशीलतासम्बन्धी अभियानलाई पूर्ण कार्यान्वयन गर्ने</p> <p>५. माथिका सबै</p> <p>६. अन्य .....</p>

तपाईंको अमूल्य समयका लागि धन्यवाद ।